

Πολ Ποτ και Ερυθροί Χμερ - Η προσωποποιημένη παράνοια του ολοκληρωτικού Κομμουνισμού

«Να χαθείς δεν συνιστά απώλεια. Να ζήσεις δεν έχει κανένα όφελος».

(Φράση των Ερυθρών Χμερ)

- «Όπως γνωρίζετε, το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου πιστεύει ότι είστε υπεύθυνος για τον θάνατο εκατοντάδων χιλιάδων αθώων Καμποτζιανών, που δεν άξιζαν να υποφέρουν. Θα μπορούσατε να απαντήσετε στο ερώτημα αυτό ευθέως; Αισθάνεστε ότι πράγματι ευθύνεστε για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, κατά του δικού σας λαού;».

- «Θα απαντήσω. Θέλω να σας πω ξεκάθαρα: Ήρθα για να πραγματοποιήσω τον αγώνα, όχι για να σκοτώσω ανθρώπους. Ακόμα και τώρα -και μπορείτε να με κοιτάξετε-, σας φαίνομαι για βίαιο πρόσωπο; Η συνείδησή μου είναι καθαρή...».

(Συνέντευξη του Πολ Ποτ, 1997)

Ένας υποδειγματικός τύραννος

Η προσωπική σφραγίδα ενός Στάλιν ή ενός Μάο ήταν τόσο σημαντική ώστε ο θάνατός τους να επιφέρει γρήγορα θεμελιώδεις αλλαγές -και ιδιαιτέρως σε θέματα καταστολής. Νομιμοποιούμαστε να μιλήσουμε για πολποτισμό; Ο πρώην

Σάλοθ Σαρ διατρέχει απ' άκρη σε άκρη τον καμποτζιανό Κομμουνισμό -δύσκολα φανταζόμαστε τον τελευταίο χωρίς αυτόν. Στην προσωπικότητά του ανιχνεύουμε κάποια σημάδια που οδηγούν σε ματωμένα μονοπάτια. Πώς να αποτιμήσουμε, πρώτα απ' όλα, το μακρινό του παρελθόν, το τόσο λίγο ταιριαστό σε έναν επαναστάτη-μύθο που έκανε τα πάντα για να το απαρνηθεί; Μια αδελφή του και μια εξαδέλφη του ήταν χορεύτριες και παλλακίδες του βασιλιά Μονιβόνγκ, ένας αδελφός του ήταν υπάλληλος στο παλάτι μέχρι το 1975, ενώ και ο ίδιος είχε περάσει ένα μέρος της παιδικής του ηλικίας στην καρδιά μιας αρχαϊκής μοναρχίας· δεν υπάρχει άραγε εδώ αρκετό υλικό ώστε να θέλει κάποιος να «αποενοχοποιηθεί» καταστρέφοντας όλο και περισσότερο τον παλιό κόσμο;

Ο Πολ Ποτ μοιάζει χωμένος βαθιά στην άρνηση της πραγματικότητας, επειδή ίσως δεν αποδέχεται την προσωπική του ιστορία. Άνθρωπος του κομματικού μηχανισμού, με πρώιμες φιλοδοξίες, αισθάνεται πιο άνετα σε ολιγάριθμα συμβούλια παρά μπροστά στο πλήθος. Μετά το 1963 έζησε αποκομμένος από τον υπόλοιπο κόσμο: Στρατόπεδα στη ζούγκλα, μυστικά καταλύματα (που ακόμη και σήμερα παραμένουν άγνωστα) σε μια έρημη Πνομ Πενχ. Μοιάζει τότε να ανέπτυξε μια βαθιά παράνοια: Ενόσω ήταν παντοδύναμος, όποιος τον επισκεπτόταν ερευνάτο εξονυχιστικά· άλλαζε συχνά κατοικία, υποπτευόταν ότι οι μάγειρές του ήθελαν να τον δηλητηριάσουν και μια φορά διέταξε την εκτέλεση κάποιων ηλεκτρολόγων επειδή τους θεώρησε «ενόχους» για τις διακοπές ρεύματος.

Πώς αλλιώς να ερμηνεύσουμε, παρά μονάχα μέσω των εμμονών του, αυτό τον απίστευτο διάλογο με έναν δημοσιογράφο της σουηδικής τηλεόρασης, τον Αύγουστο του 1978:

- «Εξοχότατε, θέλετε να μας πείτε ποιο είναι το μεγαλύτερο επίτευγμα στη δημοκρατική Καμπουτσέα μετά από τρεισήμισι χρόνια;».
- «Το πιο σημαντικό επίτευγμα [...] είναι το γεγονός ότι συντρίψαμε όλες τις συνωμοσίες και τις πράξεις εξωτερικής ανάμειξης και δολιοφθοράς, τις απόπειρες πραξικοπήματος και τις επιθέσεις των παντοειδών εχθρών».

Τι αθέλητη ομολογία της αποτυχίας του καθεστώτος!

Ο ευαίσθητος και ντροπαλός καθηγητής, εραστής της γαλλικής ποίησης, αγαπητός στους μαθητές του, ο γοητευτικός και θερμός απόστολος της επαναστατικής πίστης που όλοι μάς περιγράφουν, από τη δεκαετία του '50 μέχρι το 1980 ήταν ένα διπρόσωπο πλάσμα: Όταν βρέθηκε στην εξουσία, έβαλε να

συλληφθούν ορισμένοι από τους πιο παλιούς συντρόφους του στην επανάσταση, οι οποίοι πίστευαν πως ήταν προσωπικοί του φίλοι· δεν απάντησε στα ικετευτικά τους γράμματα, επέτρεψε να βασανιστούν σκληρά και διέταξε την εκτέλεσή τους. Η «μετάνοιά» του μετά την ήττα, στη διάρκεια ενός σεμιναρίου για κομμουνιστικά στελέχη, αποτελεί πρότυπο υποκρισίας:

Ανέφερε ότι γνώριζε πως πολλοί κάτοικοι της χώρας τον μισούσαν και τον θεωρούσαν υπεύθυνο για τις σφαγές. Είπε πως ήξερε ότι πολλοί άνθρωποι είχαν σκοτωθεί. Λέγοντάς το, σχεδόν κατέρρευσε και αναλύθηκε σε δάκρυα. Είπε πως όφειλε να αναλάβει την ευθύνη γιατί η γραμμή ήταν πολύ αριστερή και εκείνος δεν παρακολουθούσε από πολύ κοντά τις εξελίξεις. Είπε πως ήταν σαν τον κύριο ενός σπιτιού που δεν γνωρίζει τι κάνουν τα παιδιά του και πως είχε δείξει υπερβολική εμπιστοσύνη σε ορισμένα άτομα. [...] Του έλεγαν πράγματα που δεν ήταν αληθινά, του έλεγαν πως όλα πήγαιναν καλά, αλλά πως ο τάδε ή ο δείνα ήταν προδότης. Τελικά, οι αληθινοί προδότες ήταν οι ίδιοι. Το βασικό πρόβλημα ήταν τα στελέχη που είχαν εκπαιδευτεί από τους Βιετναμέζους.

(Αφήγηση αυτόπτη μάρτυρα στο Chandler, 1993)

Πρέπει, λοιπόν, να πιστέψουμε αυτόν τον πολύ παλιό σύντροφο του Πολ Ποτ, τον πρώην γαμπρό του Ιένγκ Σάρι, ο οποίος τον κατηγορεί για μεγαλομανία; *«Ο Πολ Ποτ θεωρούσε τον εαυτό του ασύγκριτη ιδιοφυΐα στον στρατιωτικό και τον οικονομικό τομέα, στην υγιεινή, στη σύνθεση τραγουδιών, στη μουσική και στο χορό, στη μαγειρική, στη μόδα (sic), σε όλα, συμπεριλαμβανομένης της τέχνης να λέει ψέματα. Ο Πολ Ποτ πίστευε ότι βρισκόταν πάνω απ' όλα τα πλάσματα του πλανήτη. Ένας θεός επί της γης»* (PPP, 1993). Πλησιάζουμε πολύ σε ορισμένες περιγραφές του Στάλιν. Σύμπτωση;

Ακόμη και το 1975, οι μαχητές Ερυθροί Χμερ υπολογίζονται σε 60.000 (λιγότερο από το 1% του πληθυσμού), οι οποίοι νίκησαν με μεγάλη δυσκολία τους περίπου 200.000 αποκαρδιωμένους στρατιώτες του κυβερνητικού στρατού. Αδύναμος στρατός, αδύναμο κόμμα... Καμιά πηγή δεν είναι πραγματικά αξιόπιστη, όμως τα νούμερα που αναφέρονται είναι 4.000 μέλη για το 1970 και 14.000 για το 1975, από ένα ισχυρό γκρουπούσκουλο σε ένα μικρό κόμμα. Οι αριθμοί αυτοί υποδηλώνουν ότι τα έμπειρα στελέχη, μέχρι την πτώση του καθεστώτος, ήταν πολύ λίγα -γεγονός που καθιστά τις εκκαθαρίσεις που τα έπληξαν ακόμη πιο

δραματικές. Οι συνέπειες αναδύονται από τις αφηγήσεις των εκτοπισμένων· για έναν ικανό κομματικό υπεύθυνο, δεκάδες ανίκανοι, τόσο πιο φαντασμένοι και σκληροί όσο πιο στριμωγμένοι. *«Τα πιο πολλά στελέχη δεν ήξεραν τι τους γινόταν. Εφάρμοζαν και εξηγούσαν όπως τους κατέβαινε τις επαναστατικές αρχές. Αυτή η ανικανότητα ενέτεινε την παραφροσύνη των Ερυθρών Χμερ»* (Πιν Γιατάι).

Από τον Μάο Τσε Τουνγκ έως τον Πολ Ποτ η συγγένεια είναι ολοφάνερη... Ο Καμποτζιανός τύραννος όμως, μες στην αδιαμφισβήτητη μετριότητά του, δεν αποτελεί παρά ένα χλωμό αντίγραφο του ιδιότροπου και καλλιεργημένου δικτάτορα του Πεκίνου, που στο κάτω-κάτω στάθηκε ικανός να ιδρύσει στην πολυπληθέστερη χώρα του πλανήτη -και χωρίς αποφασιστική εξωτερική βοήθεια-, ένα καθεστώς η βιωσιμότητα του οποίου δεν έχει ακόμη εξαντληθεί. Από την άλλη, η κινεζική «Πολιτιστική Επανάσταση» και το «Μεγάλο Άλμα» προς τα εμπρός, μπορούν να θεωρηθούν χλωμές απόπειρες, προπαρασκευαστικά σχέδια αυτού που θα μείνει πιθανόν στην ιστορία ως η πιο ριζοσπαστική απόπειρα κοινωνικού μετασχηματισμού όλων των εποχών: Της εφαρμογής του ολοκληρωτικού Κομμουνισμού εδώ και τώρα, χωρίς αυτή τη μακρά μεταβατική περίοδο που έμοιαζε να αποτελεί ένα από τα θεμέλια της μαρξιστικής-λενινιστικής ορθοδοξίας. Η κατάργηση του νομίσματος, η ολοκληρωτική κολεκτιβοποίηση σε λιγότερο από δύο χρόνια, η εξαφάνιση των κοινωνικών διαφοροποιήσεων με την εξόντωση του συνόλου των κατεχουσών τάξεων, των διανοουμένων και των εμπόρων, το ξεπέρασμα του χιλιόχρονου ανταγωνισμού ανάμεσα στην ύπαιθρο και τις πόλεις με την κατάργηση, μέσα σε μια εβδομάδα, των τελευταίων. Δεν χρειαζόταν παρά να το επιθυμείς πάρα πολύ και ο Παράδεισος θα κατέβαινε στη γη: Ο Πολ Ποτ, πίστευε χωρίς αμφιβολία πως θα ανυψωνόταν ακόμη περισσότερο από τους δοξασμένους του προγόνους -τον Μαρξ, τον Λένιν, τον Στάλιν, τον Μάο- και πως η επανάσταση του 21ου αιώνα θα μιλούσε χμερ, όπως εκείνη του 20ού μιλούσε ρώσικα και ύστερα κινέζικα.

Όμως τα χνάρια που θα αφήσουν στην Ιστορία οι Ερυθροί Χμερ είναι ολότελα ματωμένα. Αρκεί να διαβάσει κανείς την άφθονη βιβλιογραφία σχετικά με αυτό το ακραίο πείραμα: Ανεξάρτητα από τις μαρτυρίες όσων γλίτωσαν ή τις αναλύσεις των ερευνητών, η μοναδική ουσιαστική ερώτηση, είναι το γιατί και το πώς μιας τέτοιας φρίκης. Από αυτή την άποψη ο καμποτζιανός Κομμουνισμός διαφέρει

και υπερβαίνει όλους τους άλλους. Ανάλογα με την οπτική γωνία θέασης, κάποιοι θα διαπιστώσουν ότι αποτελεί ακραία, περιθωριακή και εξωφρενική περίπτωση - άλλωστε και η βραχύτητα της άσκησης της εξουσίας (τρία χρόνια και οχτώ μήνες) ενισχύει τα παραπάνω-, και κάποιοι ότι αντιπροσωπεύει την καρικατούρα, παράδοση αλλά αποκαλυπτική, ορισμένων θεμελιωδών χαρακτηριστικών του κομμουνιστικού φαινομένου. Η συζήτηση δεν έχει κλείσει, πολύ περισσότερο που οι ηγέτες των Ερυθρών Χμερ, φειδωλοί σε λόγια και γραπτά, μας είναι ελάχιστα γνωστοί και τα αρχεία των διαδοχικών τους μεντόρων -Βιετναμέζων και Κινέζων- εξακολουθούν να παραμένουν απρόσιτα.

Παρ' όλα αυτά ο φάκελος είναι ογκώδης: Αν και άργησε να ενταχθεί στον Κομμουνισμό, η Καμπότζη υπήρξε επίσης η πρώτη χώρα που αποκολλήθηκε από το άρμα του (1979), τουλάχιστον όσον αφορά τη ριζοσπαστική μορφή του. Και η παράξενη «Λαϊκή Δημοκρατία» που τον διαδέχθηκε, στη διάρκεια της δεκαετούς βιετναμικής στρατιωτικής κατοχής, βρήκε το μοναδικό ιδεολογικό της θεμέλιο (μια και ο Σοσιαλισμός ήταν εντελώς ανυπόληπτος εξαιτίας των προηγηθέντων) στην καταδίκη της «γενοκτονικής κλίκας των Πολ Ποτ-Ιένγκ Σάρυ». Τα θύματα (ορισμένα είχαν καταφύγει στο εξωτερικό) ενθαρρύνθηκαν να μιλήσουν (και το κάνουν ευχαρίστως μόλις τους το ζητήσουν), και οι ερευνητές, ως έναν βαθμό, να εργαστούν. Η εγκαθίδρυση ενός πλουραλιστικού πολιτικού καθεστώτος υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, το 1992, που ακολουθήθηκε από την παραχώρηση ερευνητικών κονδυλίων από το αμερικανικό Κογκρέσο για το Πρόγραμμα της Γενοκτονίας στην Καμπότζη, το οποίο κατευθύνει το Πανεπιστήμιο Γιέιλ, διευκολύνει τις υλικές προϋποθέσεις. Αντιθέτως, η βούληση για «συμφιλίωση» ανάμεσα στους Καμποτζιανούς, που φτάνει μέχρι του σημείου της επανένταξης των τελευταίων Ερυθρών Χμερ στο πολιτικό παιχνίδι, τείνει να προκαλέσει μια ανησυχητική αμνησία στην ελίτ της χώρας, η οποία ζητεί με επιμονή το κλείσιμο του Μουσείου της Γενοκτονίας (πρώην κεντρικής φυλακής) και το μπάζωμα των ανασκαμμένων ομαδικών τάφων.

Σήμερα γνωρίζουμε αρκετά καλά αυτό που έζησαν οι Καμποτζιανοί την περίοδο 1975-1979, μ' όλο που μένουν πολλά να γίνουν στον τομέα των ποσοτικών υπολογισμών, των τοπικών διαφορών, των ακριβών χρονολογιών και των διαδικασιών με τις οποίες λαμβάνονταν οι αποφάσεις στους κόλπους του Κομμουνιστικού Κόμματος της Καμπουτσέας (ΚΚΚ). Ωστόσο, αυτά που ξέρουμε είναι αρκετά για να δικαιώσουμε πλήρως τις πρώιμες κραυγές προειδοποίησης του Φρανσουά Πονσό οι οποίες, όπως και εκείνες του Σάιμον Λέις πριν απ' αυτόν,

ενόχλησαν τόσο πολύ τον κομφορμισμό των διανοουμένων της Αριστεράς που αρνούνταν τότε να τις ακούσουν. Όταν πια άρχισαν να αναγνωρίζονται ως αληθινές, εν μέρει χάρη στους Βιετναμέζους κομμουνιστές, οι «πικρές αφηγήσεις» για την τρομοκρατία των Ερυθρών Χμερ έπαιξαν έναν διόλου ευκαταφρόνητο ρόλο στην κρίση του Κομμουνισμού και του Μαρξισμού στη Δύση. Όπως εκείνοι οι Εβραίοι που κινητοποίησαν και τις στερνές τους δυνάμεις ώστε να μάθει όλος ο κόσμος τι ήταν η «Shoah», η μαρτυρία αποτέλεσε τον υπέρτατο σκοπό και το κίνητρο ορισμένων Καμποτζιανών οι οποίοι, αψηφώντας τα πάντα, κατάφεραν να διαφύγουν: Η επιμονή τους απέφερε καρπούς. Σήμερα, ολόκληρη η ανθρωπότητα οφείλει να ξαναπάρει τη δάδα τους, αυτή για παράδειγμα ενός Πιν Γιατάι που περιπλανιόταν έναν μήνα στη ζούγκλα, μόνος, πεινασμένος, «για να καταθέσω τη μαρτυρία μου για τη γενοκτονία στην Καμπότζη, να περιγράψω όσα υποφέραμε, να διηγηθώ για το πώς κάποιοι είχαν σχεδιάσει την εν ψυχρώ θανάτωση χιλιάδων ανθρώπων, γερόντων, γυναικών, παιδιών... Για το πώς ρημάχτηκε η χώρα και βυθίστηκε ξανά στην προϊστορική εποχή, για τους κατοίκους της που βασανίστηκαν... Ήθελα να ζήσω για να ικετέψω τον κόσμο να βοηθήσει όσους είχαν επιβιώσει να γλιτώσουν από την ολοκληρωτική εξόντωση».

Η ανέλιξη της φρίκης

Παρά τον καχύποπτο εθνικισμό τους, οι αντικειμενικοί Καμποτζιανοί αναγνωρίζουν ότι η χώρα τους έπεσε βασικά θύμα του εαυτού της: Μιας μικρής ομάδας ιδεολόγων που πήρε πολύ άσχημο δρόμο και μιας παραδοσιακής και τραγικά ανίκανης ελίτ. Παρόμοιο κοκτέιλ δεν είναι τόσο ασυνήθιστο, στην Ασία ή αλλού· ωστόσο δεν οδηγεί παρά σπανίως σε επαναστάσεις. Σε αυτό το σημείο ο συνδυασμός της συγκεκριμένης γεωγραφικής θέσης (η εκτεταμένη μεθόριος με το Βιετνάμ και το Λάος) και της ιστορικής συγκυρίας (ο πόλεμος στο Βιετνάμ, που κλιμακώνεται ραγδαία μετά το 1964) ρίχνει το αναμφίβολα αποφασιστικό του βάρος.

Το βασίλειο των Χμερ, γαλλικό προτεκτοράτο από το 1863, είχε σχεδόν καταφέρει να αποφύγει τον πόλεμο της Ινδοκίνας (1946-1954). Τη στιγμή όπου οι αντάρτες που συνδέονταν με το Βιετ-Μινχ άρχισαν να οργανώνονται, το 1953, ο βασιλιάς Σιχανούκ αποδύοταν σε μια ειρηνική «σταυροφορία για την ανεξαρτησία» -που διευκολυνόταν από τις φιλικές του σχέσεις με το Παρίσι- και η οποία, στεφόμενη με επιτυχία, «τραβούσε το χαλί» κάτω απ' τα πόδια των αντιπάλων του της Αριστεράς. Όμως, μπροστά στη σύγκρουση των Βιετναμέζων κομμουνιστών και των ΗΠΑ, το υπερβολικά λεπτεπίλεπτο παιχνίδι ισορροπιών, που ακολούθησε

προκειμένου να διαφυλάξει την ουδετερότητα της Καμπότζης, τελικά του κόστισε τη δυσπιστία όλων στο εξωτερικό και την αυξανόμενη έλλειψη κατανόησης στο εσωτερικό.

Τον Μάρτιο του 1970, η ανατροπή του πρίγκιπα από την ίδια του την κυβέρνηση και τη Βουλή, με τις ευλογίες της CIA (που ωστόσο απ' ό,τι φαίνεται δεν την είχε οργανώσει), δεν θα έριχνε ολόκληρη τη χώρα στη δίνη του πολέμου αν δεν συνοδευόταν από τα τρομερά πογκρόμ κατά της βιετναμέζικης μειονότητας (κάπου 450.000 άτομα, εκ των οποίων τα δύο τρίτα αναγκάστηκαν να καταφύγουν στο Νότιο Βιετνάμ), την πυρπόληση των βιετναμέζικων κομμουνιστικών πρεσβειών και τελικά το τελεσίγραφο (αν και εντελώς ανώφελο) που διέτασσε τα «ξένα στρατεύματα» να εγκαταλείψουν τη χώρα. Το Ανόι, που ξαφνικά βρέθηκε να μην έχει άλλο χαρτί να παίξει στην Καμπότζη εκτός από τους Ερυθρούς Χμερ, επέλεξε να τους υποστηρίξει με όλες του τις δυνάμεις (με όπλα, συμβούλους, στρατιωτική εκπαίδευση στο Βιετνάμ), και στο μεταξύ να κυριεύσει το μεγαλύτερο μέρος της χώρας επ' ονόματί τους, ή μάλλον επ' ονόματι του Σιχανούκ, ο οποίος είχε τόσο εκμανεί από την ταπείνωση που είχε υποστεί ώστε να συμμαχήσει με τους χειρότερους εχθρούς του -τους εγχώριους κομμουνιστές- που βιάστηκαν να του στρώσουν το κόκκινο χαλί, με την ευλογία του Πεκίνου και του Ανόι, χωρίς βέβαια να του παραχωρήσουν ούτε σπιθαμή αληθινού ελέγχου της εσωτερικής αντίστασης. Έτσι λοιπόν, κομμουνιστές επισήμως «βασιλόφρονες», βρέθηκαν να μάχονται εναντίον της κατ' όνομα «Δημοκρατίας» των Χμερ. Η τελευταία, που υστερούσε στρατιωτικά απέναντι στο Βόρειο Βιετνάμ, ενώ αποδείχτηκε και ανίκανη να προσποριστεί τη μεγάλη δυσαρέσκεια κατά του Σιχανούκ των αστικών και μεσοαστικών τάξεων καθώς και των διανοουμένων, αναγκάστηκε σύντομα να χαλάσει σε βοήθεια τους Αμερικανούς (βομβαρδισμοί, εξοπλισμοί, σύμβουλοι) και να δεχτεί την ανώφελη επέμβαση του νοτιοβιετναμικού πεζικού.

Μετά την παταγώδη αποτυχία της επιχείρησης Chenla-II, η οποία στις αρχές του 1972 κατέληξε στον αποδεκατισμό των καλύτερων κυβερνητικών μονάδων, ο πόλεμος μεταβλήθηκε σ' έναν μακρό επιθανάτιο ρόγχο, με τον κλοιό να στενεύει αδιάκοπα γύρω από τις βασικές αστικές ζώνες, που ανεφοδιάζονταν και συνδέονταν με τον έξω κόσμο αποκλειστικά μέσω της αεροπορικής οδού. Ωστόσο, αυτή η μάχη οπισθοφυλακών υπήρξε ολέθρια, φονική και προπάντων αποσταθεροποιητική για έναν πληθυσμό που, αντιθέτως με τους Βιετναμέζους, δεν είχε γνωρίσει ποτέ τίποτα παρόμοιο. Τα αμερικανικά βομβαρδιστικά,

ιδιαίτερως, έριξαν μια βροχή 540.000 τόνων εκρηκτικών στις πολεμικές ζώνες, τα μισά εκ των οποίων τους έξι τελευταίους μήνες πριν την απαγόρευσή τους από το Κογκρέσο (Αύγουστος 1973). Επιβράδυναν έτσι την προέλαση των Ερυθρών Χμερ, όμως εξασφάλισαν για λογαριασμό των τελευταίων τη συμπαράταξη πολλών κατοίκων της υπαίθρου εξαιτίας του μίσους εναντίον των ΗΠΑ, αποσταθεροποίησαν ακόμη περισσότερο τη χώρα λόγω του κύματος των προσφύγων προς τις πόλεις (τουλάχιστον του ενός τρίτου των 8.000.000 Καμποτζιανών)³⁹³, διευκόλυναν στη συνέχεια την απομάκρυνσή τους μετά τη νίκη των Ερυθρών Χμερ και τελικά τους επέτρεψαν να μεταχειρίζονται ένα χοντρό ψέμα σαν μόνιμο μότο της προπαγάνδας τους: *«Νικήσαμε την πρώτη δύναμη του κόσμου, συνεπώς θα θριαμβεύσουμε ενάντια σε κάθε αντίσταση, της φύσης, των Βιετναμέζων κ.λπ.»*.

Η κατάκτηση της Πνομ Πενχ στις 17 Απριλίου 1975, καθώς και των τελευταίων πιστών στην κυβέρνηση πόλεων, ήταν αναμενόμενη σε τέτοιο βαθμό που ακόμη και οι ηττημένοι την υποδέχτηκαν με σχεδόν γενική ανακούφιση. Πίστευαν ότι τίποτα χειρότερο δεν υπήρχε από αυτόν τον αποτρόπαιο και άχρηστο πόλεμο. Και όμως...

Οι Ερυθροί Χμερ δεν περίμεναν τη νίκη τους για να φανερώσουν την απίστευτη ροπή τους στη βία και στα πιο ακραία μέτρα. Μόλις «απελευθερώθηκε», η χώρα γέμισε με «Κέντρα Αναμόρφωσης», που ξεχώριζαν ολοένα και λιγότερο από τα «Κέντρα Φυλάκισης», που κατά κανόνα προορίζονταν για τους πιο σκληροτράχηλους «εγκληματίες». Στην αρχή συγκροτήθηκαν ολοφάνερα με βάση το πρότυπο των στρατοπέδων αιχμαλώτων του Βιετ-Μινχ της δεκαετίας του 1920, και, όπως εκείνα, προορίζονταν κυρίως για τους αιχμαλώτους του στρατού του Λον Νολ. Δεν γινόταν λόγος για εφαρμογή των συμφωνιών της Γενεύης, μια και οι κυβερνητικοί θεωρούνταν πρώτα «προδότες» κι ύστερα στρατιώτες. Ωστόσο, στο Βιετνάμ δεν είχαν συμβεί προγραμματισμένες σφαγές κρατουμένων, ούτε Γάλλων ούτε αυτοχθόνων. Στην Καμπότζη, αντιθέτως, γενικεύτηκε το πιο αυστηρό καθεστώς, και φαίνεται πως από την αρχή ήταν αποφασισμένο ότι φυσιολογική μοίρα ενός κρατουμένου ήταν ο θάνατος.

Ένα μεγάλο στρατόπεδο, δυναμικότητας χιλίων κρατουμένων, μελετήθηκε από τον ιστορικό Ανρί Λοκάρ. Δημιουργήθηκε το 1971 ή το 1972 και εκεί έριχναν τους στρατιώτες του εχθρού καθώς και τις οικογένειές τους (αληθινές ή υποτιθέμενες), περιλαμβανομένων των παιδιών, όπως και βουδιστές μοναχούς, «ύποπτους» ταξιδιώτες κ.λπ. Η κακομεταχείριση, το καθεστώς της πείνας και οι

αρρώστιες εξόντωσαν ραγδαία την πλειονότητα των κρατουμένων και όλα τα παιδιά. Οι εκτελέσεις ήταν πολυάριθμες: Μέχρι και τριάντα κάθε βράδυ (οι Ερυθροί Χμερ εκτελούσαν πάντα βράδυ, πράγμα που εξηγεί και την εμμονή τους για το κρυφό).

Άλλες πηγές μάς πληροφορούν για τη σφαγή μιας δεκαριάς χιλιάδων ατόμων, όταν καταλήφθηκε η αρχαία βασιλική πρωτεύουσα Ουντόνγκ, το 1974. Οι μαζικές εκτοπίσεις πολιτών εγκαινιάστηκαν το 1973: Περί τους 40.000 μεταφέρθηκαν από την επαρχία του Τακέο προς τις μεθοριακές ζώνες με το Βιετνάμ -πολλοί δραπετεύσαν προς την Πνομ Πενχ. Όταν απέτυχε η εκτρωματική απόπειρα κατάληψης της πόλης Κόμπονγκ Τσαμ, χιλιάδες κάτοικοί της υποχρεώθηκαν να ακολουθήσουν τους Ερυθρούς Χμερ στην οπισθοχώρησή τους. Η Κρατιέ, πρώτη σημαντική πόλη που κατακτήθηκε, εκκενώθηκε ολοσχερώς από τον πληθυσμό της.

Το 1973 σημαδεύτηκε επίσης από μια αποφασιστική για τη χειραφέτηση από το Βόρειο Βιετνάμ στιγμή. Δυσανεστημένο από την άρνηση του ΚΚ Καμπότζης να συνδράμει στη διαδικασία της συμφωνημένης αποχώρησης των Αμερικανών (συμφωνίες του Παρισιού, Ιανουάριος 1973), το Βόρειο Βιετνάμ μείωσε κατά πολύ τη βοήθειά του. Ωστόσο, έτσι ελαττώθηκαν και τα μέσα πίεσης που διέθετε· έτσι η ομάδα του Πολ Ποτ επωφελήθηκε για να αρχίσει το ξεπάστρεμα των επιζώντων «Χμερ Βιετ-Μινχ» -βετεράνων αντιστασιακών κατά των Γάλλων (περίπου 1.000.000)-, οι οποίοι είχαν καταφύγει στο Ανόι μετά τις συμφωνίες της Γενεύης και οι οποίοι επέστρεφαν τώρα στην Καμπότζη. Με την εμπειρία τους, με τους δεσμούς τους με το ΚΚ του Βιετνάμ, αντιπροσώπευαν μια εναλλακτική λύση απέναντι στους ντόπιους ηγέτες, οι οποίοι είχαν ουσιαστικά ασπαστεί τον Κομμουνισμό μετά τον πόλεμο της Ινδοκίνας και/ή στη Γαλλία, τον καιρό που ήταν φοιτητές· μάλιστα αρκετοί είχαν ξεκινήσει τον κομματικό τους βίο στο γαλλικό ΚΚ. Από εκείνη τη στιγμή, ξαναγράφουν την ιστορία και επιβάλλουν το δόγμα ενός ΚΚ της Καμπότζης που ιδρύθηκε το 1960 κι όχι, όπως ήταν η αλήθεια, το 1951, με βάση το ΚΚ της Ινδοκίνας, ηγέτη τον Χο Τσι Μινχ και επικεντρωμένο στο Βιετνάμ. Έτσι αφαιρούν κάθε ιστορική νομιμότητα από τους κομμουνιστές του «'51», οι οποίοι στο εξής καταδιώκονται και δημιουργούν τεχνητά μια συνέχεια με το ΚΚ του Βιετνάμ. Οι πρώτες σοβαρές εχθροπραξίες ανάμεσα στα βιετναμέζικα στρατεύματα και τους Ερυθρούς Χμερ φαίνεται επίσης να χρονολογούνται από το 1973.

Εκτοπίσεις και κοινωνική κατάτμηση του πληθυσμού (1975-1979)

Η ολοκληρωτική εκκένωση της Πνομ Πενχ λίγο μετά τη νίκη, υπήρξε ωστόσο ένα

απροσδόκητο σοκ, τόσο για τους κατοίκους της όσο και για την παγκόσμια κοινή γνώμη, που αντιλήφθηκε για πρώτη φορά ότι ασυνήθιστα γεγονότα εξελίσσονταν στην Καμπότζη, έστω κι αν οι κάτοικοι της πρωτεύουσας ήταν ακόμη πρόθυμοι να πιστέψουν τις δικαιολογίες που τους πρότειναν οι νέοι αφέντες, περί δήθεν προστασίας του πληθυσμού από ενδεχόμενους αμερικανικούς βομβαρδισμούς και εξασφάλισης του ανεφοδιασμού τους σε τρόφιμα. Η εκκένωση των πόλεων, που πιθανότατα θα μείνει στην Ιστορία ως η «υπογραφή» του καθεστώτος, υπήρξε εντυπωσιακή, αλλά όπως φαίνεται δεν κόστισε υπερβολικά σε ζωές. Επρόκειτο, εκείνη την εποχή, για ανθρώπους που λίγο-πολύ ήταν υγιείς και καλοθρεμμένοι και οι οποίοι μπόρεσαν να πάρουν μαζί τους μερικές εφεδρείες (και μέσα συναλλαγής, όπως χρυσάφι, κοσμήματα...και δολάρια -οι Ερυθροί Χμερ κατήργησαν αμέσως το καμποτζιανό νόμισμα, με αποτέλεσμα η παράνομη αγορά να αναγνωρίζει μόνο το δολάριο). Εκείνες τις ώρες δεν διαπράττονται συστηματικές αγριότητες, αν και δεν λείπουν οι δύστροποι που τυφεκίζονται «για παραδειγματισμό» ή οι εκτελέσεις ηττημένων στρατιωτών. Οι εκτοπιζόμενοι δεν στερούνται κατά κανόνα των αγαθών τους, ούτε καν ερευνώντας τα άμεσα ή έμμεσα θύματα της εκκένωσης —τραυματίες ή εγχειρισμένοι που διώχτηκαν από τα νοσοκομεία, απομονωμένοι γέροντες ή άρρωστοι, επίσης αρκετές αυτοκτονίες, μερικές φορές ολόκληρων οικογενειών...- ανήλθαν ίσως σε καμιά δεκαριά χιλιάδες, σε σύνολο 2-3 εκατομμυρίων κατοίκων της πρωτεύουσας, και σε μερικές εκατοντάδες χιλιάδες για τις άλλες πόλεις (το 46% με 54% του συνολικού πληθυσμού ρίχτηκε στους δρόμους!).

Όμως το ψυχικό τραύμα μένει ανεξίτηλο στη μνήμη των επιζώντων. Αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν σπίτια και περιουσίες σε λιγότερο από 24 ώρες, μ' όλο που ακόμη τους καθυσύχαζαν τα τερατώδη ψέματα ότι δήθεν θα έφευγαν μονάχα για τρεις μέρες, ωστόσο πανικόβλητοι μες σ' έναν ανθρώπινο ανεμοστρόβιλο όπου ήταν εύκολο να χάσεις, μερικές φορές οριστικά, τους δικούς σου. Αλύγιστοι στρατιώτες (yothea) που δεν χαμογελούσαν ποτέ τούς οδηγούσαν. Στην πραγματικότητα η περιοχή προορισμού εξαρτιόταν από τη συνοικία αναχώρησης -αλίμονο για τις οικογένειες που βρίσκονταν χώρια εκείνη τη στιγμή. Οι άνθρωποι έζησαν την οδύνη σκηνών θανάτου και απόγνωσης, και σε γενικές γραμμές δεν έλαβαν καμιά βοήθεια (τροφή, ιατρικές φροντίδες...) από τους Ερυθρούς Χμερ στη διάρκεια μιας αργόσυρτης εξόδου που για ορισμένους θα κρατήσει εβδομάδες.

Ετούτη η πρώτη εκτόπιση αντιστοιχεί και σε μια πρώτη διαλογή των πρώην

κατοίκων των πόλεων, σε κάποιες οδικές διασταυρώσεις. Ήταν υποτυπώδης και σε γενικές γραμμές βασιζόταν στις δηλώσεις των ιδίων: Κατά τρόπο ανεξήγητο, τουλάχιστον από την άποψη του αστυνομικού ελέγχου, οι Ερυθροί Χμερ είχαν διατάξει την καταστροφή όλων των ταυτοτήτων, κάτι που επέτρεψε σε αναρίθμητους πρώην κρατικούς υπαλλήλους ή στρατιωτικούς να επινοήσουν ένα καινούργιο πρόσωπο και, με λίγη τύχη, να καταφέρουν να επιζήσουν. Επρόκειτο, με το πρόσχημα ότι θα υπηρετούσαν το νέο καθεστώς στην πρωτεύουσα, ή ότι θα πήγαιναν να υποδεχτούν όπως άρμοζε τον Σιχανούκ, κατ' όνομα αρχηγό του κράτους μέχρι το 1976, να επιλεγούν όσο το δυνατόν περισσότεροι κρατικοί λειτουργοί, ανωτέρας και μεσαίας βαθμίδας, και πάνω απ' όλα αξιωματικοί του στρατού. Στην πλειοψηφία τους εκτελέστηκαν επιτόπου ή πέθαναν λίγο αργότερα στις φυλακές.

Η διαχείριση του πελώριου κύματος των κατοίκων των πόλεων δεν ήταν ακόμη μέσα στις δυνατότητες του αδύναμου μηχανισμού των Ερυθρών Χμερ, που εκτιμάται ότι το 1975 αριθμούσε γύρω στα 120.000 μέλη και συμπαθούντες (πρόσφατους, στην πλειονότητά τους), οι μισοί από τους οποίους ήταν μαχητές. Τους άφηναν λοιπόν να εγκαθίστανται όπου επιθυμούσαν (ή μπορούσαν), υπό τον όρο να έχουν τη συγκατάθεση του αρχηγού του χωριού. Η Καμπότζη δεν είναι ούτε πολύ μεγάλη ούτε πυκνοκατοικημένη και σχεδόν όλοι οι κάτοικοι των πόλεων είχαν κάποιους στενούς συγγενείς στην ύπαιθρο. Αρκετοί κατόρθωσαν να τους συναντήσουν, πράγμα που βελτίωσε τις πιθανότητές τους για επιβίωση, τουλάχιστον εφ' όσον δεν εκτοπίστηκαν εκ νέου. Συνολικά, η κατάσταση δεν ήταν υπερβολικά δύσκολη: Συνέβαινε να σφάξουν οι χωρικοί μια αγελάδα προς τιμήν των εκτοπισμένων, και συχνά τους βοηθούσαν να εγκατασταθούν. Γενικότερα, και μέχρι την πτώση του καθεστώτος Πολ Ποτ, οι μαρτυρίες αναφέρονται τουλάχιστον με την ίδια συχνότητα σε σχέσεις αλληλοβοήθειας και ανταλλαγών όσο και εχθρότητας -προπάντων στην αρχή- λίγες ήταν οι περιπτώσεις σωματικής κακοποίησης κι απ' ό,τι φαίνεται δεν διαπράχθηκε καμιά αυθόρμητη δολοφονία. Οι σχέσεις μοιάζουν ιδιαιτέρως φιλικές με τους Χμερ (εθνοτική μειονότητα των απομακρυσμένων περιοχών). Το γεγονός ότι αυτοί οι τελευταίοι, στα μέρη των οποίων οι Ερυθροί Χμερ είχαν δημιουργήσει τις πρώτες τους βάσεις, έχαιραν της ιδιαίτερης εύνοιας του καθεστώτος, τουλάχιστον μέχρι το 1977, μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι οι συχνά τεταμένες σχέσεις ανάμεσα στους νεοφερμένους και τους χωρικούς οφείλονταν στη φοβερή έλλειψη τροφής, όπου μια μπουκιά παραπάνω για τον έναν ίσως σήμαινε βασανιστική πείνα για τον άλλο· αυτού του είδους οι καταστάσεις δεν συνεισέφεραν ποτέ στον αλτρουισμό...

Η συρροή των κατοίκων των πόλεων αναστάτωνα την αγροτική ζωή και το ισοζύγιο πόρων-κατανάλωσης. Στους εύφορους ορυζώνες της περιοχής 5 (βορειοδυτικά), στους 170.000 ντόπιους προστέθηκαν 210.000 νεοφερμένοι. Επιπλέον, το ΚΚ Καμπότζης έκανε ό,τι μπορούσε για να βαθύνει το χάσμα ανάμεσα στον «παλαιό λαό», ή «λαό βάσης», που καμιά φορά αναφερόταν ως «70», επειδή βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο των Ερυθρών Χμερ από την έναρξη του πολέμου, και τον «νέο λαό», ή «75», ή ακόμη «17 Απριλίου». Υποκίνησε το «ταξικό μίσος» των «προλετάριων-πατριωτών» εναντίον των «καπιταλιστών-λακέδων του ιμπεριαλισμού». Καθιέρωσε ένα διαφοροποιημένο σύστημα δικαιοσύνης: Πιο συγκεκριμένα, μονάχα οι Παλαιοί, που ήταν μια μικρή μειοψηφία, είχαν ορισμένα δικαιώματα και ειδικότερα, στην αρχή, το δικαίωμα να καλλιεργούν ένα ιδιωτικό αγροτεμάχιο, κατόπιν να τρώνε με προτεραιότητα και κάπως καλύτερα στο υποχρεωτικό συσσίτιο· παρεμπιπτόντως, που και που, το δικαίωμα συμμετοχής σε «εκλογές» με έναν και μοναδικό υποψήφιο. Το απαρτχάιντ ήταν ολοκληρωτικό: Απαγορευόταν η συνομιλία και σε κάθε περίπτωση ο γάμος· ακόμη και στο θέμα της κατοικίας, κάθε κοινωνική ομάδα περιοριζόταν σε μια συγκεκριμένη γειτονιά του χωριού.

Οι διαχωρισμοί πολλαπλασιάζονταν στο εσωτερικό καθεμιάς από τις δύο μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες. Στους Παλαιούς, έκαναν τα πάντα για να φέρουν αντιμέτωπους τους «φτωχούς αγρότες» με τους «γαιοκτήμονες», τους «πλούσιους αγρότες» και τους πρώην εμπόρους (η κολεκτιβοποίηση έγινε πολύ γρήγορα και ολοκληρωτικά). Στους Νέους, εκείνοι που δεν ήταν δημόσιοι υπάλληλοι, που δεν είχαν σπουδάσει, χωρίζονταν εντελώς από τους παλαιούς υπηρέτες του κράτους και τους διανοούμενους. Η τύχη των δύο τελευταίων κατηγοριών ήταν σε γενικές γραμμές προδιαγεγραμμένη: Λίγο-λίγο, και κατεβαίνοντας κάθε φορά πιο χαμηλά στην κοινωνική ιεραρχία, «εκκαθαρίζονταν», συχνά μέχρι την ολοσχερή εξαφάνιση· μάλιστα από το 1978 και μετά στις κατηγορίες αυτές περιλαμβάνονταν πολλές φορές γυναίκες και παιδιά.

Η αγροτοποίηση σχεδόν όλου του καμποτζιανού πληθυσμού δεν αρκούσε ωστόσο στους ηγέτες του ΚΚ Καμπότζης. Δεν είχαν περάσει λίγοι μήνες από την εγκατάστασή τους σε καινούργια εδάφη και το μεγαλύτερο τμήμα των Νέων υποχρεώθηκε να μετακινηθεί και πάλι, κι αυτή τη φορά δίχως να τους επιτραπεί να πάρουν το παραμικρό μαζί τους. Έτσι, μονάχα τον Σεπτέμβριο του 1975, αρκετές εκατοντάδες χιλιάδες εγκατέλειψαν τις ζώνες της ανατολής και της

νοτιοδυτικής χώρας για τα βορειοδυτικά. Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις τριών ή και τεσσάρων διαδοχικών εκτοπίσεων, χωρίς να υπολογίζουμε τα «εργατικά τάγματα» που απομάκρυναν, καμιά φορά για πολλούς μήνες, νεαρά άτομα και ενήλικες χωρίς μικρά παιδιά από τα χωριά εγκατάστασής τους. Τέσσερις ήταν οι στόχοι του καθεστώτος:

1. Η παρεμπόδιση οποιουδήποτε σταθερού δεσμού, πολιτικά απειλητικού, ανάμεσα στους Νέους και τους Παλαιούς, ακόμη και μεταξύ των Νέων.
2. Η «προλεταριοποίηση» των Νέων, στους οποίους δεν επέτρεπαν να μεταφέρουν μαζί τους τα λιγοστά αγαθά τους και δεν τους έδιναν τον απαραίτητο χρόνο να θερίσουν τη σοδειά τους.
3. Ο πλήρης έλεγχος των μετακινήσεων του πληθυσμού, ώστε να διευκολύνεται η χρησιμοποίησή του σε μεγάλα έργα και η αγροτική αξιοποίηση των βουνών και της αραιοκατοικημένης ζούγκλας στην περιφέρεια της χώρας.
4. Τέλος, και χωρίς καμιά αμφιβολία, η εξολόθρευση όσο το δυνατόν περισσότερων «άχρηστων στομάτων», γι' αυτό και οι νέες μετακινήσεις (πότε με τα πόδια, στην καλύτερη περίπτωση με κάρα ή με τρένα παραφορτωμένα και αργά που τα περίμενες μέχρι και μία εβδομάδα) υπήρξαν αφόρητα κουραστικές για ανθρώπους που ήδη ήταν υποσιτισμένοι και οι οποίοι δεν έβρισκαν φάρμακα, μια και τα τελευταία εξαντλούνταν ραγδαία.

Οι «εθελοντικές» μετακινήσεις αποτελούσαν μια ξεχωριστή περίπτωση. Συχνά προτεινόταν στους Νέους να «επιστρέφουν στα γενέθλια χωριά τους» ή να πάνε να δουλέψουν σε μια κοοπερατίβα λιγότερο σκληρή, λιγότερο ανθυγιεινή και με καλύτερη διατροφή. Χωρίς εξαίρεση, οι εθελοντές (συχνά πολυάριθμοι) αντιλαμβάνονταν ότι τους είχαν κοροϊδέψει και βρίσκονταν σε ένα περιβάλλον ακόμη πιο εφιαλτικό, πιο δολοφονικό. Ο Πιν Γιατάι, θύμα και ο ίδιος, κατάφερε να αποκρυπτογραφήσει το μυστήριο:

Ήταν στην πραγματικότητα μια βολιδοσκοπήση για την ανίχνευση των ατομικιστών. [...] Ο κάτοικος της πόλης αποδείκνυε έτσι ότι δεν είχε απαλλαγεί από τις ενοχλητικές του ροπές. Έτσι αποκάλυπτε ότι όφειλε να υποστεί μια ακόμη πιο αυστηρή ιδεολογική μεταχείριση, σε ένα χωριό όπου οι συνθήκες ζωής ήταν δύσκολες και τραχιές. Βάζοντάς μας να δηλώσουμε εθελοντές, μας έβαζαν να καταγγείλουμε τους εαυτούς μας. Με αυτό τον αλάθητο τρόπο, οι Ερυθροί Χμερ ξετρύπωναν τους πιο ασταθείς εκτοπισμένους, εκείνους που ήταν οι λιγότερο ικανοποιημένοι με την τύχη τους.

Η εποχή των εκκαθαρίσεων και των μεγάλων σφαγών (1976-1979)

Τα πράγματα εξελίσσονταν λες και η μανία ταξινόμησης και εξόντωσης που είχε επιβληθεί στην κοινωνία έφτανε σιγά-σιγά μέχρι την κορυφή της εξουσίας. Οι αυθεντικοί «βιετναμόφιλοι» και ο Χου Γιουν είχαν εξοντωθεί από νωρίς. Οι διπλωμάτες

της «βασιλικής οικογένειας», που δεν ήταν άπαντες κομμουνιστές, ανακλήθηκαν τον Δεκέμβριο του 1975, κι όλοι τους, εκτός από δύο, βασανίστηκαν και εκτελέστηκαν. Ωστόσο, σε ένα ΚΚ που μοιάζει να μην έχει ποτέ του γνωρίσει την ομαλή λειτουργία, οι υποψίες για προδοσία τροφοδοτούνταν από την αρκετά μεγάλη αρχική αυτονομία των διαφόρων περιοχών (ο στρατός ενοποιήθηκε μετά τις 17 Απριλίου), καθώς και από τις πασιφανείς αποτυχίες στον τομέα της οικονομίας και τελικά, μετά το 1978, από τις αντεπιθέσεις που επιχειρούσαν με ευκολία οι Βιετναμέζοι στα σύνορα.

Μετά από τη σύλληψη, τον Σεπτέμβριο του 1976, του Κέο Μέας, υπ' αριθμόν 6 στην ιεραρχία του Κόμματος, η τελευταία βρέθηκε να καταβροχθίζεται εκ των έσω με συνεχώς επιταχυνόμενο ρυθμό. Δεν υπήρξαν ποτέ δίκες, ούτε καν ξεκάθαρες κατηγορίες, και όλοι όσοι φυλακίζονταν εκτελούνταν ύστερα από φριχτά βασανιστήρια. Μονάχα από τις «ομολογίες» τους μπορούμε να μαντέψουμε για τι ακριβώς κατηγορούνταν, όμως οι αποκλίσεις από τη γραμμή του Πολ Ποτ δεν είναι πάντα σαφείς. Επρόκειτο αναμφίβολα για την πρόθεση να «συντριβούν» όλοι όσοι η προσωπική τους ακτινοβολία, η παραμικρή ένδειξη ανεξαρτησίας πνεύματος ή ο παλιός τους σύνδεσμος με το ΚΚ του Βιετνάμ (και ακόμη περισσότερο με την κινεζική «συμμορία των Τεσσάρων», όπως ο Χου Νιμ), θα μπορούσε ενδεχομένως μια μέρα να απειλήσει την πρωτοκαθεδρία του Πολ Ποτ.

Η παράνοια του καμποτζιανού καθεστώτος κάνει να φαίνονται μπροστά της απλές καρικατούρες οι χειρότερες ακρότητες του Σταλινισμού. Έτσι, στη διάρκεια της επιμόρφωσης των στελεχών του Κόμματος, λίγο μετά την έναρξη των εκκαθαρίσεων, το «Κέντρο» κηρύσσει, συμπερασματικά, μια αδυσώπητη και ανελέητη, μέχρι θανάτου, μάχη κατά του ταξικού εχθρού και ιδιαιτέρως μέσα στις γραμμές τους. Το μηνιαίο κομματικό έντυπο, «Επαναστατικές σημαίες», γράφει τον Ιούλιο του 1978: «Παντού μες στις γραμμές μας υπάρχουν εχθροί, στο κέντρο, στο γενικό επιτελείο, στις επαρχίες, στα χωριά». Κι ωστόσο, εκείνη την εποχή,

πέντε από τους δεκατρείς ιθύνοντες του Οκτωβρίου του 1975, είχαν κιόλας εκτελεστεί, καθώς και η πλειοψηφία των γραμματέων των τοπικών κομματικών οργανώσεων. Δύο από τα επτά μέλη της νέας ηγεσίας του 1978 εξοντώθηκαν πριν από τον Ιανουάριο του 1979.

Οι εκκαθαρίσεις αυτοσυντηρούνται: Αρκούν τρεις καταγγελίες ότι κάποιος είναι «πράκτορας της CIA» για να συλληφθεί -εξ ου και η λύσσα των ανακριτών να υποχρεώνουν τα «μεγάλα ψάρια» να συντάσσουν τη μια ομολογία μετά την άλλη (επτά διαδοχικές για τον Χου Νιμ), όποιο μέσο κι αν χρησιμοποιείται... Οι φανταστικές συνωμοσίες εξαπλώνονται αδιάκοπα, τα «δίκτυα» διασταυρώνονται. Το λυσσαλέο μίσος κατά του Βιετνάμ συντελεί στην απώλεια κάθε αίσθησης πραγματικότητας: Ένας γιατρός κατηγορείται ότι ήταν μέλος της «βιετναμέζικης CIA»· υποτίθεται ότι είχε στρατολογηθεί στο Ανόι το 1956 από έναν Αμερικανό πράκτορα μεταμφιεσμένο σε τουρίστα. Οι εκκαθαρίσεις πλήττουν και τους εργατικούς συνεταιρισμούς: Σε μία και μόνο περιφέρεια, εκτιμάται ότι 40.000 σε σύνολο 70.000 κατοίκων είναι πιθανότατα «προδότες συνεργαζόμενοι με τη CIA».

Ωστόσο, η όλη επιχείρηση πήρε διαστάσεις γενοκτονίας μόνο στη ζώνη της ανατολής. Το εχθρικό Βιετνάμ ήταν κοντά, και ο στρατιωτικός και πολιτικός ηγέτης Σάο Πιμ, είχε οργανώσει μια στέρεη τοπική βάση εξουσίας. Τον Μάιο-Ιούνιο του 1978, μια εξέγερση τοπικών στελεχών -μοναδικό φαινόμενο- κατά του Κέντρου εξελίσσεται σε εμφύλιο σύντομης διάρκειας. Ήδη από τον Απρίλιο της ίδιας χρονιάς, 409 στελέχη της ανατολής είχαν εγκλειστεί στην κεντρική φυλακή του Τουόλ Σλενγκ. Τον Ιούνιο, βλέποντας ότι είναι χαμένος, ο Σάο Πιμ αυτοκτονεί· η γυναίκα του και τα παιδιά του σφαγιάζονται την ώρα της κηδείας. Μερικά απομεινάρια οπλισμένων ομάδων αποπειράθηκαν να στασιάσουν και κατόπιν πέρασαν στο Βιετνάμ όπου συνέστησαν την εμβρυακή οργάνωση του Ενωμένου Μετώπου για την Εθνική Σωτηρία, που αργότερα θα συνοδεύσει τον στρατό του Ανόι στην Πνομ Πενχ.

Τη στιγμή που το Κέντρο θριάμβευε, καταδίκασε σε θάνατο τους «Βιετναμέζους που δρούσαν στα ένοπλα σώματα των Χμερ», δηλαδή τους κατοίκους της ανατολής. Από τον Μάιο ως τον Δεκέμβριο του 1978 σφαγιάστηκαν 100.000-250.000 άτομα (σε συνολικό πληθυσμό 1.700.000) -αρχίζοντας από τους νέους και τους μαχητές- μεταξύ των οποίων π.χ. το σύνολο των 120 οικογενειών (700 άτομα) του χωριού του Σάο Πιμ. Σε ένα άλλο χωριό, επέζησαν επτά σε σύνολο δεκαπέντε οικογενειών, από τις οποίες οι δώδεκα εξαφανίστηκαν από προσώπου γης. Μετά τον Ιούλιο, οι επιζώντες φορτώθηκαν σε καμιόνια, τρένα και πλοiάρια

και εκτοπίστηκαν σε άλλες ζώνες όπου προορίζονταν να εξοντωθούν προοδευτικά (άλλωστε χιλιάδες δολοφονήθηκαν κατά τη μεταφορά). Τους φορούσαν μπλε ρούχα (παραγγελλμένα στην Κίνα, που έφταναν με ειδικά μεταγωγικά αεροπλάνα), ενώ η επίσημη «στολή» του καθεστώτος ήταν μαύρη. Και σταδιακά, χωρίς πολλά-πολλά και γενικά χωρίς να το αντιλαμβάνονται οι άλλοι χωρικοί, οι «μπλε» εξαφανίζονταν. Σε μια κοοπερατίβα στα βορειοδυτικά, όταν έφτασε ο βιετναμέζικος στρατός μονάχα εκατό από τους αρχικά τρεις χιλιάδες εκτοπισμένους είχαν επιβιώσει. Αυτές οι φρικαλεότητες σηματοδοτούν μια τριπλή καμπή τις παραμονές της κατάρρευσης του καθεστώτος: Γυναίκες, παιδιά, γέροντες, σφαγιάζονται αδιακρίτως, όπως και οι ενήλικες άντρες· οι Παλαιοί δολοφονούνται όπως και οι Νέοι· τέλος, πνιγμένοι από την πολλή δουλειά, οι Ερυθροί Χμερ επιβάλλουν πότε-πότε στον πληθυσμό, περιλαμβανόμενων των «75», να τους βοηθήσει. Η «επανάσταση» είχε γλιστρήσει προς την τρέλα και τώρα πια απειλούσε να καταπιεί μέχρι και τον τελευταίο Καμποτζιανό.

Ο αριθμός εκείνων που διέφυγαν στο εξωτερικό αποδεικνύει ότι η εξουσία των Ερυθρών Χμερ είχε οδηγήσει στην απόγνωση πλήθος Καμποτζιανών. Χωρίς να λογαριάζονται οι ολιγάριθμες αφίξεις του Απριλίου του 1975, στην Ταϊλάνδη υπήρχαν 23.000 πρόσφυγες ήδη από τον Νοέμβριο του 1976. Τον Οκτώβριο του 1977, κάπου 60.000 Καμποτζιανοί βρίσκονται στο Βιετνάμ. Κι αυτό παρά το ότι η άκρα επικινδυνότητα της φυγής, που τιμωρούνταν πάντα με θάνατο σε περίπτωση σύλληψης, και η οποία μπορούσε να πραγματοποιηθεί μονάχα με τίμημα την περιπλάνηση για μέρες, ακόμη και εβδομάδες, σε μια εχθρική ζούγκλα -τη στιγμή όπου η εξάντληση είχε πλήξει το σύνολο του πληθυσμού- αποθάρρυνε τους περισσότερους. Από αυτούς που έφευγαν, μονάχα ένα μικρό ποσοστό (4 στους 12 στην ομάδα του Πιν Γιατάι, που ωστόσο ήταν σχολαστικά προετοιμασμένη) έφτανε σώο στον προορισμό του.

Μετά από είκοσι μήνες σποραδικών συνοριακών συγκρούσεων, στην αρχή μυστικών, κατόπιν φανερών από τον Ιανουάριο του 1978, ο ερχομός των Βιετναμέζων τον Ιανουάριο του 1979, έγινε δεκτός από τη μεγάλη πλειοψηφία των Καμποτζιανών ως «απελευθέρωση» (αυτή είναι η επίσημη ονομασία της μέχρι σήμερα). Ενδεικτικό είναι το ότι οι κάτοικοι του χωριού Σαμλάουτ («ήρωες» της εξέγερσης του 1967) έσφαξαν, όπως και αλλού, τα στελέχη των Ερυθρών Χμερ που δεν πρόλαβαν να φύγουν εγκαίρως. Οι τελευταίοι δεν παρέλειψαν να επιδοθούν στις υστερνές τους αγριότητες: Σε πολλές φυλακές, μεταξύ των οποίων το Τουόλ Σλενγκ, δεν βρέθηκε ουσιαστικά κανείς για να απελευθερωθεί. Το ότι

πολλοί στη συνέχεια απογοητεύτηκαν, το ότι οι προθέσεις του Ανόι δεν ήταν πάνω απ' όλα ανθρωπιστικές, δεν αφαιρεί τίποτα από το παρακάτω γεγονός που εκείνη την εποχή αμφισβητήθηκε από πολλούς· λαμβάνοντας υπόψη τη στροφή του καθεστώτος των Ερυθρών Χμερ ειδικά το 1978, ένα πλήθος άνθρωποι σώθηκαν από βέβαιο θάνατο χάρη στις τεθωρακισμένες μεραρχίες των Βιετναμέζων.

Δύο εκατομμύρια νεκροί;

Αρχίζοντας από την αναπόφευκτη ανάγκη της σφαιρικής εκτίμησης, οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι το άνοιγμα της «ψαλίδας» είναι ευρύ, υπερβολικά ευρύ - κάτι που ήδη μπορεί να θεωρηθεί ενδεικτικό για το μέγεθος της τραγωδίας: Όσο μεγαλύτερη και ακατανόητη η καταστροφή, τόσο δυσκολότερος κι ο απολογισμός της. Επιπλέον, πάρα πολλοί είχαν συμφέρον να θολώσουν τα νερά προς

διαφορετικές κατευθύνσεις: οι Ερυθροί Χμερ για να αρνηθούν τις ευθύνες τους, οι Βιετναμέζοι και οι Καμποτζιανοί σύμμαχοί τους για να δικαιωθούν. Ο Πολ Ποτ, στην τελευταία του συνέντευξη ως ηγέτης του ΚΚ Καμπότζης (Δεκέμβριος του 1979), βεβαίωνε ότι *«μονάχα μερικές χιλιάδες Καμποτζιανοί πέθαναν εξαιτίας των λαθών στην εφαρμογή της πολιτικής μας που απέβλεπε στην αφθονία για τον λαό»*. Ο Κιέου Σαμπάν, σε μια επίσημη μπροσούρα του 1987, ξεκαθάριζε την κατάσταση: 3.000 νεκροί εξαιτίας «λαθών», 11.000 εκτελέσεις «Βιετναμέζων πρακτόρων», 30.000 δολοφονίες από «Βιετναμέζους πράκτορες που είχαν εισχωρήσει στις γραμμές μας» (sic). Ωστόσο, το έγγραφο προσδιορίζει ότι οι κατοχικές δυνάμεις του Βιετνάμ, το 1979-1980, σκότωσαν *«περίπου 1.500.000»* άτομα. Μια και αυτός ο αριθμός είναι φανταστικά υπερβολικός, μας επιτρέπεται να τον εκλάβουμε ως αθέλητη ομολογία των θανάτων της περιόδου μετά το 1975, τους οποίους πρέπει να χρεώσουμε στη μεγάλη τους πλειοψηφία στο ενεργητικό των Ερυθρών Χμερ. Η «υπεξαίρεση των πτωμάτων» είναι ακόμη πιο φανερή μια και πρόκειται για την εκτίμηση των νεκρών της περιόδου πριν τις 17 Απριλίου, στη διάρκεια του εμφυλίου. Τον Ιούνιο του 1975, ο Πολ Ποτ παραθέτει τον ήδη υπερβολικό αριθμό 600.000. Το 1978, ο ίδιος φτάνει στους «περισσότερους από 1.400.000. Σχετικά με τα θύματα των Ερυθρών Χμερ, ο πρώην πρόεδρος Λον Νολ προτίμησε να μιλήσει για 2.500.000 και ο τέως γενικός γραμματέας του Λαϊκού Επαναστατικού Κόμματος της Καμπουτσέας (ΛΕΚΚ), στην εξουσία μετά το 1979,

Πεν Σοβάν, ανέβασε τον αριθμό σε 3.100.000, όπως ακριβώς ήθελε το ΛΕΚΚ και η βιετναμέζικη προπαγάνδα.

Οι δυο πρώτες ποσοτικές μελέτες που θεωρούνται σοβαρές -ωστόσο οι ίδιες αναγνωρίζουν την αβεβαιότητά τους- είναι αναμφίβολα αυτή του Μπεν Κιέρναν, η οποία καταλήγει σε 1.500.000 νεκρούς, και αυτή του Μάικλ Βίκερι, ο οποίος παραθέτει έναν αριθμό λιγότερο σημαντικό (που βασίζεται όμως σε αρχικό πληθυσμό ολοφάνερα υποτιμημένο). Ο Στίβεν Χέντερ δέχεται την εκτίμηση του Κιέρναν, και την κατανέμει 50-50 στους Παλαιούς και στους Νέους (πράγμα δύσκολο να το παραδεχτεί κανείς), και 50-50 επίσης στην πείνα και στις δολοφονίες. Ο Ντέιβιντ Τσάντλερ, αδιαφιλονίκητος ειδήμων, που όμως δεν προχώρησε σε αναλυτική αξιολόγηση, κάνει λόγο για 800.000 με 1.000.000 νεκρούς ως ελάχιστο όριο. Μια μελέτη της C1A, θεμελιωμένη σε κατά προσέγγιση δεδομένα, εκτιμά το συνολικό δημογραφικό έλλειμμα (συμπεριλαμβανομένης της μείωσης των γεννήσεων λόγω των δυσχερειών) σε 3.800.000 άτομα, μεταξύ 1970 και 1979 (άρα περιλαμβάνονται και οι απώλειες του εμφυλίου 1970-1975), για πληθυσμό περίπου 5.200.000 το 1979. Μια άλλη εκτίμηση που βασίζεται στη σύγκριση των καλλιεργούμενων ορυζώνων πριν από το 1970 και το 1983 καταλήγει σε 1.200.000 θύματα. Ο Μάρεκ Σλιβίνσκι, σε μια νεωτεριστική μελέτη με δημογραφική βάση (που ωστόσο είναι τρωτή λόγω της απουσίας οποιασδήποτε απογραφής ανάμεσα στο τέλος της δεκαετίας του '60 και του 1993), αναφέρεται σε λίγο περισσότερους από 2 εκατομμύρια νεκρούς, δηλαδή το 26% του πληθυσμού (η φυσιολογική θνησιμότητα, που εκτιμάται στο 7%, δεν περιλαμβάνεται). Είναι ο μόνος που επιχείρησε να προσδιορίσει την υπερθνησιμότητα της περιόδου 1975-1979 σε σχέση με το φύλο και την ηλικία: 33,9% άντρες, 15,7% γυναίκες. Η διαφορά αυτή συνηγορεί στο ότι η δολοφονία ήταν το αίτιο των περισσότερων θανάτων. Η θνησιμότητα ήταν τρομακτική σε όλες τις ηλικίες, αλλά προπάντων στους νεότερους (34% στους άντρες 20-30 ετών, 40% στους άντρες 30-40 ετών) και στους άνω των 60 ετών και στα δύο φύλα (54%). Όπως συνέβαινε και στους μεγάλους λιμούς ή τις επιδημίες του μεσαίωνα, η γεννητικότητα καταρρέει: 3% το 1970, 1,15% το 1978. Αυτό που είναι βέβαιο, είναι πως καμιά άλλη χώρα δεν είχε πληγεί, μετά το 1945, σε τέτοιο βαθμό. Το 1990, ο πληθυσμός δεν είχε φτάσει ακόμη στα επίπεδα του 1970. Άλλωστε, οι δημογραφικές ανισορροπίες παραμένουν έντονες: Σε κάθε άντρα αντιστοιχούν 1,3 γυναίκες. Στους ενήλικες του 1989, οι χήρες αντιπροσωπεύουν το καθόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό 38% έναντι 10% των χήρων. Στον ενήλικα πληθυσμό το 64% αποτελείται από γυναίκες και ένα 35% των αρχηγών

οικογενειών είναι μητέρες. Ή ίδια τάξη μεγέθους παρατηρείται και στους 150.000 Καμποτζιανούς πρόσφυγες στις ΗΠΑ.

Ένα τόσο υψηλό ποσοστό απωλειών -ίσο σχεδόν με έναν κάτοικο στους επτά τουλάχιστον, κι ακόμη πιθανότερο με έναν στους τέσσερις ή πέντε- μας επιτρέπει ασφαλώς να παραμερίσουμε μια άποψη που ακούγεται συχνά: Ότι η βία των Ερυθρών Χμερ, όσο κι αν ήταν απαράδεκτη, ήταν σε μεγάλο βαθμό προϊόν αντίδρασης -η αντίδραση ενός λαού που μάνιασε από τον πόνο και τη λύσσα- απέναντι στο «πρωταρχικό αμάρτημα» των αμερικανικών βομβαρδισμών. Αρχικώς σημειώνουμε ότι και άλλοι λαοί που υπέστησαν βαρείς βομβαρδισμούς (Βρετανοί, Γερμανοί, Ιάπωνες, Βιετναμέζοι...) δεν κατελήφθησαν από τόσο ακραία «φαγούρα» (το αντίθετο, μάλιστα, ορισμένες φορές). Προπάντων όμως, οι καταστροφές του πολέμου, όσο δραματικές κι αν υπήρξαν, δεν συγκρίνονται με όσα διέπραξε το ΚΚ Καμπότζης εν καιρώ ειρήνης, ακόμη κι αν εξαιρέσουμε την τελευταία χρονιά και τη μεθοριακή σύγκρουση με το Βιετνάμ. Ο ίδιος ο Πολ Ποτ, που δεν είχε βέβαια κανένα συμφέρον να ελαχιστοποιεί, εκτιμούσε (χωρίς να αιτιολογεί αυτό το νούμερο), όπως αναφέραμε προηγουμένως, σε 600.000 τα θύματα -αριθμός που γίνεται αποδεκτός από πολλούς ειδικούς αναλυτές, όσο κι αν αυτό μας εκπλήσσει. Ο Τσάντλερ, με το μαλακό, ανεβάζει τα θύματα σε «ενάμισι εκατομμύριο»· όσο για τους αμερικανικούς βομβαρδισμούς, βασιζόμενος σε διάφορες μελέτες, υπολογίζει τα θύματά τους σε 30.000 με 250.000. Ο Σλιβίνσκι από τη μεριά του αναφέρεται σε 240.000 θύματα, μια μέση εκτίμηση, στα οποία πιθανόν θα έπρεπε να προστεθούν άλλα 70.000, Βιετναμέζοι άμαχοι, θύματα στην πλειοψηφία τους των πογκρόμ του 1970. Ειδικότερα, ανεβάζει τους νεκρούς εξαιτίας των βομβαρδισμών σε 40.000 περίπου (εκ των οποίων το ένα τέταρτο μαχητές), παρατηρώντας ότι οι επαρχίες που υπέστησαν τους χειρότερους βομβαρδισμούς ήταν και οι πιο αραιοκατοικημένες και δεν συγκέντρωναν το 1970 περισσότερο από ένα και κάτι εκατομμύριο κατοίκους, πολλοί εκ των οποίων κατέφυγαν πολύ σύντομα στις πόλεις. Αντιθέτως, οι «δολοφονίες» της πολεμικής περιόδου, οι οποίες στη μεγάλη τους πλειονότητα αποδίδονται στους Ερυθρούς Χμερ, ανήλθαν περίπου σε 75.000. Το ότι ο πόλεμος αποδυνάμωσε τις αντιστάσεις της κοινωνίας, κατέστρεψε ή διέφθειρε ένα κομμάτι της κοινωνικής ελίτ και αύξησε σε αφάνταστο βαθμό τη δύναμη των Ερυθρών Χμερ, χάρη στις στρατηγικές επιλογές του Ανόι και την κενόδοξη ανευθυνότητα του Σιχανούκ, είναι βέβαιο· οι πρωτεργάτες και οι νονοί του πραξικοπήματος του Μαρτίου 1970 έχουν, λοιπόν, τεράστια ευθύνη. Όμως αυτό διόλου δεν μετριάζει την ευθύνη του ΚΚ Καμπότζης μετά το 1975. Άλλωστε η βία εκείνης της εποχής δεν είχε καθόλου αυθόρμητο

χαρακτήρα, όπως έχει παρατηρηθεί από πολλούς.

Οφείλουμε επίσης να αναρωτηθούμε για τις μεθοδεύσεις αυτών των μαζικών δολοφονιών. Οι ελάχιστες σοβαρές ποσοτικές μελέτες, παρά τις αντιφάσεις τους, μας επιτρέπουν να τις αντιληφθούμε. Η αναγκαστική αγροτοποίηση των κατοίκων των πόλεων (εκτοπίσεις, εξαντλητική εργασία...) προκάλεσε, το πολύ, 400.000 θύματα, και πιθανότατα αρκετά λιγότερα. Οι εκτελέσεις αποτελούν το πιο αμφιλεγόμενο ζήτημα, αλλά ο πιθανότερος αριθμός ανέρχεται σε 500.000 θύματα περίπου. Ωστόσο, ο Ανρί Λοκάρ, επιχειρηματολογώντας με βάση στατιστικές προβολές, αποδίδει μονάχα στις φυλακές -αφήνοντας κατά μέρος τις «επιτόπου» εκτελέσεις που από μόνες τους ήταν πολυάριθμες- 400.000 με 600.000 θύματα τουλάχιστον. Ο Σλιβίνσκι επικαλείται συνολικά ένα εκατομμύριο δολοφονίες. Οι αρρώστιες και η πείνα υπήρξαν αναμφίβολα εξαιρετικά δολοφονικές προκαλώντας το λιγότερο 700.000 θανάτους. Ο Σλιβίνσκι ανεβάζει το αριθμό τους σε 900.000, περιλαμβάνοντας και τις άμεσες συνέπειες της αγροτοποίησης.

Στόχοι και ύποπτοι

Αν είναι παρακινδυνευμένο να αντλήσουμε γενικά συμπεράσματα ξεκινώντας από τοπικές έρευνες, φταίει το ότι ο καταμερισμός του τρόμου υπήρξε απίστευτα άνισος. Φυσικά οι «70» υπέφεραν λιγότερο από τους «75» και ειδικότερα από την πείνα, έστω και αν πρέπει να έχουμε κατά νου ότι οι Νέοι προμήθευσαν σχεδόν όλες τις δημοσιευμένες μαρτυρίες. Η θνησιμότητα είναι πολύ υψηλή ανάμεσα στους πρώην κατοίκους των πόλεων: Με δυσκολία βρίσκουμε μια οικογένεια που να μην έχει πληγεί. Και πρόκειται για παραπάνω από τον μισό πληθυσμό της χώρας. Έτσι, επί συνόλου διακοσίων οικογενειών εγκατεστημένων σε ένα χωριό της βόρειας ζώνης, τον Ιανουάριο του 1979 επιβιώνουν καμιά πενηνταριά ενώ μία δεν έχει χάσει παρά «μονάχα» τους παππούδες της. Όμως ορισμένες πιο στενές κατηγορίες έχουν αποδεκατιστεί ακόμη περισσότερο. Σημειώσαμε ήδη προηγουμένως το κυνήγι των παλαιών υπαλλήλων της κυβέρνησης Λον Νολ και πρώτα-πρώτα των στρατιωτικών οι διαδοχικές εκκαθαρίσεις έθιγαν όλο και πιο χαμηλά την ιεραρχία. Μονάχα οι σιδηροδρομικοί, όντας αναντικατάστατοι, έμειναν σε μεγάλο μέρος στις θέσεις τους -όμως ο τάδε σταθμάρχης βρίσκει πιο φρόνιμο να δηλώνει ότι κατείχε υποδεέστερη θέση. Οι μοναχοί, παραδοσιακή τάξη αυτής της βουδιστικής χώρας, αντιπροσώπευαν μια ανταγωνιστική δύναμη που δεν μπορούσε να γίνει ανεκτή: Όσοι δεν εγκατέλειψαν τα ράσα τους εξολοθρεύτηκαν συστηματικά. Έτσι, από μια ομάδα 28 μοναχών που συνελήφθησαν σε ένα χωριό της επαρχίας Καντάλ, μονάχα ένας επιζούσε το 1979.

Σε εθνική κλίμακα μειώθηκαν από 60.000 σε 1.000 περίπου. Σχεδόν όλοι οι φωτογράφοι του Τύπου εξαφανίστηκαν. Η μοίρα των «διανοομένων» υπήρξε διαφορετική κατά περίπτωση. Τους καταδίωκαν πολλές φορές μόνο και μόνο γι' αυτό που ήταν. Πιο συχνά, ωστόσο, φαίνεται πως η απάρνηση οποιασδήποτε αξίωσης γνώσης και των συμβόλων της (βιβλίων, ακόμη και γυαλιών μυωπίας) αρκούσε για να τους απαλλάξει.

Οι Παλαιοί είχαν καλύτερη μεταχείριση, προπάντων στον επισιτισμό: Μπορούσαν, ως ένα βαθμό, να τρώνε φρούτα, ζάχαρη, λίγο κρέας· οι μερίδες τους ήταν μεγαλύτερες και -απίστευτη πολυτέλεια υπό το καθεστώς Πολ Ποτ- έτρωγαν συχνά «σκληρό» ρύζι στη θέση της ρυζόσουπας που ήταν συνώνυμη με την πείνα για χιλιάδες συμπολίτες τους. Οι μαχητές των Ερυθρών Χμερ σερβίρονταν πρώτοι, παρά τις διακηρύξεις τους για λιτότητα. Οι «70» έβρισκαν συχνά αληθινά φάρμακα, κατασκευασμένα στην Κίνα, και είχαν πρόσβαση σε κινητές ιατρικές μονάδες. Πάντως τα πλεονεκτήματά τους ήταν σχετικά: Οι χωρικοί, εννοείται όχι οι εκτοπισμένοι, υποχρεώνονταν συχνά να κάνουν διάφορες αγγαρείες μακριά από τα σπίτια τους· το ωράριο εργασίας ήταν εξίσου εξουθενωτικό. Η ισχυρή εργατική τάξη, ζώντας στην ατμόσφαιρα στρατιωτικού στρατοπέδου που κυριαρχούσε στην Πνομ Πενχ, υποτάχθηκε και αυτή σε μια τραχιά πειθαρχία. Επιπλέον, λίγο-λίγο, φτωχοί αγρότες που θεωρούνταν περισσότερο πιστοί στην εξουσία αντικατέστησαν τους πριν από την καθεστωτική αλλαγή του 1975 εργάτες.

Ορισμένα σημάδια, το 1978, άφηναν να αχνοφαίνεται η προοδευτική κατάργηση του φράγματος μεταξύ Νέων και Παλαιών· οι πρώτοι μάλιστα αναλάμβαναν, καμιά φορά, τοπικές αρμοδιότητες. Η θετική ερμηνεία: Όσοι είχαν καταφέρει να επιζήσουν θεωρούνταν στο εξής προσαρμοσμένοι στις απαιτήσεις του καθεστώτος. Άλλη ερμηνεία, πιο «πονηρή»: Στόχος ήταν η ενδυνάμωση της εθνικής ενότητας εν όψει της σύγκρουσης με το Βιετνάμ, όπως ο Στάλιν το είχε πετύχει το 1941 εναντίον της Γερμανίας· άλλωστε, μέσα σ' ένα πλαίσιο γενικευμένων εκκαθαρίσεων, είχε καταστεί αναγκαίο να συμπληρωθούν τα τεράστια κενά στον κρατικό μηχανισμό. Ό,τι και αν ισχύει, η γενική εκτράχυνση της καταστολής το τελευταίο έτος του καθεστώτος, μας κάνει να σκεφτόμαστε μια εξομοίωση προς τα κάτω· σε αυτή την περίοδο μπορούμε αναμφίβολα να τοποθετήσουμε τη μετατόπιση του μεγαλύτερου τμήματος των «70» στη σιωπηλή αντιπολίτευση κατά των Ερυθρών Χμερ.

Η τύχη των καμιά εικοσαριά εθνικών μειονοτήτων, οι οποίες το 1970 αντιπροσώπευαν τουλάχιστον το 15% του πληθυσμού της χώρας, δεν υπήρξε

ομοιόμορφη. Μια αρχική διάκριση πρέπει να γίνει ανάμεσα στις μειονότητες που ζούσαν βασικά στις πόλεις (Κινέζοι, Βιετναμέζοι) ή στην ύπαιθρο (μουσουλμάνοι Cham των περιοχών των λιμνών και των ποταμών, Khmers Loeu -γενικός όρος που καλύπτει ποικίλες ομάδες, αραιοσπαρμένες στα βουνά και στη ζούγκλα). Οι πρώτοι μοιάζει να μην διώκονται, τουλάχιστον μέχρι το 1977. Βέβαια, περίπου 150.000 Βιετναμέζοι επαναπατρίστηκαν σε εθελοντική βάση, μεταξύ Μαΐου και Σεπτεμβρίου 1975, γεγονός που περιόρισε τη βιετναμέζικη κοινότητα σε μερικές δεκάδες χιλιάδες, βασικά συζύγους των Χμερ. Όμως το να ξεφύγει κανείς από την κηδεμονία των Ερυθρών Χμερ ήταν ήδη από τότε αρκετά ελκυστικό κι έτσι αρκετοί Χμερ προσπαθούσαν να περνιούνται για Βιετναμέζοι -μια κι αυτό δεν φαινόταν τότε ιδιαιτέρως επικίνδυνο. Άλλωστε, στους τόπους όπου μεταφέρονταν οι εκτοπισμένοι, δεν υφίσταντο διακρίσεις ανάμεσα στις μειονότητες των αστικών κέντρων και τους Καμποτζιανούς πρώην κατοίκους των πόλεων μάλιστα οι κοινές δοκιμασίες σφυρηλατούν καινούργιους ισχυρούς δεσμούς: *«Οι Καμποτζιανοί των πόλεων, οι Κινέζοι και οι Βιετναμέζοι είχαν συγκεντρωθεί, ανάκατα, κάτω από την ατιμωτική ονομασία του “Νέου λαού”. Ήμασταν όλοι αδέρφια. Είχαμε λησμονήσει τις εθνικιστικές αντιπαλότητες και τις παλιές μνησικακίες. [...] Οι Καμποτζιανοί ήταν σίγουρα οι πιο μαραζωμένοι. Ένιωθαν αποκαρδιωμένοι εξαιτίας των ενεργειών των συμπατριωτών τους και δημίων τους: των Ερυθρών Χμερ. [...] Εξεγειρόμαστε από την ιδέα πως οι βασανιστές μας είχαν την εθνικότητά μας»* (Πιν Γιατάι).

Πώς λοιπόν να κατανοήσουμε το ότι μια αυξημένη αναλογία αυτών των μειονοτήτων δεν επιβίωσε του καθεστώτος των Ερυθρών Χμερ; Για τους περίπου 400.000 Κινέζους η θνησιμότητα εκτιμάται στο 50%, και ακόμη περισσότερο για τους Βιετναμέζους που απέμειναν μετά το 1975. Ο Σλιβίνσκι προτείνει ένα 37,5% για τους Βιετναμέζους και ένα 38,4% για τους Κινέζους. Η απάντηση βρίσκεται στη σύγκριση με άλλες ομάδες θυμάτων: σύμφωνα με τον Σλιβίνσκι, 82,6% των αξιωματικών του δημοκρατικού στρατού, 51,5% των πτυχιούχων και πάνω απ' όλα το 41,9% των κατοίκων της Πνομ Πενχ εξοντώθηκαν. Το τελευταίο νούμερο βρίσκεται πολύ κοντά στο αντίστοιχο που προαναφέρθηκε για τις μειονότητες, οι οποίες καταδιώχτηκαν ως «υπερβολικά αστικές» (το 1962 στην Πνομ Πενχ το 18% των κατοίκων ήταν Κινέζοι και το 14% Βιετναμέζοι) και, δευτερευόντως, ως «υπερβολικά στραμμένες στο εμπόριο» -πολλοί ήταν αυτοί που δεν κατάφεραν να καμουφλάρουν εγκαίρως την παλιά κοινωνική τους θέση. Τα πλούτη τους, συχνά υπέρτερα από των γηγενών, ήταν ταυτόχρονα μια ευεργεσία (ό,τι μπόρεσαν να κουβαλήσουν μαζί τους τούς επέτρεπε να επιβιώσουν χάρη στη μαύρη αγορά) και

μια απειλή γιατί τους μετέβαλλαν σε στόχους στα μάτια των καινούργιων αφεντάδων. Όμως, ως συνεπείς κομμουνιστές, οι τελευταίοι ευνοούσαν την πάλη των τάξεων (ή ό,τι αντιλαμβάνονταν ως τέτοια) σε σχέση με την πάλη των φυλών ή των λαών.

Αυτό δεν σημαίνει ότι οι Ερυθροί Χμερ δεν είχαν χρησιμοποιήσει και καταχραστεί τον εθνικισμό και την ξενοφοβία. Το 1978, ο Πολ Ποτ βεβαίωνε ότι η Καμπότζη οικοδομούσε τον Σοσιαλισμό χωρίς να μιμείται κανένα πρότυπο, ενώ ο λόγος του στο Πεκίνο, στη μνήμη του Μάο Τσε Τουνγκ (1977), δεν αναμεταδόθηκε στην Πνομ Πενχ. Το μίσος εναντίον του Βιετνάμ, που είχε «κλέψει» το 18ο αιώνα την Καμπουτσέα Κρομ, έγινε σιγά-σιγά κεντρικό θέμα της προπαγάνδας -και στην ουσία απομένει ο μόνος επιβεβαιωμένος λόγος ύπαρξης των Ερυθρών Χμερ που επιζεί μέχρι σήμερα. Ήδη από τα μέσα του 1976, οι Βιετναμέζοι που είχαν απομείνει στην Καμπότζη πιάστηκαν στην παγίδα: Τους απαγορεύτηκε η έξοδος από τη χώρα. Σε τοπικό επίπεδο, συνέβησαν κάποιες σφαγές. Γενικεύονται (εναντίον ενός μειωμένου πληθυσμού, μην το ξεχνάμε) ύστερα από μια ντιρεκτίβα του Κέντρου, την 1η Απριλίου 1977, η οποία διέτασσε τη σύλληψη και την παράδοση στις κεντρικές δυνάμεις ασφαλείας του συνόλου των Βιετναμέζων και - με περισσή γενναιοδωρία- των φίλων τους, καθώς και των βιετναμόφωνων Χμερ. Στην επαρχία Κρατιέ, όμορη ενός Βιετνάμ με το οποίο είχαν κιόλας αρχίσει οι εχθροπραξίες, όποιος είχε Βιετναμέζο πρόγονο ήταν καταδικασμένος και οι αρχές χαρακτήριζαν τους Υουν «ιστορικούς εχθρούς». Μέσα σε αυτή την ατμόσφαιρα, το να κατηγορείς συλλήβδην τους κατοίκους της ανατολικής ζώνης, το 1978, ότι είναι «Βιετναμέζοι μέσα σε σώματα Χμερ», ισοδυναμούσε με θανατική καταδίκη.

Η ελάχιστη μειοψηφία των καθολικών Καμποτζιανών υπήρξε, κατά τον Σλιβίνσκι, η περισσότερη πληγείσα θρησκευτική ή εθνική πληθυσμιακή ομάδα: 48,6% εξαφανίστηκαν. Το ότι αυτοί οι άνθρωποι ήταν κατά το πλείστον κάτοικοι πόλεων επιβαρυνόταν συχνά και από τη βιετναμέζικη εθνικότητα και από κάποιες σχέσεις τους με τον «αποικιακό ιμπεριαλισμό». Όλα ταιριαστά... Ο καθεδρικός ναός της Πνομ Πενχ υπήρξε το μοναδικό οικοδόμημα της πόλης που κατεδαφίστηκε συθέμελα. Οι εθνικές μειονότητες είδαν να τους αρνούνται την ίδια τους την προσωπικότητα. Σύμφωνα με ένα διάταγμα, «στην Καμπουτσέα υπάρχει μόνον ένα έθνος και μονάχα μία γλώσσα, η γλώσσα των Χμερ. Στο εξής, οι διάφορες εθνικότητες δεν υφίστανται στην Καμπουτσέα». Ωστόσο, οι «ορεσίβιοι» (Khmers Loeu), μικρές ομάδες κυνηγών του δάσους, ήταν στην αρχή μάλλον ευνοημένοι· το ΚΚΚ είχε στήσει στα μέρη τους τις πρώτες του βάσεις και είχε στρατολογήσει από

αυτούς ένα σημαντικό τμήμα των πρώτων ένοπλων μονάδων του. Όμως, μετά το 1976, προκειμένου να ικανοποιηθεί η εμμονή του καθεστώτος για την παραγωγή ρυζιού, καταστράφηκαν τα χωριά των ορεινών περιοχών και οι κάτοικοί τους υποχρεώθηκαν να εγκατασταθούν στα βάθη των κοιλάδων, πράγμα που αναστάτωσε εντελώς τον τρόπο ζωής τους και απετέλεσε σωστό δράμα γι' αυτούς. Τον Φεβρουάριο του 1977, οι φρουροί Jarai του Πολ Ποτ συνελήφθησαν και κατόπιν εξοντώθηκαν.

Όσον αφορά τους Cham, βασική μειονότητα αυτοχθόνων, περί τους 250.000 το 1970, αγρότες και προπαντός ψαράδες, τους επιφυλάχθηκε μια πολύ ιδιαίτερη μοίρα, εξαιτίας κυρίως της μουσουλμανικής τους θρησκείας. Έχοντας τη φήμη εξαιρετικών πολεμιστών, είχαν δεχτεί το «φλερτ» των Ερυθρών Χμερ στην αρχή του «απελευθερωτικού αγώνα». Σε γενικές γραμμές ανήκαν στους Παλαιούς, μολονότι τους προσήπταν ότι πολύ συχνά ανακατώνονταν σε εμπορικές δραστηριότητες (προμήθευαν με ψάρια ένα μεγάλο τμήμα των Καμποτζιανών). Αλλά, ήδη από το 1974, ο Πολ Ποτ είχε δώσει μυστικές διαταγές να διασκορπιστούν τα συμπαγή χωριά τους, πράγμα που άρχισε σταδιακά να πραγματοποιείται. Το 1976, όλα τα στελέχη του καθεστώτος καταγωγής Cham διώχθηκαν από τις θέσεις τους. Από το 1975, σύμφωνα με ένα κείμενο της εξουσίας των Ερυθρών Χμερ, οι Cham *«πρέπει να αλλάξουν όνομα και να αποκτήσουν ονόματα που να μοιάζουν με των Χμερ. Η νοοτροπία Cham καταργείται. Όσοι δεν συμμορφώνονται με αυτή τη διαταγή θα υφίστανται τις συνέπειες»*. Στη βορειοδυτική ζώνη ήταν δυνατό κάποιος να εκτελεστεί επειδή μιλούσε cham. Στις γυναίκες απαγορευόταν να φοράνε σαρόνγκ (μαλαισιανή φούστα) και να αφήνουν μακριά μαλλιά.

Όμως τα χειρότερα δράματα τα προκάλεσε η απόπειρα ξεριζώματος του Ισλάμ. Ήδη από το 1973, στις απελευθερωμένες ζώνες, πολλά τεμένη είχαν καταστραφεί και η προσευχή είχε απαγορευτεί. Μετά τον Μάιο του 1975, τα μέτρα αυτά γενικεύτηκαν. Το Κοράνι καιγόταν δημοσίως, τα τεμένη αποδίδονταν σε άλλες πίστεις ή κατεδαφίζονταν. Τον Ιούνιο, 13 μουσουλμάνοι αξιωματούχοι εκτελέστηκαν, οι μεν επειδή είχαν προτιμήσει την προσευχή από μια πολιτική συγκέντρωση και οι δε επειδή είχαν διεκδικήσει το δικαίωμα του θρησκευτικού γάμου. Αναγκάζονταν επίσης να διαλέξουν ανάμεσα στην εκτροφή ή την κατανάλωση γουρουνιών και τον θάνατο -ειρωνικά, και ενώ για τους περισσότερους Καμποτζιανούς το κρέας είχε εξαφανιστεί εντελώς από τη διατροφή τους για χρόνια ολόκληρα, οι Χμερ πρόσφεραν στους Cham χοιρινό δυο

φορές τον μήνα (μερικοί αναγκάζονταν στη συνέχεια να κάνουν εμετό το φαί τους). Οι ιερείς τους, που βρίσκονταν ιδιαιτέρως στο στόχαστρο, αποδεκατίστηκαν: Από τους χίλιους Haji (Χατζήδες) μόνον τριάντα επιβίωσαν. Σε αντίθεση με τους άλλους Καμποτζιανούς, οι Cham ξεσηκώνονταν συχνά, γεγονός που προκαλούσε ως αντίποινα μαζικές σφαγές. Μετά τα μέσα του 1978, οι Ερυθροί Χμερ βάλθηκαν να εξοντώνουν συστηματικά πολυάριθμες κοινότητες των Cham χωρίς να κάνουν διακρίσεις για τα γυναικόπαιδα -ακόμη και όταν είχαν δεχτεί να φάνε χοιρινό. Ο Μπεν Κιέρναν υπολογίζει σε 50% τη θνησιμότητα των μουσουλμάνων της Καμπότζης, ο Σλιβίνσκι σε 40,6%.

Παραλλαγές στον χώρο και στον χρόνο

Η θνησιμότητα είχε σημαντικές διαφορές ανάλογα με την περιοχή. Σύμφωνα με την προέλευση των θυμάτων: Κατά τον Σλιβίνσκι, 58,1% των κατοίκων της Πνομ Πενχ ήταν ακόμη ζωντανοί το 1979 (πράγμα που αντιπροσωπεύει ένα εκατομμύριο νεκρούς, το ήμισυ του συνόλου), 71,2% των κατοίκων της Κομπόνγκ Τσαμ (άλλη πυκνοκατοικημένη επαρχία), αλλά το 90,5% των κατοίκων της Οντάρ Μέαν Τσέι, στον σχεδόν έρημο βορρά -η υπερθνησιμότητα που οφείλεται στη φονική δράση του καθεστώτος πέφτει εκεί στο 2,6%. Προβλέψιμα, οι ζώνες που κατακτήθηκαν τελευταίες, οι πιο πυκνοκατοικημένες και εκείνες που ήταν πιο κοντά στην πρωτεύουσα (αφού προφανώς η εκκένωση των επαρχιακών κωμοπόλεων υπήρξε λιγότερο δραματική), ήταν εκείνες που υπέφεραν περισσότερο. Αλλά η επιβίωση εξαρτιόταν προπαντός από τη ζώνη όπου βρισκόταν κάποιος (με τη θέλησή του ή εκτοπισμένος) την εποχή της δημοκρατικής Καμπουτσέας. Αν σε έστελναν σε μια δασική ή ορεινή ζώνη, ή σε μια περιοχή βιομηχανικής καλλιέργειας (στην πραγματικότητα δεν υπήρχε πια διαπεριφερειακή κυκλοφορία των τροφίμων), ήταν σχεδόν σαν να εξέδιδαν το πιστοποιητικό τού θανάτου σου: Όποιος κι αν είναι ο τόπος απόσπασης, η ισοπεδωτική αναισθησία του καθεστώτος επέβαλλε πάνω-κάτω τις ίδιες παραγωγικές νόρμες και συνήθως χωρίς την παραμικρή κρατική βοήθεια. Όταν χρειαζόταν να αρχίσει κανείς από το ξεχέρσωμα για να χτίσει μια καλύβα, κατόπιν να εξαντλείται στη δουλειά τρώγοντας μερίδες πείνας, ενώ επιπλέον η δυσεντερία και η ελονοσία έπλητταν τους αδύναμους οργανισμούς, ο θάνατος έκανε τρομακτική θραύση: Ο Πιν Γιατάι υπολογίζει τη θνησιμότητα ενός δασικού στρατοπέδου, στα τέλη του 1975, στο ένα τρίτο εντός τεσσάρων μηνών· στο χωριό Ντον Έυ, η πείνα είναι γενικευμένη, παιδιά δεν γεννιούνται πια και οι θάνατοι φτάνουν σχεδόν το 80% του συνολικού πληθυσμού. Αντιθέτως, αν κατέληγες σε μια εύφορη αγροτική περιοχή είχες κάποιες πιθανότητες επιβίωσης, προπάντων αν ο πληθυσμός των Νέων, ένα πολύ

σημαντικό στοιχείο, δεν ερχόταν να διαταράξει τις τοπικές ισορροπίες. Από την άλλη όμως, ο έλεγχος ήταν πιο έντονος και οι εκκαθαρίσεις συχνότερες. Μια ακόμη «καλή επιλογή», εντελώς αντίθετη, ήταν οι πιο απομακρυσμένες ζώνες που επιτηρούνταν από πιο ανεκτικά στελέχη των Χμερ, και όπου οι ντόπιοι ήταν φιλικοί. Εκεί, ο μεγαλύτερος κίνδυνος ήταν αναμφίβολα οι αρρώστιες.

Σε επίπεδο ακόμη χαμηλότερο από αυτό του χωριού, η συμπεριφορά των τοπικών στελεχών ήταν ακόμη πιο αποφασιστική αφού καθόριζε επίσης, σε μεγάλο βαθμό, τις σχέσεις με τους Παλαιούς. Οι αδυναμίες και η αναποτελεσματικότητα της γραφειοκρατικής μηχανής των Χμερ άφηναν πράγματι μεγάλα περιθώρια αυτονομίας στους περιφερειακούς υπεύθυνους για το καλύτερο ή το χειρότερο. Υπήρχαν άγριοι σαδιστές (νεαρές γυναίκες, αρκετά συχνά), αριβίστες ή ανίκανοι που επιθυμούσαν να ξεχωρίσουν επιβάλλοντας ακόμη σκληρότερη καταστολή και πιο σφιχτές νόρμες. Δύο κατηγορίες στελεχών έδιναν, αντιθέτως, περισσότερες ελπίδες για επιβίωση: Πρώτα οι πιο φιλεύσπλαχνοι, σαν εκείνον τον αρχηγό ενός χωριού που δεν επέβαλλε στους πρόσφυγες παρά μόνον τέσσερις ώρες δουλειάς ημερησίως⁴· και ύστερα όλοι αυτοί που τύχαινε να τους συναντήσουν οι επιβιώσαντες σε μια κρίσιμη στιγμή και που επέτρεπαν σε έναν άρρωστο ή έναν εξαντλημένο να ξεκουραστεί, σε έναν σύζυγο να επισκεφτεί τη γυναίκα του και έκλειναν τα μάτια στις περιπτώσεις απαγορευμένης αλλά ζωτικής «αυτοσίτισης». Όμως εξίσου πολύτιμοι ήταν και οι πιο διεφθαρμένοι, αυτοί που με ένα ρολόι Ωμέγα ή ένα χρυσό νόμισμα ήταν ικανοί να υπογράψουν μια αλλαγή τόπου διαμονής ή ομάδας εργασίας, ή ακόμη και να ανεχτούν, για κάποιο διάστημα, μια ζωή εντελώς στο περιθώριο των αυστηρά καθορισμένων πλαισίων. Ωστόσο, η ενίσχυση του συγκεντρωτισμού του καθεστώτος μείωνε ολοένα και πιο πολύ τις χαραμάδες ανοχής των αρχών και η φονική λογική του οδήγησε, μέσα από τις εκκαθαρίσεις, στη σταδιακή αντικατάσταση των στελεχών με ανθρώπινη συμπεριφορά -που κρίνονταν ύποπτα αδυναμίας ή διαφθοράς- από καινούργιους υπεύθυνους, πολύ νέους, ιδεολογικά «αγνούς» και προπαντός τρομερά σκληρούς.

Η θνησιμότητα, τέλος, ποίκιλλε ανάλογα με τον χρόνο. Η μικρή διάρκεια και προπάντων η γεωγραφική πολυμορφία του καθεστώτος των Ερυθρών Χμερ δεν επιτρέπουν τον αυστηρό καθορισμό χρονικών περιόδων. Επιπλέον, η τρομοκρατία και η πείνα ήταν μόνιμες και σχεδόν γενικευμένες. Μόνο η δριμύτητά τους ποίκιλλε, όμως οι πιθανότητες επιβίωσης εξαρτιόνταν άμεσα από την έντασή τους. Ωστόσο, οι μαρτυρίες μας προμηθεύουν με αρκετά στοιχεία για την κατάρτιση μιας χρονολογικής λίστας του μαρτυρολογίου. Οι πρώτοι μήνες του

καθεστώτος σημαδεύτηκαν από ομαδικές σφαγές, εστιασμένες κοινωνικά, που διευκολύνθηκαν από την αρχική αφέλεια με την οποία αντιμετώπισαν οι «75» τους καινούργιους τους αφέντες. Από την άλλη, και τουλάχιστον μέχρι το φθινόπωρο, ο υποσιτισμός δεν έπληξε υπερβολικά τον πληθυσμό· επιπλέον, οι συλλογικές καντίνες δεν είχαν αντικαταστήσει ακόμη τα οικογενειακά γεύματα. Το Κέντρο διέταξε αρκετές φορές, μεταξύ Μαΐου και Οκτωβρίου, την παύση των σφαγών: Σημάδι της επιρροής που ακόμη ασκούσαν οι πιο μετριοπαθείς ιθύνοντες ή, το πιθανότερο, θέληση επιβολής της υπεροχής του Κέντρου πάνω στα υπερβολικά αυτόνομα επιτελεία των ζωνών της περιφέρειας. Οι δολοφονίες εξακολούθησαν, αλλά με πιο συγκρατημένο ρυθμό: Σύμφωνα με τον τραπεζίτη Κομπότ, πρόσφυγα στη ζώνη του βορρά, «οι άνθρωποι σκοτώνονταν ένας-ένας, δεν γίνονταν μεγάλες σφαγές. Στην αρχή σκοτώσανε καμιά δωδεκαριά “Νέους”, που τους υποπτεύονταν ότι είχαν υπηρετήσει στο στρατό του προηγούμενου καθεστώτος, τέτοια πράγματα. Στη διάρκεια των δύο πρώτων χρόνων, το 10% περίπου των Νέων εξοντώθηκαν, ένας-ένας, μαζί με τα παιδιά τους. Δεν μπορώ να πω πόσοι ήταν συνολικά».

Το 1976 υπήρξε η χρονιά της χειρότερης πείνας. Η τρέλα των μεγάλων έργων ήταν στο ζενίθ της, εξαντλώντας τους πιο υγιείς και παρεμποδίζοντας τη γεωργία. Ωστόσο, οι σοδειές του 1976 δεν ήταν και τόσο άσχημες και η κατάσταση για μια στιγμή ισορρόπησε, στο πρώτο μισό του έτους (ο βασικός θερισμός πραγματοποιείται Δεκέμβριο με Ιανουάριο), αλλά αναμφίβολα, με δυσκολία έφταναν στο μισό του μέσου όρου των σοδειών της δεκαετίας του '60. Σύμφωνα με ορισμένες μαρτυρίες, το 1977 η φρίκη έφτασε στο αποκορύφωμά της: Καταστροφική έλλειψη τροφίμων και παράλληλα καινούργιες εκκαθαρίσεις. Οι τελευταίες είχαν διαφοροποιηθεί σε σχέση με τις αντίστοιχες του 1975· περισσότερο πολιτικές (συχνά ήταν η συνέπεια των όλο και πιο άγριων συγκρούσεων στους κόλπους του καθεστώτος), στραμμένες φανερά, όπως είδαμε, εναντίον των μειονοτήτων, έπλητταν νέες κατηγορίες -και ιδιαιτέρως τους πλούσιους, ακόμη και τους μεσαίους, αγρότες του «λαού της βάσης» και πιο συστηματικά από ό,τι στο παρελθόν τους δασκάλους. Παράλληλα σημαδεύτηκαν από μια ανανεωμένη αγριότητα: Μ' όλο που ήδη από το 1975 είχαν εκδοθεί διαταγές για την εκτέλεση των συζύγων και των παιδιών των αξιωματούχων του προηγούμενου καθεστώτος, έπρεπε να έρθει το 1977 για να συλληφθούν οι γυναίκες ανθρώπων που είχαν κιόλας εκτελεστεί (ακόμη και πολύ καιρό πριν) και κατόπιν να εξοντωθούν. Ο αφανισμός ολόκληρων οικογενειών, ακόμη και χωριών - όπως του χωριού του πρώην προέδρου Λον Νολ, στις 17 Απριλίου 1977 (350

οικογένειες), για τον πανηγυρικό εορτασμό της επετείου της «Απελευθέρωσης»- δεν αποτελεί πλέον εξαίρεση. Το 1978 υπήρξε περισσότερο αμφιλεγόμενο: Κατά τον Σλιβίνσκι, ο λιμός υποχώρησε σημαντικά, χάρη στις καλύτερες σοδειές και προπάντων τη μεγαλύτερη ελαστικότητα της διαχείρισης. Κατά τον Τουίνινγκ, τον οποίο μάλλον επαληθεύουν οι μαρτυρίες, η ξηρασία και ο πόλεμος φαίνεται ότι συνδυάστηκαν ώστε να προκαλέσουν άνευ προηγουμένου στερήσεις. Αυτό πάντως που δεν αμφισβητείται είναι ότι οι σφαγές που ολοένα και γενικεύονταν (και ανάμεσα στους Παλαιούς, προπάντων στη ζώνη της ανατολής) έφτασαν το 1978 σε επίπεδο ρεκόρ.

Ο καθημερινός θάνατος στην εποχή του Πολ Ποτ

«Στη δημοκρατική Καμπουτσέα δεν υπήρχαν φυλακές, ούτε δικαστήρια, ούτε πανεπιστήμια, ούτε λύκεια, ούτε χρήματα, ούτε ταχυδρομεία, ούτε βιβλία, ούτε αθλήματα, ούτε ψυχαγωγία... Δεν σου επέτρεπαν να έχεις ελεύθερο χρόνο στο διάστημα του εικοσιτετραώρου. Η καθημερινή ζωή διαιρούνταν ως εξής: 12 ώρες σωματικής δουλειάς, 2 ώρες για φαγητό, 3 ώρες για ανάπαυση και πολιτική εκπαίδευση, 7 ώρες ύπνος. Δεν υφίστατο δικαιοσύνη. Το Ανγκόρ αποφάσιζε για όλες τις όψεις της ζωής μας. [...] Οι Ερυθροί Χμερ χρησιμοποιούσαν συχνά παραβολές για να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους και τις αντιφατικές διαταγές τους. Συνέκριναν το άτομο με ένα βόδι: “Βλέπετε αυτό το βόδι που σέρνει το άροτρο; Τρώει εκεί που το βάζουν να φάει. Αν το αφήσουν να βοσκήσει σε ετούτο το λιβάδι, τρώει. Αν το πάνε σε ένα άλλο λιβάδι όπου δεν υπάρχει μπόλικο χορτάρι κι εκεί κάτι θα βρει να βοσκήσει. Δεν μπορεί να αλλάξει τόπο. Παρακολουθείται. Και όταν του λένε να σύρει το άροτρο, το σέρνει. Δεν σκέφτεται ποτέ τη γυναίκα του, τα παιδιά του”...» (Πιν Γιατάι).

Σε όλους τους επιζήσαντες, η δημοκρατική Καμπουτσέα άφησε αυτή την εντύπωση του παράδοξου, της απώλειας των ηθικών ορίων και των αξιών. Είχαν στ’ αλήθεια περάσει από την άλλη μεριά του καθρέφτη κι αν κάποιος ήθελε να διατηρήσει μια ελπίδα επιβίωσης όφειλε επειγόντως να μνηθεί στους νέους κανόνες του παιχνιδιού· πρώτο του άρθρο ήταν η ριζική περιφρόνηση της ανθρώπινης ζωής: **«Να χαθείς δεν συνιστά απώλεια. Να ζήσεις δεν έχει κανένα όφελος»** -όλες οι μαρτυρίες αναφέρουν αυτή την τρομερή φράση. Αυτό που έζησαν οι Καμποτζιανοί ήταν μια κάθοδος στην κόλαση, για ορισμένους ήδη από το 1973: Οι «απελευθερωμένες» περιοχές της νοτιοανατολικής ζώνης γνώρισαν ήδη από τότε την κατάργηση της βουδιστικής λατρείας, το ξερίζωμα των νέων από τις οικογένειές τους, την επιβολή ενός ενιαίου ενδυματολογικό κώδικα, τη

στρατολόγηση στις παραγωγικές κοοπερατίβες. Μένει να εξιστορήσουμε τις άπειρες «ευκαιρίες» που είχε ο καθένας για να πεθάνει.

Οι «κόκκινοι γάμοι»

Δύο μαυροντυμένοι στρατιώτες περπατάνε με βήμα καμαρωτό μέσα σε έναν ορυζώνα. Πλησιάζουν δύο νεαρά κορίτσια, που είναι δεν είναι 18 ετών. Τα συλλαμβάνουν και με συνοπτικές διαδικασίες τα οδηγούν μέσα σε ένα στρατιωτικό σιλό, όπου έπειτα από μερικά λεπτά θα γνωρίσουν -και θα παντρευτούν- τον μέλλοντα σύζυγό τους, ένα υψηλόβαθμο στέλεχος των Ερυθρών Χμερ.

Αυτή ήταν μια καθημερινή, τυπική σκηνή σε μια οποιαδήποτε επαρχιακή πόλη της Καμπότζης μεταξύ 1975 και 1979. Το σχέδιο του Πολ Ποτ ήταν να αυξήσει τον πληθυσμό της χώρας από τα 8 στα 20 εκατομμύρια μέσα στην επόμενη δεκαετία και ο τρόπος προκειμένου να επιτευχθεί αυτό ήταν σαφής: Εξαναγκαστικοί γάμοι κοριτσιών 15-23 ετών με πολιτικά και στρατιωτικά στελέχη της κυβέρνησής του. Ήταν τέτοια η «αφοσίωση» του ηγέτη των Χμερ στο σχέδιό του, ώστε οι διαταγές του ήταν κατηγορηματικές: Οι στρατιώτες που επέβλεπαν τον «γάμο» ήταν επιφορτισμένοι με το καθήκον και της «ένωσης» που θα επακολουθούσε. Αν η νύφη αρνιόταν να κάνει σεξ με τον «άντρα» που της είχε επιβληθεί, ένας στρατιώτης τη σημάδευε με το πολυβόλο του στο κεφάλι ώσπου εκείνη να δεχθεί. Σε πολλές περιπτώσεις, μάλιστα, η σεξουαλική ολοκλήρωση του γάμου γινόταν μόνο με την παρουσία, έξω από το δωμάτιο του ζευγαριού, μαυροντυμένων στρατιωτών.

Εκτιμάται, πως πάνω από 250.000 άνθρωποι, κυρίως γυναίκες, εξαναγκάστηκαν να παντρευτούν έναν άγνωστο. Ανάμεσα στα θύματα της πρωτοφανούς αυτής πρωτοβουλίας, ήταν και πολλοί άντρες που εξαναγκάζονταν να παντρευτούν μια γυναίκα στέλεχος του καθεστώτος. Κατά το χρονικό διάστημα 1975-1979, πάνω από το 90% των αγοριών και κοριτσιών της χώρας, μεταξύ 15 και 23 ετών, εξαναγκάστηκαν σε έστω έναν τέτοιο γάμο, χωρίς τη θέλησή τους, με ένα μέλος του καθεστώτος.

Εχω καταδικαστεί να ζω μέσα στην ατιμία. Με πήραν από το χωράφι όπου μάζευα ρύζι και με πήγαν σε μια σκοτεινή αίθουσα μαζί με άλλα πέντε ζευγάρια. Η ομαδική τελετή έγινε γρήγορα, χωρίς καμία επισημότητα, παρουσία μόνο στρατιωτών των Χμερ που ήταν ντυμένοι στα μαύρα. Κατόπιν οδηγηθήκαμε σε ένα δωμάτιο, όπου ο άντρας μου με ξεπαρθένεψε μέσα σε πέντε λεπτά. Σιχαινόμουν τον εαυτό μου που με είχε αγγίξει αυτός ο άνθρωπος. Ξυπνούσα

από τον ύπνο μου με σκέψεις να ακρωτηριάσω κάθε σημείο του κορμιού μου στο οποίο με είχε αγγίξει...

(Πεν Σοκτσάν. Στα 16 της χρόνια, το 1978, βρέθηκε παντρεμένη με έναν στρατιώτη των Ερυθρών Χμερ που δεν είχε δει ποτέ της...)

Το 1976 επέλεξαν εμένα και μερικά ακόμη κορίτσια από το χωριό μου και μας έβαλαν σε μια μεγάλη αίθουσα που βρισκόταν σε μια στρατιωτική μονάδα. Οι αξιωματούχοι των Χμερ φώναζαν τυχαία ένα γυναικείο και ένα ανδρικό όνομα και όποιος άκουγε το όνομά του πήγαινε στη μέση της αίθουσας και γνώριζε τον μελλοντικό σύζυγό του. Προτού μπω στο κτίριο, ένας μαυροντυμένος άντρας μου είπε πως, αν αρνηθώ να παντρευτώ, θα αναγκάζονταν να μου κάνουν «επανεκπαίδευση», που όλοι γνωρίζαμε πως σήμαινε «εκτέλεση». Την πρώτη νύχτα μαζί με τον «άντρα» μου δεν ξέραμε τι να κάνουμε, ήμασταν απλώς δύο φοβισμένα παιδιά. Ακούγαμε τους στρατιώτες να κάνουν βόλτα έξω από το δωμάτιό μας ή να στήνουν αφτί προσπαθώντας να καταλάβουν αν κάναμε σεξ, αλλά εμείς δεν μπορούσαμε να κάνουμε τίποτα, καθόμασταν ξαπλωμένοι σαν δύο αδελφάκια.

(Φάλα Τσέι -ψευδώνυμο μιας γυναίκας, η οποία δεν θέλησε να αποκαλύψει το πραγματικό της όνομα)

Μερικές μόλις εβδομάδες πριν από την απελευθέρωση της χώρας από τις δυνάμεις του στρατού του Βιετνάμ, δύο στρατιώτες ήρθαν στον ορυζώνα μου και με πήραν διά της βίας προκειμένου, όπως μου είπαν, να παντρευτώ μια γυναίκα που ήταν φίλα προσκείμενη στο καθεστώς... Αντίκρισα μια ανάπηρη γυναίκα, χωρίς κανέναν στον κόσμο να τη φροντίζει. Ένιωσα οίκτο και απέραντη λύπη γι' αυτήν και δέχθηκα να αναλάβω εγώ τη φροντίδα της για όσα χρόνια της απέμεναν. Είμαστε ως σήμερα μαζί και έχουμε έξι παιδιά, αλλά αυτό

δεν σημαίνει πως ξεχνάω ό,τι έχει γίνει...

(Σιν Μπεν)

Ήμουν ένα 20χρονο κορίτσι που εργαζόταν στο χωράφι, όταν μια μέρα ήρθαν και με πήραν με τη βία τρεις άντρες ντυμένοι στα μαύρα. Απλώς τους ακολούθησα φοβισμένη. Τί άλλο να έκανα άλλωστε; Αν δεν πήγαινα μαζί τους, θα με σκότωναν και θα πετούσαν το πτώμα μου στο διπλανό χωράφι. Κάθε φορά που θυμάμαι τις στιγμές εκείνες κλαίω με λυγμούς. Μας πήραν ό,τι είχαμε και μαζί την αξιοπρέπειά μας. Είναι εύκολο, νομίζετε, να μιλάω γι' αυτά τα πράγματα; Να θυμάμαι πως έπρεπε να πάω με έναν άντρα υπό την απειλή του θανάτου να επικρέμαται πάνω από το κεφάλι μου;

(Σον Ταν, από την επαρχία Καντάλ)

Μέλλον λαμπρό, σκλαβιά και πείνα

Έπρεπε πρώτα απ' όλα να αποδεχτείς την καινούργια σου κατάσταση, ενδιαμέση, τουλάχιστον για τους «75», ανάμεσα σε εκείνη ενός υποζυγίου και ενός σκλάβου, λάφυρο πολέμου (και αυτό επίσης ανήκε στην παράδοση του Ανγκόρ). Όσο πιο ρωμαλέα ήταν η εμφάνιση κάποιου και εφόσον δεν τον συνόδευαν πολλά άχρηστα στόματα, τόσο μεγαλύτερες ήταν και οι πιθανότητες να γίνει πιο εύκολα δεκτός σε ένα χωριό Παλαιών. Σταδιακά, σε αποστερούσαν από τα πράγματά σου: Ήδη κατά την εκκένωση των πόλεων, το έπρατταν οι Ερυθροί Χμερ· στην ύπαιθρο, τα στελέχη των Παλαιών μέσω της μαύρης αγοράς -σε περίοδο ακραίας έλλειψης, ένα κουτί ρύζι (250 γρ.) μπορούσε και να φτάσει την εξωφρενική τιμή των 100 δολαρίων. Έπρεπε να το πάρεις απόφαση ότι δεν υπήρχε πια καμιά εκπαίδευση, καμιά ελευθερία μετακίνησης, κανένα νόμιμο εμπόριο, κανένα φάρμακο αντάξιο του ονόματός του, ούτε θρησκεία, ούτε γραπτά, και να προσαρμοστείς στην επιβολή αυστηρών ενδυματολογικών κανόνων (μαύρα ρούχα, με μακριά μανίκια, κουμπωμένα μέχρι τον λαιμό), καθώς και κανόνων συμπεριφοράς (δεν επιτρέπεται η επίδειξη τρυφερότητας, ούτε οι καβγάδες ή οι ύβρεις, τα παράπονα ή τα κλάματα). Ο καθένας όφειλε να υπακούει τυφλά κάθε παράγγελμα, να παραβρίσκεται (και να δείχνει πως προσέχει) στις ατέρμονες πολιτικές

συγκεντρώσεις, να ουρλιάζει ή να επιδοκιμάζει ανάλογα με τις διαταγές, να ασκεί κριτική στους άλλους και να επιδίδεται στην αυτοκριτική... Το Σύνταγμα του 1976 της δημοκρατικής Καμπουτσέας υποδείκνυε ταιριαστά ότι πρώτο καθήκον των πολιτών ήταν η εργασία· οι Νέοι δεν πρόλαβαν ποτέ να γνωρίσουν κανένα άλλο. Γίνεται έτσι κατανοητό το γιατί οι πρώτοι μήνες του καθεστώτος σημαδεύτηκαν από μια επιδημία αυτοκτονιών, ανάμεσα κυρίως σε όσους βρίσκονταν χώρια από τους συγγενείς τους ή εκείνους που στο παρελθόν ήταν εύποροι.

Η προσαρμογή των «75» γινόταν συχνά ακόμη πιο δύσκολη εξαιτίας των πενιχρών συνθηκών που κυριαρχούσαν στους τόπους «υποδοχής» (αν μπορεί κανείς να χρησιμοποιήσει αυτή τη λέξη). Στην πλειονότητά τους στέλνονταν σε ανθυγιεινές περιοχές, προπάντων το φθινόπωρο του 1975. Δεν έλπιζαν σε τίποτα παραπάνω από λίγα στοιχειώδη εργαλεία και τις πάντοτε ανεπαρκείς μερίδες φαγητού· δεν λάμβαναν καμιά τεχνική βοήθεια, ούτε πρακτική κατάρτιση, ενώ σε αυτούς που δεν τα έβγαζαν πέρα για οποιονδήποτε λόγο επιφυλάσσονταν οι χειρότερες τιμωρίες· ακόμη και η ολοφάνερη σωματική αναπηρία δεν σε έσωζε από την τιμωρία που άρμοζε στον κοπανατζή και στον ανίκανο -τον θάνατο. Αν δεν υπήρχε μια ιδιαίτερη οικογενειακή συνοχή, η νέα κατοικία δεν ολοκληρωνόταν ποτέ. Οι μετακινήσεις από ένα τάγμα παραγωγής σε άλλο και προπάντων οι νέες εκτοπίσεις εδραίωναν το αίσθημα απόλυτης αυθαιρεσίας της εξουσίας. Γι' αυτό και οι πιο ατρόμητοι διάλεγαν τη φυγή σε χώρες που ακόμη κυβερνιούνται από ένα μίνιμουμ ορθολογισμού, προβλεψιμότητας, ανθρωπισμού. Η φυγή μοιάζει πολύ συχνά με αυτοκτονία που αναβάλλεται γι' αργότερα· χωρίς πυξίδα και χωρίς χάρτη τις περισσότερες φορές, συχνά την εποχή των βροχών για να μην τους εντοπίζουν εύκολα και τους καταδιώκουν, έχοντας μαζί τους ανεπαρκείς ποσότητες τροφής, εξαντλημένοι από τις στερήσεις, μπορούμε να υποθέσουμε ότι μεγάλος αριθμός φυγάδων χάθηκε προτού καν πέσει στα χέρια κάποιας περιπόλου των Ερυθρών Χμερ που είχε διαταγές να μη δείχνει κανέναν οίκτο. Παρ' όλα αυτά οι απόπειρες διαφυγής ήταν πολυάριθμες, χάρη και στη σχετικά χαλαρή επιτήρηση λόγω του μικρού αριθμού στρατιωτών και στελεχών του καθεστώτος.

Αν η προσαρμογή στην καινούργια ζωή έθετε δύσκολα προβλήματα, το ισχύον σύστημα δεν επιφύλασσε στους νεοφερμένους καμιά δυνατότητα ανάπαυσης. Οι υπεύθυνοί του έμοιαζαν πεισμένοι ότι το «λαμπερό μέλλον» ήταν πολύ κοντά, σίγουρα στο τέλος του τετραετούς Σχεδίου (1977-1980) που είχε παρουσιαστεί από τον Πολ Ποτ τον Αύγουστο του 1976. Το Σχέδιο στόχευε στην ανάπτυξη της μαζικής παραγωγής και την εξαγωγή αγροτικών προϊόντων, μοναδικού φανερού

πόρου της χώρας, ώστε να πραγματοποιηθεί η πρωταρχική συγκέντρωση κεφαλαίου. Έτσι θα εξασφαλιζόταν η βιομηχανοποίηση της γεωργίας, η ανάπτυξη μιας διαφοροποιημένης ελαφράς βιομηχανίας και, λίγο αργότερα, μιας ισχυρής βαριάς βιομηχανίας. Όπως παραδόξως, αυτός ο σύγχρονος μυστικιστής στηριζόταν σε μια φαντασίωση του παρελθόντος: Αυτήν του Ανγκόρ. «Αφού ο λαός μας κατόρθωσε να κτίσει το Ανγκόρ, είναι ικανός για τα πάντα», διαβεβαίωνε ο Πολ Ποτ, σε έναν λόγο-ποταμό στις 27 Σεπτεμβρίου 1977, όπου ανακοίνωσε επισήμως ότι το Ανγκόρ ήταν στην πραγματικότητα το κομμουνιστικό κόμμα της Καμπουτσέας. Η άλλη βάση του βολонταρισμού των Ερυθρών Χμερ ήταν η «δοξασμένη 17η Απριλίου», που υποτίθεται ότι αποδείκνυε την ανωτερότητα των φτωχών αγροτών της Καμπότζης απέναντι στη μεγαλύτερη ιμπεριαλιστική δύναμη του κόσμου.

Σκέτη ματαιότητα, κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες, όπως και η προσπάθεια που απαιτούνταν από τον πληθυσμό να περάσει στους τρεις τόνους αναποφλοίωτο ρύζι ανά εκτάριο -η παραγωγή μόλις που έφτανε τον έναν τόνο γύρω στο 1970. Όπως και ο σχεδιαζόμενος τριπλασιασμός της επιφάνειας των ορυζώνων της εύφορης βορειοδυτικής ζώνης. Πιο συγκεκριμένα, κάτι τέτοιο σήμαινε το ξεχέρσωμα καινούργιων εκτάσεων και την ανάπτυξη ενός τεράστιου αρδευτικού δικτύου· το σχέδιο προέβλεπε το πέρασμα από μία σε δυο και κατόπιν σε τρεις σοδειές ρυζιού ετησίως. Αντιθέτως, όλες οι άλλες καλλιέργειες περνούσαν σε δεύτερη μοίρα, ενώ και η προσπάθεια που απαιτούνταν απ' αυτόν τον «στρατό εργασίας» που αποτελούσαν οι «Νέοι», δεν είχε καν υπολογιστεί. Όμως αυτή η προσπάθεια θα λάβει τις διαστάσεις εξάντλησης, με συχνά φονικές συνέπειες, των πιο ζωτικών δυνάμεων ενός ολόκληρου πληθυσμού· συχνά είναι οι πιο ρωμαλέοι άντρες, αυτοί από τους οποίους απαιτούνται τα περισσότερα, που πεθαίνουν πιο γρήγορα. Το ωράριο εργασίας ήταν καθημερινά 11 ώρες. Περιστασιακά όμως, ο συναγωνισμός ανάμεσα στα χωριά (για την πιο μεγάλη δόξα των στελεχών τους) υποχρέωνε τους εργάτες να σηκώνονται από τις 4 το πρωί και να παραμένουν στο εργοτάξιο μέχρι τις 10 και τις 11 το βράδυ. Όσο για τις μέρες ανάπαυσης (που καμιά φορά καταργούνταν εντελώς), παρεμβάλλονταν κατά κανόνα ανά δεκαήμερο· ήταν ωστόσο αφιερωμένες σε ατέρμονες πολιτικές συνελεύσεις. Ο ρυθμός δουλειάς δεν ήταν, κάτω από φυσιολογικές συνθήκες, εντονότερος από αυτόν που συνήθως γνώριζαν οι Καμποτζιανοί αγρότες. Η μεγάλη διαφορά βρισκόταν στη σχεδόν απόλυτη απουσία στιγμών χαλάρωσης, στην ανεπάρκεια διαστημάτων ανάπαυσης στη διάρκεια της δουλειάς και προπαντός στον χρόνιο υποσιτισμό.

Το μέλλον ίσως και να ήταν λαμπερό, όμως το παρόν ήταν καταστροφικό. Ήδη από τον Νοέμβριο του 1976, η αμερικανική πρεσβεία στην Μπανγκόκ, βασιζόμενη σε αφηγήσεις προσφύγων, υπολόγιζε μείωση της τάξεως του 50% των καλλιεργούμενων γαιών σε σχέση με την περίοδο πριν από το 1975. Όσοι ταξίδεψαν την εποχή εκείνη στη χώρα, περιγράφουν την ερήμωση της υπαίθρου, τα εγκαταλειμμένα χωράφια, συνέπεια των μαζικών μετακινήσεων προς τα εργοτάξια και τις ζώνες αποχέρσωσης. Η παρακάτω μαρτυρία της Λοράνς Πικ είναι συνταρακτική...

Η αποδιοργάνωση της υπαίθρου

Και από τις δύο πλευρές του δρόμου απλώνονταν χέρσοι ορυζώνες.

Γύρευα μάταια να δω έργα μεταφύτευσης. Τίποτα, εκτός από μια ομάδα εργασίας νεαρών κοριτσιών, κι αυτό ύστερα από καμιά δεκαριά χιλιόμετρα.

Μα πού βρίσκονταν οι εκατοντάδες νέοι των μετακινούμενων ταγμάτων εργασίας, για τους οποίους το ραδιόφωνο μιλούσε κάθε μέρα;

Εδώ κι εκεί, ομάδες ανδρών και γυναικών πηγαινοέρχονταν, με αφηρημένο ύφος και ένα μπογαλάκι στον ώμο. Από τα ρούχα τους, κάτι κουρέλια που άλλοτε ήταν πολύχρωμα, εφαρμοστά παντελόνια και σκισμένες φούστες, μάντευες πως ήταν “Νέοι”, άλλοτε κάτοικοι των πόλεων που είχαν εκκενωθεί.

Έμαθα ότι καινούργιες μεταφορές πληθυσμού είχαν οργανωθεί στα μέσα της χρονιάς, για να αποκατασταθεί η ανισορροπία που είχε προκληθεί από την παράλογη πολιτική που έκανε λόγο για δήθεν ύπαρξη μιας «συμμορίας προδοτών».

Οι εν λόγω αστοί είχαν αρχικά αποσταλεί στις φτωχές νοτιοδυτικές περιοχές όπου, αντιμέτωποι με την απόλυτη ένδεια, έπρεπε να προσαρμοστούν σε μια «νέα αντίληψη του κόσμου». Όλον αυτό τον καιρό, οι εύφορες εκτάσεις είχαν αφεθεί χωρίς εργατικά χέρια. Ο κόσμος πέθαινε της πείνας σε όλη τη χώρα, κι όμως μονάχα το ένα πέμπτο από τις σπαρμένες με σιτηρά γαίες ήταν υπό εκμετάλλευση!

Τί είχε απογίνει λοιπόν το παλιό εργατικό δυναμικό που δούλευε σε αυτή τη γη; Πολλά ερωτήματα έμεναν αναπάντητα.

Όσο για τα μετακινούμενα τάγματα εργασίας, που τόσο εκθειάζονταν για την αντοχή τους στη δουλειά, ζούσαν κάτω από σκληρές συνθήκες. Το φαγητό τους το έφερναν στα χωράφια: Μια νερουλή χορτόσουπα, λίγο ρύζι, το μισό απ' αυτό που τρώγαμε στην Πνομ Πενχ. Με τέτοιες μερίδες, ήταν αδύνατο να καταβάλλει κανείς πραγματική προσπάθεια και κατά συνέπεια να παραγάγει οτιδήποτε.

[...]

Άνοιξα διάπλατα τα μάτια μου. Το θέαμα ήταν τρομακτικό: Μια απερίγραπτη ανθρώπινη αθλιότητα, μια ακατονόμαστη αποδιοργάνωση, μια αξιοθρήνητη σπατάλη...

Ενώ το αυτοκίνητο έτρεχε, ένας γέρος έσπευσε να το συναντήσει χειρονομώντας με τα δυο του χέρια. Στην άκρη του δρόμου ήταν ξαπλωμένη μια νεαρή γυναίκα, χωρίς αμφιβολία άρρωστη. Ο οδηγός έκανε μια μανούβρα για να τον αποφύγει και ο γέροντας έμεινε στη μέση της ασφάλτου, με τα δυο του χέρια υψωμένα προς τον ουρανό.

Το οικονομικό πρόγραμμα του ΚΚ Καμπότζης περιείχε εν σπέρματι αβάσταχτες εντάσεις οι οποίες επιδεινώθηκαν από την υπεροπτική ανικανότητα των στελεχών που είχαν επιφορτιστεί με την εφαρμογή του. Η άρδευση ήταν ο ακρογωνιαίος λίθος του Σχεδίου και οι τεράστιες προσπάθειες που αναλώθηκαν προς αυτή την κατεύθυνση θυσιάσαν κατά κάποιον τρόπο το παρόν χάριν του μέλλοντος. Όμως η μετριότητα της σύλληψης και/ή της εκτέλεσης πολλών έργων κατέστησε σε

μεγάλο βαθμό άχρηστη αυτή τη θυσία. Πέρα από μερικά προχώματα, κανάλια ή φράγματα καλά κατασκευασμένα που χρησιμοποιούνται μέχρι τις μέρες μας, πόσα ήταν άραγε εκείνα που παρασύρθηκαν με την πρώτη πλημμύρα (πνίγοντας ενδεχομένως αρκετές εκατοντάδες εργατών και χωρικών), ή που έστειλαν το νερό στην αντίθετη από την επιθυμητή κατεύθυνση, ή που έγιναν βούρκος σε λίγους μήνες... Οι σπουδασμένοι μηχανικοί-υδραυλικοί που δούλευαν πολλές φορές σαν απλοί εργάτες δεν μπορούσαν παρά να οργίζονται σιωπηλά: η κριτική πιθανόν να εκλαμβάνόταν ως πράξη εχθρική προς το Ανγκόρ με τις γνωστές συνέπειες... **«Δεν σας χρειάζεται τίποτα περισσότερο από την πολιτική εκπαίδευση για να κατασκευάζετε φράγματα»**, βεβαίωναν τους σκλάβους. Για αυτούς τους αγράμματους χωρικούς που, συχνά, ήταν οι προϊστάμενοί τους, η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συσσώρευση σκαφτιάδων, εργατωρών και γης είχε τη θέση μοναδικού τεχνολογικού αξιώματος.

Αυτή η περιφρόνηση για την τεχνολογία και τους τεχνικούς συνοδευόταν με την απόρριψη της πιο στοιχειώδους χωριάτικης λογικής· φτωχοί φουκαράδες με κάλους στα χέρια διηύθυναν τα εργοτάξια και τα χωριά, όμως οι αφέντες τους ήταν διανοούμενοι των αστικών κέντρων, ένθερμοι θιασώτες του ορθολογισμού και της ομοιομορφίας και πεπεισμένοι για την παντογνωσία τους. Έτσι, είχαν διατάξει την ισοπέδωση των περισσότερων αναχωμάτων που περιέφρασαν τους ορυζώνες και είχαν επιβάλει παντού τη διάσταση του ενός εκταρίου. Το ημερολόγιο των αγροτικών εργασιών καθοριζόταν κεντρικά για μια ολόκληρη περιοχή, ανεξάρτητα από τις τοπικές κλιματολογικές συνθήκες. Μια και η παραγωγή ρυζιού είχε αναχθεί σε υπέρτατο κριτήριο επιτυχίας, μερικά στελέχη έκριναν σωστό να κόψουν το σύνολο των δέντρων των καλλιεργούμενων εκτάσεων, περιλαμβανομένων και των καρποφόρων. Προκειμένου να καταστραφεί το καταφύγιο μερικών σπουργιτιών που «έκλεβαν» σπόρους ρυζιού, εκμηδενιζόταν μια από τις ελάχιστες πηγές διατροφής ενός πεινασμένου πληθυσμού. Αν η φύση υποβάλλεται με αυτόν τον τρόπο σε σκληρή δοκιμασία, το εργατικό δυναμικό υποδιαιρείται και εξειδικεύεται σε παράλογο σημείο· κάθε κατηγορία ηλικίας «επιστρατεύεται» χώρια (από 7-14, κατόπιν από τα 14 μέχρι το γάμο, οι ηλικιωμένοι, κ.λπ.) και οι ομάδες που είναι αφοσιωμένες σε ένα συγκεκριμένο και μοναδικό καθήκον μειώνονται συνεχώς. Παράλληλα, απόμακρα στελέχη, που ακτινοβολούν μες στην παντοδυναμία τους, δεν δουλεύουν καθόλου μαζί με τους υφισταμένους τους, τους οποίους διατάζουν δίχως να ανέχονται την παραμικρή κουβέντα.

Η πείνα που βασάνισε εκατομμύρια Καμποτζιανούς για πολλά χρόνια χρησιμοποιήθηκε επίσης, συνειδητά, για την πιο εύκολη υποδούλωση τους. Πλάσματα αδυνατισμένα, ανίκανα να δημιουργήσουν αποθέματα τροφίμων, έμπαιναν λιγότερο στον πειρασμό της φυγής. Με την αγωνία για την ανεύρεση τροφής να κυριαρχεί μονίμως στο μυαλό τους, δεν τους περίσσευε ενεργητικότητα για αυτόνομη σκέψη και για διαμαρτυρίες· ακόμη και η σεξουαλική επιθυμία τους είχε εγκαταλείψει. Ο σαδιστικός τρόπος με τον οποίο χειρίζονταν τα στελέχη των Ερυθρών Χμερ το θέμα της σίτισης τους επέτρεπε να γίνονται πιο εύκολα αποδεκτές οι αναγκαστικές μετακινήσεις ή το πέραςμα στις συλλογικές καντίνες (μερικά ικανοποιητικά γεύματα κι όλος ο κόσμος άρχιζε να αγαπάει το Ανγκόρ), ή ακόμη να διαρρηγνύεται η αλληλεγγύη μεταξύ των ατόμων, ακόμη και μεταξύ γονιών και παιδιών. Κανείς δεν αρνιόταν να φιλήσει το χέρι που τον τάζει, έστω κι αν έσταζε αίμα.

Θλιβερή ειρωνεία: Ένα καθεστώς που θέλησε να θυσιάσει τα πάντα στον μυστικισμό του ρυζιού (όπως υπήρχε ένας μυστικισμός του χάλυβα στην ΕΣΣΔ ή της ζάχαρης στην Κούβα) μετέτρεψε αυτό το προϊόν σε κάτι ολοένα και πιο μυθικό. Η Καμπότζη, από το 1920 και μετά, εξήγε κανονικά πολλές εκατοντάδες τόνους ρύζι ετησίως, ενώ της έφτανε και για να τρέφει, λιτά αλλά ικανοποιητικά, τον πληθυσμό της. Τώρα πια οι περισσότεροι Καμποτζιανοί έτρωγαν μονάχα αυτή τη ρυζόσουπα (που περιείχε περίπου το ισοδύναμο τεσσάρων κουταλιών του καφέ με ρύζι ανά άτομο), από τη στιγμή που γενικεύτηκαν τα συλλογικά μαγειρεία, στις αρχές του 1976. Άλλωστε και οι σοδειές, όπως είδαμε, ήταν μεταξύ άθλιου και καταστροφικού. Οι καθημερινές μερίδες ελαττώνονταν τρομερά. Εκτιμάται ότι πριν από το 1975 ένας ενήλικας της περιοχής Μπαταμπάγκ κατανάλωνε περίπου 400 γρ. ρύζι ημερησίως -μια ελάχιστη ποσότητα προκειμένου να εργάζεται κανείς φυσιολογικά. Ωστόσο, όλες οι μαρτυρίες συγκλίνουν για το ότι -υπό το καθεστώς των Ερυθρών Χμερ- αν κανείς κατόρθωνε να βρει ένα κουτί ρύζι (250 γρ.) ήταν σωστό φαγοπότι. Μ' όλο που οι μερίδες διέφεραν, δεν ήταν ασυνήθιστο να μοιράζονται ένα μόνο κουτί πέντε, έξι, ακόμη και οκτώ άτομα.

Εξ ου και ο, σε γενικές γραμμές, κρίσιμος χαρακτήρας της μαύρης αγοράς -που επέτρεπε την απόκτηση ρυζιού, προερχόμενου βασικά από στελέχη των Ερυθρών Χμερ που σφετερίζονταν τις μερίδες πολλών που είχαν πεθάνει και δεν είχε δηλωθεί ο θάνατός τους-, καθώς και της προσωπικής αναζήτησης τροφής, που απαγορευόταν διά ροπάλου -το Ανγκόρ δρα προς όφελος του λαού, συνεπώς οι μερίδες που μοιράζει πρέπει να επαρκούν -αλλά που γινόταν πότε-πότε ανεκτή,

επίσημα ή ανεπίσημα, εκτός, προφανώς, όταν επρόκειτο για «κλοπή». Τίποτα δεν ξέφευγε από την άγρια πείνα των ξενηστικωμένων, ούτε τα κατά κύριο λόγο συλλογικά αγαθά (αναποφλοιώτο ρύζι, λίγο πριν ή κατά τη διάρκεια του θερισμού, και μονίμως φρούτα), ούτε τα ισχνά ιδιωτικά αγαθά (πουλερικά, και στη συνέχεια κατοικίδια ζώα των Παλαιών), ούτε οι βάτραχοι, τα σαλιγκάρια, οι σαύρες, τα ερπετά που αφθονούν στους ορυζώνες, ούτε τα κόκκινα μυρμήγκια και οι τεράστιες αράχνες που τα καταβρόχθιζαν ωμά, ούτε τα βλαστάρια, τα μανιτάρια και οι βολβοί του δάσους, τα οποία, εξαιτίας της απρόσεχτης συλλογής τους ή του ανεπαρκούς ψησίματος, στάθηκαν η αιτία μεγάλου αριθμού θανάτων. Οι ακρότητες ήταν ανυποψίαστες ακόμη και για μια φτωχή χώρα: Προσπαθούσαν να βουτήξουν από τα γουρούνια τα πίτουρα μέσα από τη σκάφη τους, ή έτρωγαν ποντικούς των χωραφιών. Η ατομική αναζήτηση τροφής στάθηκε μια μόνιμη αφορμή για την επιβολή τιμωριών, οι οποίες ποίκιλλαν από την απλή επίπληξη μέχρι τις εκτελέσεις για παραδειγματισμό, σε περιπτώσεις λεηλασίας των σοδειών.

Ο μακροχρόνιος υποσιτισμός, αδυνατίζοντας τον οργανισμό, ευνόησε την εξάπλωση των ασθενειών (και ιδιαιτέρως της δυσεντερίας) και όξυνε τη σοβαρότητά τους. Υπήρξαν επίσης κρούσματα «ασθενειών οφειλόμενων στην πείνα», από τις οποίες η πιο συνηθισμένη, και η πιο σοβαρή, ήταν το γενικευμένο οίδημα -που περιγράφεται σε αρκετές παρόμοιες περιπτώσεις στη διάρκεια της Ιστορίας- και το οποίο επέτεινε η μεγάλη δόση αλατιού που περιείχε ο καθημερινός χυλός. Αυτός ο σχετικά ειρηνικός θάνατος (ο άρρωστος πρώτα εξασθενίζει και μετά βυθίζεται σε κώμα) κατέληξε να είναι επιθυμητός για ορισμένους, και ειδικότερα τους γέρους.

Το λιγότερο που μπορεί να πει κανείς, είναι πως αυτή η δραματική νοσηρότητα -είναι φορές που οι κατάκοιτοι αποτελούν την πλειονότητα μιας κοινότητας- διόλου δεν συγκινεί τους ηγέτες των Ερυθρών Χμερ. Τα θύματα είναι ένοχοι, επειδή στερούν χέρια από το «εργατικό δυναμικό του Ανγκόρ». Ο άρρωστος, που πάντοτε τον υποψιάζονται για τεμπέλη, δεν επιτρέπεται συνήθως να σταματήσει να δουλεύει παρά με την προϋπόθεση να πάει στο αναρρωτήριο ή στο νοσοκομείο, όπου οι μερίδες του φαγητού ήταν μειωμένες στο μισό και όπου ο κίνδυνος επιδημιών ήταν πολύ υψηλός. Ο Ανρί Λοκάρ έχει σίγουρα δίκιο όταν γράφει πως *«τα νοσοκομεία ήταν περισσότερο μέρη εξόντωσης παρά θεραπείας του πληθυσμού»*. Ο Πιν Γιατάι έχασε σε μερικές εβδομάδες τέσσερα μέλη της οικογένειάς του σε ένα νοσοκομείο. Μια ομάδα 15 νέων που είχε προσβληθεί από

ανεμοβλογιά αντιμετωπίστηκε χωρίς καμιά προσοχή: Συνέχισαν να δουλεύουν, χωρίς ιατρικές φροντίδες, υποχρεώνονταν να κοιμούνται πάνω στο χώμα, κι ας είχαν γεμίσει πληγές από το φούντωμα της αρρώστιας. Αποτέλεσμα: Επέζησε ένας μονάχα.

Από την καταστροφή των ηθικών σημείων αναφοράς, ως τον υποβιβασμό στο επίπεδο του ζώου

Η πείνα είναι γνωστό ότι καταρρακώνει την ανθρώπινη ύπαρξη. Προκαλεί την αναδίπλωση στον εαυτό, τον αποκλεισμό κάθε συλλογισμού ξένου προς την επιβίωση. Πώς να εξηγηθεί αλλιώς η περιστασιακή προσφυγή στον κανιβαλισμό; Υπήρξε ωστόσο λιγότερο εκτεταμένη απ' όσο στην Κίνα του Μεγάλου Άλματος, και μοιάζει να περιορίζεται στην κατανάλωση της σάρκας των νεκρών. Δυο συγκεκριμένα παραδείγματα αναφέρονται από τον Πιν Γιατάι: Το μερικό φάγωμα της νεκρής αδελφής της από μια πρώην δασκάλα και το ομαδικό μοίρασμα του πτώματος ενός νεαρού από τους ασθενείς ενός νοσοκομειακού θαλάμου. Και στις δυο περιπτώσεις, η τιμωρία για τους «δράκους» (πνεύματα ιδιαιτέρως δαιμονικά στην παράδοση των Χμερ) είναι ο θάνατος, και μάλιστα με ξυλοδαρμό μπροστά σε όλο το χωριό (και μπροστά στη μικρή της κόρη) για τη δασκάλα. Υπήρξαν επίσης κρούσματα εκδικητικού κανιβαλισμού, όπως και στην Κίνα: Ο Λι Χενγκ, κάνει λόγο για έναν λιποτάκτη των Ερυθρών Χμερ που υποχρεώθηκε, προτού εκτελεστεί, να φάει τα αφτιά του. Το φάγωμα του ανθρώπινου συκωτιού αναφέρεται αρκετές φορές, χωρίς να αποτελεί αποκλειστικότητα των Ερυθρών Χμερ: Οι στρατιώτες του κυβερνητικού στρατού ανάγκαζαν τους εχθρούς τους να το υποστούν μεταξύ 1970 και 1975. Παρόμοια έθιμα συναντάμε παντού στη νοτιοανατολική Ασία. Ο Χάινγκ Νγκορ εξιστορεί το ξερίζωμα ενός εμβρύου, του συκωτιού και του στήθους μιας δολοφονημένης εγκύου σε μια φυλακή· το έμβρυο πετάχτηκε (άλλα έμβρυα κρέμονταν στην άκρη της στέγης του κάτεργου και ξεραίνονταν), ενώ τα υπόλοιπα κομμάτια τα πήραν με την εξής παρατήρηση: *«Έχουμε αρκετό κρέας για απόψε!»*. Ο Κεν Κουν θυμάται τον επικεφαλής ενός εργατικού συνεταιρισμού να φτιάχνει ένα σκεύασμα για τα μάτια με βάση ανθρώπινες χοληδόχους κύστες (και να το μοιράζει ανοιχτά στους υφισταμένους του!) επαινώντας παράλληλα τη νοστιμιά τού ανθρώπινου συκωτιού. Άραγε, μήπως αυτή η προσφυγή στην ανθρωποφαγία αποτελεί οριακή περίπτωση ενός φαινομένου αρκετά πιο γενικευμένου, της καθίζησης των αξιών, των ηθικών και πολιτιστικών σημείων αναφοράς, και πάνω απ' όλα της συμπόνιας, μιας αρετής τόσο βασικής για τον βουδισμό; Ένα παράδοξο του καθεστώτος των Ερυθρών Χμερ: Βεβαίωνε ότι ήθελε να ιδρύσει μια κοινωνία ισότητας, δικαιοσύνης, αδελφοσύνης, αλτρουισμού, και

όπως και τα υπόλοιπα κομμουνιστικά καθεστώτα προκάλεσε το ανείπωτο ξέσπασμα του εγωισμού, την κυριαρχία του «ο σώζων εαυτόν σωθήτω», την ανισότητα, την αυθαιρεσία. Για να επιβιώσεις έπρεπε πάνω απ' όλα να ξέρεις να λες ψέματα, να κοροϊδεύεις, να κλέβεις και να παραμένεις αναίσθητος.

Το παράδειγμα, αν μπορούμε να το ονομάσουμε έτσι, ερχόταν από ψηλά. Ο Πολ Ποτ, ο οποίος είχε εξαφανιστεί στην παρανομία από το 1963, δεν έκανε τίποτα για να ξανάρθει σε επαφή με την οικογένειά του, ακόμη και μετά τις 17 Απριλίου 1975. Οι δύο του αδελφοί και η νύφη του εκτοπίστηκαν μαζί με τους άλλους, και ο ένας τους πέθανε πολύ σύντομα. Οι άλλοι δυο που επέζησαν, ανακάλυψαν κάποια στιγμή, με τη βοήθεια ενός επίσημου πορτρέτου, την πραγματική ταυτότητα του δικτάτορα, και θεώρησαν προτιμότερο (με το δίκιο τους, βέβαια) να μην φανερώσουν ποτέ τη σχέση τους μαζί του. Το καθεστώς έκανε τα πάντα για να χαλαρώσει ή να διαρρήξει τους οικογενειακούς δεσμούς, επειδή αντιλαμβανόταν ότι συνιστούσαν μία εστία αυθόρμητης αντίστασης απέναντι στο ολοκληρωτικό σχέδιο της αποκλειστικής εξάρτησης του ατόμου από το Ανγκόρ. Η κάθε μονάδα εργασίας διέθετε συχνά τα δικά της «καταλύματα» (συχνά απλές ψάθες ή αιώρες), σε μικρή απόσταση από το χωριό. Ήταν πολύ δύσκολο να πάρεις άδεια· οι σύζυγοι έμεναν για εβδομάδες ολόκληρες μακριά από τις γυναίκες τους· τα παιδιά απομακρύνονταν από τους γονείς τους· οι έφηβοι περνούσαν μέχρι και έξι μήνες χωρίς να τους επιτρέπεται να δουν την οικογένειά τους και χωρίς να μαθαίνουν νέα της, για να ανακαλύπτουν συχνά στην επιστροφή τους ότι όλοι είχαν χαθεί. Και εδώ το πρότυπο ερχόταν από ψηλά: Τα ηγετικά ζευγάρια ζούσαν σε πολλές περιπτώσεις χώρια. Για μια μητέρα θεωρούνταν κακό να αφιερώνει υπερβολικό χρόνο στο παιδί της, έστω κι αν ήταν μωρό.

Η δικαιοδοσία των ανδρών πάνω στις γυναίκες τους, των γονιών πάνω στους απογόνους τους καταργήθηκε· κινδύνευες να εκτελεστείς για ένα χαστούκι στη σύζυγό σου, να σε καταγγείλουν τα παιδιά σου επειδή τα έδειρες, να αναγκαστείς σε αυτοκριτική για μια βρισιά ή έναν καβγά. Σε ένα ελάχιστο ανθρωπιστικό περιβάλλον, πρέπει να διακρίνουμε τη θέληση του καθεστώτος να σφετεριστεί το μονοπώλιο της νόμιμης βίας, να διαλύσει κάθε σχέση εξουσίας που του διέφευγε. Η μεγαλύτερη περιφρόνηση επιφύλασσόταν για τα οικογενειακά συναισθήματα: Τα μέλη μιας οικογένειας κινδύνευαν να βρεθούν μακριά, συχνά οριστικά, επειδή δεν είχαν καταφέρει να ανεβούν στο ίδιο καμiónι, ή επειδή δυο κάρα σε μια φάλαγγα εκτοπισμένων είχαν διαταγές να μην ακολουθήσουν την ίδια πορεία. Λίγο ενδιέφερε τα στελέχη ότι γέροι ή παιδιά βρίσκονταν τότε απομονωμένοι: «Μην

ανησυχείτε. Το Ανγκόρ θα σας φροντίσει. Μήπως δεν έχετε εμπιστοσύνη στο Ανγκόρ;». Αυτή ήταν η τυποποιημένη απάντηση σε όσους ικέτευαν να τους πάνε με τους δικούς τους. ‘

Με την αντικατάσταση της αποτέφρωσης των νεκρών με την ταφή (εκτός από εξαιρέσεις για τις οποίες έπρεπε να ικετέψεις και να έχεις απέναντι σου ένα στέλεχος με ανθρωπιά), επιτυγχανόταν ένα ακόμη πλήγμα κατά της οικογενειακής αλληλεγγύης: Για έναν Χμερ, η εγκατάλειψη ενός νεκρού συγγενούς στο κρύο, στη λάσπη, χωρίς σωστή κηδεία (τίποτα δεν προβλεπόταν σε παρόμοιες περιστάσεις), ισοδυναμούσε με έλλειψη του πιο στοιχειώδους σεβασμού, με έκθεση σε κίνδυνο της μετενσάρκωσής του και τελικά με τον εξαναγκασμό να περιπλανιέται σαν φάντασμα. Αντιθέτως, το να διαθέτει κανείς λίγη από τη στάχτη του, σε αυτή την περίοδο των συχνών μετακινήσεων, είχε μεγάλη αξία. Στην πραγματικότητα, επρόκειτο για επίθεση σε έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους της πλούσιας πολιτιστικής παράδοσης της Καμπότζης, ανεξάρτητα αν ήταν βουδιστική ή προβουδιστική (οι «πρωτόγονες» τελετές των Χμερ *Loeu* δεν διαφυλάχθηκαν περισσότερο από τις τελετές που κατάγονταν από την αυτοκρατορία του Ανγκόρ) ή λαϊκή (ερωτικά τραγούδια, αστεία) ή λογία (αυλικοί χοροί, ζωγραφική των ναών, γλυπτική...) Το Σχέδιο του 1976, μιμούμενο την κινεζική Πολιτιστική Επανάσταση, δεν αναγνώριζε άλλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης από τα επαναστατικά τραγούδια και ποιήματα.

Αλλά πέρα απ’ όλα αυτά, η προσβολή της υπόστασης των νεκρών αποτελεί το αντισυμμετρικό σημείο της απάρνησης της ανθρώπινης υπόστασης των ζωντανών. *«Δεν είμαι ανθρώπινο ον, είμαι ζώο»*, καταλήγει στην ομολογία του το πρώην ηγετικό στέλεχος και υπουργός Χου Νιμ. Άραγε ο άνθρωπος αξίζει όσο κι ένα ζώο; Αν έχανες ένα βόδι πιθανόν να σου κόστιζε τη ζωή, αν χτυπούσες ένα βόδι σε περίμεναν βασανιστήρια μέχρι θανάτου. Σε μια περίπτωση δυο άντρες δέθηκαν στο άροτρο επειδή δεν είχαν φανεί αντάξιοι της αγελάδας τους. Η ανθρώπινη ζωή έχει εξευτελιστική τιμή... *«Έχεις ατομικιστικές κλίσεις. [...] Πρέπει να απαλλαγείς από τα συναισθήματά σου»*, αποκρίνεται ένας στρατιώτης των Ερυθρών Χμερ στον Πιν Γιατάι, που απαιτούσε να κρατήσει κοντά του τον τραυματισμένο γιο του. Θέλοντας να πάει να τον δει, νεκρό, μερικές μέρες αργότερα, ο Πιν Γιατάι χρειάστηκε να βεβαιώσει πως, μολονότι άρρωστος, *«δεν θα σπαταλήσει τις δυνάμεις του σε βάρος του Ανγκόρ»* για να κατορθώσει, με δυσκολία, να πάρει άδεια για να πάει να δει το πτώμα του γιου του. Αργότερα, δεν του επιτρέπουν να δει τη γυναίκα του στο νοσοκομείο με το πρόσχημα ότι *«το*

Ανγκόρ τη φροντίζει». Πηγαίνοντας να βοηθήσει μια βαριά άρρωστη γειτόνισσα και τα δυο μικρά της παιδιά, ένας Ερυθρός Χμερ τον παρατηρεί: «Δεν είναι δουλειά σας να τη βοηθήσετε, αντιθέτως αυτό αποδεικνύει ότι νιώθετε ακόμη οίκτο, αισθήματα φιλίας. Πρέπει να απαρνηθείτε αυτά τα συναισθήματα και να ξεριζώσετε από μέσα σας τις ατομικιστικές ροπές. Γυρίστε σπίτι σας, αμέσως!».

Αυτή η συστηματική άρνηση του ανθρώπινου έχει, από την οπτική γωνία των αφεντάδων της χώρας, την ανάποδη όψη της: Τα θύματά τους δεν έχουν κανέναν ενδοιασμό να λένε ψέματα, να «λουφάρουν» μόλις οι φρουροί τούς γυρνούν την πλάτη και προπάντων να κλέβουν. Είναι ζήτημα ζωής και θανάτου, λαμβάνοντας υπόψη τις μερίδες που τους προμηθεύει το Ανγκόρ· οι πάντες κλέβουν, από τα παιδιά μέχρι τους γέροντες -πράγμα που απλά μπορεί να σημαίνει, μια και όλα ανήκουν στο κράτος, τη συγκομιδή μερικών φρούτων. Φριχτή παγίδα μια κοινωνία που δεν σου αφήνει άλλη επιλογή παρά ανάμεσα στον θάνατο, την κλοπή και την απάτη. Αυτή η αποεκπαίδευση, για τους νέους ειδικότερα, στάθηκε η αιτία για την ανάπτυξη ενός κυνισμού και ενός εγωισμού που ως σήμερα υπονομεύουν τις πιθανότητες ανάπτυξης της Καμπότζης.

Ο θρίαμβος της κτηνωδίας

Μια άλλη αθεράπευτη αντίφαση του καθεστώτος: Η απαίτηση για απόλυτη διαφάνεια της ζωής και των σκέψεων των πολιτών, έρχεται σε αντίθεση με την έντονη κρυψίνοια της ηγετικής ομάδας. Μοναδικό φαινόμενο στους κόλπους των κομμουνιστικών καθεστώτων: Η ύπαρξη του ΚΚ Καμπότζης διακηρύσσεται επισήμως στις 27 Σεπτεμβρίου 1977, τριάντα μήνες μετά την είσοδο στην Πνομ Πενχ των Ερυθρών Χμερ. Ακόμη και η ύπαρξη του ίδιου του Πολ Ποτ αποτελεί ένα καλά κρυμμένο μυστικό. Εμφανίζεται για πρώτη φορά στις «εκλογές» του Μαρτίου 1976, με την ιδιότητα του «εργάτη στις φυτείες των καουτσουκόδεντρων». Ωστόσο, ποτέ του δεν είχε δουλέψει σε αυτές, ούτε βέβαια και στο «αγρόκτημα των γονέων του», όπως ισχυρίζεται μια βιογραφία του που είχε μοιραστεί στη διάρκεια της επίσκεψής του στη Βόρειο Κορέα, τον Οκτώβριο του 1977. Οι δυτικές μυστικές υπηρεσίες, διασταυρώνοντας διάφορες πληροφορίες, κατορθώνουν να ταυτίσουν τον Πολ Ποτ με τον Σάλοθ Σαρ, έναν κομμουνιστή στέλεχος του ΚΚ Καμπότζης που είχε διαφύγει από την Πνομ Πενχ το 1963 και είχε κηρυχτεί «νεκρός σε μάχη του αντάρτικου» από ορισμένα στελέχη του ΚΚ Καμπότζης. Η θέληση να παραμείνει στη σκιά για να ασκεί καλύτερα την παντοδυναμία του, ήταν τέτοια ώστε ο Πολ Ποτ δεν διαθέτει ούτε βιογραφία, ούτε ανδριάντα, ούτε επίσημο πορτρέτο. Η φωτογραφία του εμφανιζόταν πολύ

σπάνια και δεν υπάρχει κάποια συλλογή με κείμενά του. Τίποτα λοιπόν που να θυμίζει προσωπολατρία -πολλοί Καμποτζιανοί, μάλιστα, θα μάθουν μονάχα μετά τον Ιανουάριο του 1979 ότι ήταν ο πρωθυπουργός τους. Ο Πολ Ποτ συγγεόταν με το Ανγκόρ και αντιστρόφως· όλα γίνονταν ωσάν ο υπέρτατος Ανώνυμος αυτής της ανώνυμης οργάνωσης να ήταν παρών σε κάθε χωριό, άορατος, πίσω και από τον πιο ελάχιστο πόλο εξουσίας. Η άγνοια είναι η μήτρα της τρομοκρατίας· κανένας και ποτέ δεν μπορεί να αισθάνεται ασφαλής.

Αδιαφάνεια/διαφάνεια: Οι σκλάβοι του συστήματος δεν ανήκουν πια στον εαυτό τους, έστω και ελάχιστα. Το παρόν τους είναι ολοκληρωτικά υπό έλεγχο, μέσω μιας χρήσης του χρόνου όπου δεν περισσεύει στιγμή ανάπαυλας, μέσω της ασίγαστης αναζήτησης τροφής, των συχνών συνεδριάσεων κριτικής-αυτοκριτικής όπου η παραμικρή απροσεξία ενδέχεται να έχει σοβαρές συνέπειες. Το παρελθόν τους διερευνάται εξονυχιστικά με την παραμικρή αμφιβολία για την αλήθεια των δηλώσεών τους, ενώ πολλές συλλήψεις, που ακολουθούνται από βασανιστήρια, γίνονται για να αναγκαστούν να ομολογήσουν όσα είχαν αποπειραθεί να κρύψουν. Οι πάντες βρίσκονται στο έλεος μιας καταγγελίας, μιας τυχαίας συνάντησης με έναν παλιό συνάδελφο, γείτονα, φοιτητή... Όσο για το μέλλον, αυτό κρέμεται από μια κλωστή, έρμαιο στο παραμικρό καπρίτσιο του Μολώχ της εξουσίας. Τίποτα δεν πρέπει να ξεφεύγει από το βλέμμα της εξουσίας η οποία «έχει τόσα μάτια όσα και ο ανανάς», λέει ένα σλόγκαν της εποχής. Αφού όλα υποτίθεται ότι βαραίνουν πολιτικά, η παραμικρή παραβίαση των θεσπισμένων κανόνων μπορεί να θεωρηθεί αντιπολιτευτική ενέργεια και συνεπώς «αντεπαναστατικό έγκλημα». Και το μικρότερο παραστράτημα, έστω και αθέλητο, είναι επικίνδυνο· για την παρανοϊκή λογική των Ερυθρών Χμερ (πίστευαν ότι ήταν περιτριγυρισμένοι από δόλιους και καμουφλαρισμένους εχθρούς), δεν υπήρχε ατύχημα, ούτε γεγονός τυχαίο, ούτε αδεξιότητα -μονάχα «προδοσίες». Το σπάσιμο ενός ποτηριού, η αδέξια οδήγηση ενός βουβαλιού και το χάραγμα στραβών αυλακιών ήταν αρκετά για να οδηγηθεί κάποιος μπροστά στα μέλη της κοοπερατίβας που αναγορεύονταν σε δικαστήριο -περιλαμβανόμενων συγγενών και φίλων-, και σε μια τέτοια περίπτωση δεν έλειπαν οι κατήγοροι. Σε καμιά περίπτωση δεν έπρεπε να επικαλεστείς τους νεκρούς, προδότες που είχαν δίκαια τιμωρηθεί, ή δειλούς που είχαν αφαιρέσει την εργατική τους δύναμη από το Ανγκόρ. Η ίδια η λέξη «νεκρός» είχε γίνει ταμπού, έπρεπε να λες «bat klun» (σώμα που εξαφανίζεται).

Ωστόσο, το αδύνατο σημείο υπήρξε η παντελής απουσία δικαστικού μηχανισμού, έστω και για τους τύπους (δεν έγινε ποτέ καμιά δίκη) και προπάντων μιας

αστυνομίας αντάξιας του ονόματός της -ο στρατός, που δεν ήταν διόλου προετοιμασμένος γι' αυτόν τον ρόλο, ήταν επιφορτισμένος με την εσωτερική ασφάλεια. Η χοντροκοπιά του κατασταλτικού μηχανισμού ευθυνόταν για την ευκολία, εν τέλει αρκετά μεγάλη, που υπήρχε στη διεξαγωγή λαθρεμπορίου, στο να μιλάει κανείς ελεύθερα κατ' ιδίαν ή να κλέβει... Κι αυτό εξηγεί την αλόγιστη χρήση των παιδιών και των εφήβων που μεταμορφώνονταν σε βοηθητικούς αστυνομικούς. Οι μεν, ήδη ενσωματωμένοι στους Ερυθρούς Χμερ (ονομάζονταν *chhlor*), ήταν βασικά σπιούντοι που κρύβονταν π.χ. στις πιλοτές των σπιτιών για να κρυφάκουν επιλήψιμες συζητήσεις ή που προσπαθούσαν να ξετρυπώσουν τα απαγορευμένα ιδιωτικά αποθέματα τροφίμων. Οι δε, συχνά νεότεροι, είχαν προπάντων για καθήκον τους να ακολουθούν το πολιτικό δρομολόγιο των γονιών και των αδελφών τους και να τους καταγγέλλουν «για το καλό τους» σε περίπτωση «αιρετικών» σκέψεων. Για το σύνολο των Καμποτζιανών, καθετί που δεν επιτρεπόταν ρητά ήταν απαγορευμένο (ή έπρεπε να θεωρείται απαγορευμένο). Μια και η φυλακή, κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες, ήταν ο προθάλαμος του θανάτου, τα ελαφρότερα παραπτώματα που δεν συνιστούσαν υποτροπές και τα οποία αποτελούσαν το αντικείμενο αυθόρμητης και επαρκώς ταπεινής αυτοκριτικής, είτε συγχωρούνταν, είτε τιμωρούνταν με απόσπαση (για παράδειγμα στα χοιροτροφεία, όπως και στην Κίνα) ή με δημόσιο ξυλοδαρμό, συνήθως στο τέλος της συγκέντρωσης της κολεκτίβας. Οι αφορμές αφθονούσαν. Πώς να αποφύγουν τα μέλη μιας οικογένειας τη συνάντησή τους, για πολλούς μήνες, τη στιγμή που οι ομάδες εργασίας τους βρίσκονταν συχνά σε απόσταση μερικών χιλιομέτρων μεταξύ τους; Πώς να αποφύγεις τα μικρολάθη στη δουλειά, τα οποία συχνά προέρχονταν από την έλλειψη εμπειρίας, την εξάντληση που ελαττώνει την προσοχή και τη φθορά των εργαλείων; Πώς να αντισταθείς στον πειρασμό της συλλογής τροφίμων, ή αυτής της «κλοπής» που συνιστά το κόψιμο μίας μπανάνας;

Καθένα από αυτά τα «εγκλήματα» μπορούσε να οδηγήσει στη φυλάκιση ή στο θάνατο. Οι πάντες τα διέπρατταν, και στις περισσότερες των περιπτώσεων η τιμωρία ήταν πιο επιεικής. Όλα είναι σχετικά: Η μαστίγωση, προπάντων για τους νέους, ήταν μια συνηθισμένη ποινή -για τους ενήλικες ήταν πιο συχνός ο ξυλοδαρμός-, συνέβαινε μάλιστα να πεθαίνουν καμιά φορά. Οι βασανιστές τύχαινε κάποιες φορές να είναι στρατιώτες. Όμως συνήθως τους ξυλοδαρμούς τους αναλάμβαναν οι ίδιοι οι συνάδελφοι στη δουλειά, από τους «75», οι οποίοι συχνά επεδείκνυαν περισσότερο ζήλο λόγω του ότι ήξεραν πως βρίσκονταν σε συνεχή κίνδυνο. Όπως πάντα, πρέπει να εμφανίζεσαι απολύτως υποταγμένος: Τα

παράπονα ή, ακόμη χειρότερα, οι διαμαρτυρίες εκλαμβάνονταν ως σημάδι αντίθεσης στην τιμωρία, συνεπώς στο καθεστώς. Επρόκειτο για τιμωρία, αλλά επίσης και για τρομοκρατία: Οι εικονικές εκτελέσεις δεν ήταν σπάνιες.

Η δολοφονία ως μέθοδος διακυβέρνησης

«Αρκεί ένα εκατομμύριο καλοί επαναστάτες για να οικοδομήσουμε τη χώρα μας. Δεν χρειαζόμαστε τους υπόλοιπους. Προτιμάμε να σκοτώσουμε δέκα αθώους παρά να αφήσουμε ζωντανό έναν εχθρό». Αυτά έλεγαν οι Ερυθροί Χμερ στις συγκεντρώσεις τους στις κοοπερατίβες. Και έβαλαν σε εφαρμογή αυτή τη γενοκτονική λογική. Ο βίαιος θάνατος ήταν καθημερινό φαινόμενο υπό τον Πολ Ποτ. Οι άνθρωποι πέθαιναν πιο συχνά δολοφονημένοι παρά από αρρώστιες ή από γηρατειά. Η «εσχάτη» των ποινών είχε χάσει το νόημά της εξαιτίας της συχνότητάς της αλλά και της ασημαντότητας των λόγων που επέσυραν την επιβολή της. Παράξενη αντιστροφή: Στις περιπτώσεις που θεωρούνταν πιο σοβαρές (συνωμοσίες) οι ένοχοι κλείνονταν φυλακή (όπου βέβαια караδοκούσε αργότερα ο θάνατος). Μολονότι το κατασταλτικό σύστημα ήταν προσεκτικά καμουφλαρισμένο -μυστήριο που το καθιστούσε ακόμη πιο τρομακτικό-, ορισμένοι εκτοπισμένοι δίνουν μια αδρή περιγραφή του: *«Υπήρχαν μάλλον δυο παράλληλα συστήματα καταστολής. Ένα σωφρονιστικό σύστημα, ενσωματωμένο σε μια γραφειοκρατία, που αυτοτροφοδοτούνταν για να δικαιολογεί την ύπαρξή του· και ένα άλλο, πιο ανεπίσημο, που έδινε το δικαίωμα στους τοπικούς επικεφαλής να αποδίδουν δικαιοσύνη. Στο τέλος, το αποτέλεσμα ήταν το ίδιο για τους κρατούμενους»* (Χαϊνγκ Νγκορ). Ο Ανρί Λοκάρ επιβεβαιώνει αυτή την υπόθεση. Θα έπρεπε ωστόσο να προσθέταμε έναν τρίτο τρόπο θανάτωσης, που τείνει να επικρατήσει την τελευταία χρονιά του καθεστώτος: Τις «στρατιωτικές εκκαθαρίσεις» -ας θυμηθούμε τα «φονικά τάγματα» του πολέμου της γαλλικής Βανδέας, το 1793-1795-όπου στρατεύματα που κατευθύνονται από το Κέντρο σφαγιάζουν μαζικά ομάδες τοπικών στελεχών υπό δυσμένεια, ολόκληρα ύποπτα χωριά καθώς και πληθυσμούς, όπως στην ανατολική ζώνη. Σε καμιά περίπτωση δεν απαγγέλλεται συγκεκριμένη κατηγορία, δεν δίνεται η δυνατότητα υπεράσπισης, ούτε ανακοινώνεται η μοίρα του θύματος στους οικείους του ή στους συναδέλφους του στη δουλειά· *«Το Ανγκόρ σκοτώνει, αλλά δεν δίνει ποτέ εξηγήσεις»*, έλεγε μια καινούργια λαϊκή ρήση.

Είναι δύσκολο να καθορίσουμε επακριβώς τη λίστα των εγκλημάτων που τιμωρούνταν με θάνατο. Όχι επειδή δεν υπήρχαν αλλά, αντίθετα, επειδή είναι σχεδόν αδύνατο να παραθέσουμε μια απόκλιση από τους κανόνες που να μην

επισύρει εν δυνάμει τη θανατική καταδίκη. Για τον Ερυθρό Χμερ, η όσο το δυνατόν πιο παρανοϊκή ερμηνεία και του παραμικρού παραπτώματος επιβάλλεται ως απόδειξη πολιτικής ευφυΐας. Θα αρκεστούμε λοιπόν στην ανακεφαλαίωση των βασικών αφορμών για την επιβολή της θανατικής ποινής αρχίζοντας από τις πιο συχνές. Στην κορυφή του καταλόγου βρίσκεται αναμφίβολα η «κλοπή» τροφίμων. Λαμβάνοντας υπόψη τη σπουδαιότητα του ρυζιού στη διατροφή και την εμμονή του καθεστώτος, η ποινή του θανάτου επιβαλλόταν μαζικά σε περιπτώσεις παράνομου θερισμού ή μικροκλοπών από τις αποθήκες ή τα μαγειρεία. Οι μικροκλέφτες συχνά εκτελούνταν με χτυπήματα του κασμά, επιτόπου στο χωράφι και εγκαταλείπονταν εκεί για παραδειγματισμό. Αν είχες κλέψει φρούτα ή λαχανικά, είχες περισσότερες πιθανότητες να «πατσίσεις» με έναν γερό ξυλοδαρμό. Ωστόσο, μερικές μπανάνες που έκοψε μια πεινασμένη γυναίκα που θήλαζε το μωρό της την οδήγησαν στο θάνατο⁵⁴. Έφηβοι που είχαν κλέψει φρούτα από οπωρώνες «δικάστηκαν» από συνομηλίκους τους (που δεν είχαν φυσικά το δικαίωμα να αρνηθούν), καταδικάστηκαν και εκτελέστηκαν με μια σφαίρα στο κεφάλι στη διάρκεια της συνεδρίασης: *«Τρέμαμε από τον φόβο μας. Μας έλεγαν πως αυτό ήταν ένα μάθημα για μας»* (PPP, 7/4/1995). Το παράνομο σφάξιμο ζώων ήταν πιο σπάνιο· τα κοτόπουλα και τα οικιακά ζώα εξαφανίστηκαν πολύ σύντομα ή φυλάγονταν πολύ καλά· ο συγχρωτισμός έκανε πολύ δύσκολη την υπεξαίρεση μεγάλων ζώων. Ωστόσο, μια ολόκληρη οικογένεια ήταν δυνατό να εκτελεστεί επειδή είχε μοιραστεί ένα βόδι.

Οι παράνομες, έστω και μικρής διάρκειας, επισκέψεις στην οικογένεια, που εξομοιώνονταν με λιποταξία, ήταν κι αυτές πολύ επικίνδυνες. Φαίνεται πάντως πως τιμωρούνταν με θάνατο μόνο σε περιπτώσεις υποτροπής, υπό τον όρο να μην έχει διαπραχθεί το υπέρτατο αμάρτημα της απουσίας από τη δουλειά. Το να αγαπάς τους δικούς σου ήταν άσχημο πράγμα, το να τσακώνεσαι μαζί τους, ή και με οποιονδήποτε άλλον, μπορούσε εξίσου να σου στοιχίσει τη ζωή (και σε αυτή την περίπτωση συνήθως όχι την πρώτη φορά). Μέσα σε μια ατμόσφαιρα ακραίου πουριτανισμού -στους άντρες συστηνόταν να κρατούν απόσταση τουλάχιστον τριών μέτρων όταν συνομιλούσαν με γυναίκες, εκτός κι αν ήταν συγγενείς πρώτου βαθμού- οι σεξουαλικές σχέσεις εκτός γάμου τιμωρούνταν με θάνατο· δυστυχία για τους νεαρούς εραστές, δυστυχία και για τα στελέχη του καθεστώτος με σεξουαλικές ορμές· πολλοί ήταν αυτοί που «έπεσαν» με αυτόν τον τρόπο. Η κατανάλωση αλκοολούχων ποτών (συνήθως χυμός καρύδας που έχει υποστεί ζύμωση) ήταν ένα ακόμη σοβαρό έγκλημα, όμως αυτό αφορούσε τα στελέχη και τους Παλαιούς, μιας και οι Νέοι ρίσκαραν αρκετά τη ζωή τους ψάχνοντας για

τροφή. Όσο για τις θρησκευτικές τελετές, που οι Ερυθροί Χμερ τις αντιμετώπιζαν πολύ αρνητικά, αν γίνονταν διακριτικά και αυστηρά ατομικά δεν προκαλούσαν καταδίκες (πράγμα που είναι εφικτό στον Βουδισμό, αλλά πολύ δύσκολο στον Ισλαμισμό). Αντιθέτως, οι τελετές έκστασης μπορούσαν να επισύρουν τη θανατική ποινή. Φυσικά, κάθε ανυπακοή απέβαινε μοιραία. Οι ελάχιστοι που αποτολμούσαν, προπάντων τον πρώτο καιρό, να επωφεληθούν από την υποτιθέμενη ελευθερία κριτικής που τους παραχωρούνταν στις συγκεντρώσεις για να καταγγείλουν την ανεπάρκεια της τροφής ή του ρουχισμού, «εξαφανίστηκαν» πολύ γρήγορα, όπως και εκείνοι οι θαρραλέοι εκτοπισμένοι δάσκαλοι, οι οποίοι, τον Νοέμβριο του 1975, οργάνωσαν μια διαδήλωση διαμαρτυρίας εναντίον των μερίδων πείνας, διαδήλωση την οποία οι αρχές δεν διέλυσαν ωστόσο δια της βίας.

Η μη εκτέλεση της προκαθορισμένης εργασίας, για οποιονδήποτε λόγο, ήταν επίσης πολύ παρακινδυνευμένη ενέργεια. Κανένας δεν ήταν εξασφαλισμένος από τα λάθη ή τα ελαφρά ατυχήματα, πάντα δυνητικά μοιραία, αλλά και εν ονόματι αυτής της υποχρέωσης για θετικά αποτελέσματα αρκετοί ανάπηροι και ψυχικά άρρωστοι δολοφονήθηκαν· ανίκανοι, σαμποτέρ, ήταν ακόμη πιο άχρηστοι κι από τη μάζα των Νέων. Εννοείται πως οι τραυματίες και οι ανάπηροι πολέμου του στρατού του προηγούμενου καθεστώτος προορίζονταν όλοι για εξόντωση. Ιδιαίτέρως ευάλωτοι παρουσιάζονται εκείνοι που δεν είναι σε θέση να καταλάβουν ή να εφαρμόσουν οδηγίες και απαγορεύσεις: Ένας τρελός που μαζεύει ένα βλαστάρι μανιόκας ή εκφράζει τη δυσαρέσκειά του με ακατάληπτους όρους, συνήθως τουφεκίζεται. Οι κομμουνιστές Χμερ εφάρμοζαν έναν *de facto* ευγονισμό.

Η βία στη δημοκρατική Καμπουτσέα ήταν τρομακτική. Όμως, για τους πιο πολλούς Καμποτζιανούς, το απρόβλεπτο και το μυστήριο που κάλυπταν τις αδιάκοπες εξαφανίσεις ήταν αυτά που τους τρομοκρατούσαν και όχι τόσο το θέαμα του θανάτου. Ο θάνατος ήταν σχεδόν πάντα διακριτικός, κρυφός. Με αυτή τη διακριτικότητα απέναντι στον θάνατο μπορεί να συνδεθεί η αιώνια ευγένεια των μελών και των στελεχών του ΚΚ Καμπότζης: *«Τα λόγια τους ήταν εγκάρδια, πολύ γλυκά, ακόμη και στις χειρότερες στιγμές. Έφταναν ως τον φόνο χωρίς να χάνουν την ευγένειά τους. Σκόρπιζαν τον θάνατο με τρυφερά λόγια. [...] Ήταν ικανοί να μας υποσχεθούν ό,τι επιθυμούσαμε ν' ακούσουμε για να αναισθητοποιήσουν τη δυσπιστία μας. Ήξερα ότι τα γλυκά τους λόγια συνόδευαν τα εγκλήματά τους —ή προηγούνταν από αυτά. Οι Ερυθροί Χμερ φέρονταν ευγενικά σε κάθε περίπτωση, ακόμη και πριν μας σφάξουν σαν τα ζώα»* (Πιν Γιατάι). Μια πρώτη εξήγηση είναι τακτικής φύσεως· όπως το υποδεικνύει ο Γιατάι,

η συντήρηση της έκπληξης, η αποφυγή της άρνησης ή της εξέγερσης. Μια δεύτερη είναι πολιτιστική· η αυτοπειθαρχία βρίσκεται ψηλά στις αξίες του Βουδισμού· όποιος υποκύπτει στο συναίσθημα χάνει την υπόληψή του. Μια τρίτη είναι πολιτική· όπως και στις καλές ημέρες του κινεζικού Κομμουνισμού (πριν από την Πολιτιστική Επανάσταση), έπρεπε να προβάλλεται ο αμείλικτος ορθολογισμός της δράσης του Κόμματος -που δεν εξαρτάται από στιγμιαία πάθη ή από ατομικές παρορμήσεις- και η ολοκληρωτική του ικανότητα να κυβερνά κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες. Αυτή η διακριτικότητα στις εκτελέσεις, αρκεί για να αποδειχτεί ότι σε μεγάλο βαθμό συντονίζονταν από το Κέντρο· η πρωτόγονη και αυθόρμητη βία, αυτή των πογκρόμ για παράδειγμα, δεν διστάζει να επιδειχθεί. Κάποιο απόγευμα, κάποια νύχτα, στρατιώτες έρχονται να σας πάρουν για «ανάκριση», για «μελέτη» ή για «να κόψετε ξύλα». Ξαφνικά, σας δένουν τα χέρια πίσω από την πλάτη -κι αυτό ήταν. Στη συνέχεια, καμιά φορά, ανακαλύπτεται ένα πτώμα στο δάσος, άθαφτο -πιθανόν για να εμπνέει ακόμη περισσότερο τον φόβο-, αλλά δεν είναι πάντα αναγνωρίσιμο. Σήμερα γνωρίζουμε ότι πάρα πολλοί ομαδικοί τάφοι -περισσότεροι από χίλιοι για καθεμιά από τις επαρχίες που έχουν πλήρως ερευνηθεί, και υπάρχουν 20 συνολικά- είναι διασκορπισμένοι στην καμποτζιανή ύπαιθρο. Καμιά φορά έμπαινε σε εφαρμογή η απαίσια απειλή των Ερυθρών Χμερ, να πάνε να ταΐσουν «λίπασμα τους ορυζώνες»: *«Σκότωναν ασταμάτητα άντρες και γυναίκες και τους χρησιμοποιούσαν ως λίπασμα. Τους έθαβαν σε κοινούς λάκκους που ήταν πανταχού παρόντες στα χωράφια, προπάντων στις καλλιέργειες μανιόκας. Συχνά, τραβώντας έναν βολβό μανιόκας ξεθαβόταν μαζί του ένα μετωπιαίο ανθρώπινο οστό- οι ρίζες του φυτού περνούσαν μέσα από τις άδειες κόγχες του κρανίου»* (Κεν Κουν). Ήταν σαν να πίστευαν οι αφέντες της χώρας πως δεν υπήρχε καλύτερο λίπασμα από τα ανθρώπινα πτώματα. Διακρίνουμε ωστόσο εδώ το σημείο όπου καταλήγει, εξίσου με τον κανιβαλισμό (των στελεχών), η απάρνηση της ανθρώπινης ιδιότητας στους «ταξικούς εχθρούς».

Η αγριότητα του συστήματος επανεμφανίζεται την υπέρτατη στιγμή, αυτή της εκτέλεσης. Για να εξοικονομούνται σφαίρες, αλλά επίσης και χωρίς αμφιβολία για να ικανοποιείται ο σαδισμός των εκτελεστών, ο τυφεκισμός δεν είναι η συχνότερη μέθοδος· μονάχα το 29% των θυμάτων εκτελείται έτσι, σύμφωνα με μια έρευνα του Σλιβίνσκι. Αντιθέτως, καταμετρήθηκαν 53% συνθλιμμένα κρανία (χτυπημένα με λοστούς, με κασμάδες, με σκαλιστήρια), 6% κρεμασμένοι ή πνιγμένοι με πλαστική σακούλα, 5% σφαγμένοι καθώς και δαρμένοι μέχρι θανάτου. Επιβεβαίωση που προκύπτει από το σύνολο των μαρτυριών: 2% μονάχα των δολοφονιών έγιναν δημοσίως. Ανάμεσά τους, αρκετές εκτελέσεις «για

παραδειγματισμό» έκπτωτων στελεχών, με ιδιαιτέρως βάρβαρες μεθόδους, όπου η φωτιά (εξαγνιστική;) μοιάζει να παίζει πρωταρχικό ρόλο: Θάψιμο μέχρι το στήθος σε μια τάφρο γεμάτη αναμμένα κάρβουνα και κάψιμο των κεφαλιών τους με πετρέλαιο.

Το αρχιπέλαγος των φυλακών

Η δημοκρατική Καμπουτσέα δεν διέθετε στην ουσία φυλακές. Σύμφωνα με τα λόγια του ίδιου του Πολ Ποτ, τον Αύγουστο του 1978: «*Δεν έχουμε φυλακές κι ούτε καν χρησιμοποιούμε τη λέξη “φυλακή”. Τα κακοποιά στοιχεία είναι αποσπασμένα σε παραγωγικά έργα*». Οι Ερυθροί Χμερ καυχιόνταν υπογραμμίζοντας τη διπλή ρήξη με το πολιτικό παρελθόν και τη θρησκευτική παράδοση, αφού αυτή η ετεροχρονισμένη τιμωρία που συνιστά η φυλάκιση συγχέεται με το βουδιστικό κάρμα, όπου οι αμαρτίες του καθενός ξεπληρώνονται στις επόμενες ζωές του. Στο εξής, η τιμωρία είναι άμεση... Υπήρχαν πάντως «κέντρα αναμόρφωσης» που καμιά φορά ονομάζονταν «κέντρα περιφερειακής αστυνομίας». Οι παλιές φυλακές της αποικιακής εποχής, οι οποίες είχαν αδειάσει κατά την εκκένωση των πόλεων, δεν είχαν επαναχρησιμοποιηθεί -με την εξαίρεση κάποιων μικρών επαρχιακών πόλεων, όπου καμιά τριανταριά κρατούμενοι στοιβάζονταν σε κελιά προορισμένα για πολύ λιγότερους. Τώρα τις αντικαθιστούσαν τα κτήρια των πρώην σχολείων, άχρηστων πια, και καμιά φορά οι ναοί.

Είναι αλήθεια πως βρισκόμαστε πολύ μακριά από τις κλασικές φυλακές, ακόμη και του πιο αυστηρού καθεστώτος. Τίποτα δεν γίνεται, είναι το ελάχιστο που μπορεί να πει κανείς, για να διευκολυνθεί η ζωή των κρατουμένων ή τουλάχιστον να εξασφαλιστεί η επιβίωσή τους: μερίδες πείνας (καμιά φορά ένα κουτί ρύζι για 40 ανθρώπους) 568, καμιά ιατρική φροντίδα, απίστευτο στρίμωγμα, μόνιμο αλυσοδέσιμο από μια σιδερένια μπάρα στερεωμένη στο έδαφος -ένας κρίκος για τις γυναίκες και τους μικροκαμωμένους άντρες, δύο για τους υπόλοιπους και συχνά με τους αγκώνες δεμένους πίσω από την πλάτη-ανύπαρκτες τουαλέτες, καμιά δυνατότητα για πλύσιμο... Καταλαβαίνουμε κάτω απ' αυτές τις συνθήκες γιατί η ελπίδα επιβίωσης δεν ξεπερνά τους τρεις μήνες και γιατί είναι ελάχιστοι όσοι επέζησαν. Ένας από τους διασωθέντες θυμάται με «ευγνωμοσύνη» τον τόπο κράτησής του, κάπου στη δυτική ζώνη: «*Στη φυλακή μου δεν σκοτώσανε παρά μονάχα τους μισούς κρατουμένους, ίσως και λιγότερους*». Υπήρχε αναμφίβολα η «τύχη» να έχει φυλακιστεί κανείς στα τέλη του 1975, σε μια στιγμή όπου δεν ήταν ακόμη αδιανόητη η απελευθέρωσή του, όπως άλλωστε ήταν η κατάσταση πριν από

τις 17 Απριλίου· μέχρι το 1976, 20-30% των κρατουμένων είχαν αφεθεί ελεύθεροι. Ήταν η εποχή που ακόμη έπαιρναν στα σοβαρά, τότε-τότε, την αναμορφωτική διάσταση της φυλάκισης, η οποία επιτυγχανόταν βασικά με την εξαντλητική εργασία, καρδιά του σωφρονιστικού συστήματος της Κίνας και του Βιετνάμ. Υπάλληλοι του παλαιού καθεστώτος, ακόμη και στρατιώτες, είχαν κάποιες πιθανότητες να τη γλιτώσουν με τις προϋποθέσεις της καλής διαγωγής και της σκληρής δουλειάς, πράγμα που ίσχυε τον πρώτο καιρό των εκτοπίσεων. Έτσι διατηρήθηκε η παλιά ορολογία (η φυλάκιση μεταμφιέζεται συχνά σε πρόσκληση για ένα «σεμινάριο μελέτης»), αλλά αδειασμένη από κάθε νόημα. Το ότι η παιδαγωγική όψη του συστήματος έχει ουσιαστικά εξαφανιστεί (εκτός, ίσως, από το στρατόπεδο του Μπουνγκ Τρα Μπεκ -για τους Καμποτζιανούς που επιστρέφουν από το εξωτερικό, φοιτητές στην πλειοψηφία τους- το οποίο περιγράφει ο Υ Παντάρα) υποδηλώνεται για παράδειγμα από το σημείωμα μιας τοπικής διοίκησης που διατάσσει τον εγκλεισμό των παιδιών ανεξαρτήτως ηλικίας μαζί με τις μητέρες τους **«έτσι ώστε να τους ξεφορτωθούμε όλους μεμιάς»**. Εδώ έχουμε την υλοποίηση του συνθήματος: «Όταν ξεριζώνουμε ένα φυτό, πρέπει να αφαιρούμε όλες του τις ρίζες», που αποτελεί ριζοσπαστική παραλλαγή της έννοιας της «ταξικής κληρονομικότητας», τόσο αγαπητής στους εξτρεμιστές μαοϊκούς. Η μοίρα αυτών των παιδιών, παρατημένων, χωρίς κανέναν να τα φροντίζει, ήταν σπαρακτική. Ακόμη χειρότερη ήταν η τύχη των πολύ νεαρών «εγκληματιών», που φυλακίζονταν χωρίς να υπάρχει κατώτατο όριο ηλικίας.

Παιδιά σε μια περιφερειακή φυλακή

Αυτό που μας συγκινούσε περισσότερο, ήταν η τύχη των είκοσι μικρών παιδιών, προπάντων εκείνων που είχαν εκτοπιστεί μετά τις 17 Απριλίου 1975. Αυτά τα παιδιά είχαν κλέψει επειδή πεινούσαν. Τα είχαν συλλάβει, όχι για να τα τιμωρήσουν αλλά για να τα θανατώσουν με έναν πολύ άγριο τρόπο:

— *Οι δεσμοφύλακες τα χτυπούσαν και τα κλοτσούσαν μέχρι θανάτου.*

— *Τα μετέτρεπαν σε ζωντανές κούκλες και τα έδεναν από τα πόδια, τα κρεμούσαν από το ταβάνι, τα πετούσαν ο ένας στον άλλο, κατόπιν δοκίμαζαν να*

τα κάνουν να σταθούν όρθια με κλοτσιές

— Κοντά στη φυλακή υπήρχε μια γούρνα· οι δήμιοι έριχναν εκεί τους μικρούς κρατούμενους, τους ποδοπατούσαν μέχρι να βουλιάξουν, κι όταν τα δυστυχημένα παιδιά άρχιζαν να ασφυκτιούν, τα άφηναν να βγάλουν το κεφάλι τους για να τα ξαναβουλιάξουν πάλι μες στο νερό.

Εμείς, οι υπόλοιποι κρατούμενοι και εγώ ο ίδιος, κλαίγαμε στα κρυφά γι' αυτά τα δυστυχημένα πλάσματα που εγκατέλειπαν τον κόσμο με τόσο φρικαλέο τρόπο. Υπήρχαν οκτώ δήμιοι-δεσμοφύλακες, Ο Μπουν, ο αρχηγός, και ο Λαν (δεν θυμάμαι παρά μόνον αυτά τα ονόματα) ήταν οι πιο άγριοι, όμως όλοι τους συμμετείχαν σε αυτές τις ελεεινές πράξεις και συναγωνίζονταν σε σκληρότητα προκειμένου να βασανίζουν τους συμπατριώτες τους.

(Μαρτυρία πρώην κρατικού υπαλλήλου σε Κεν Κουν)

Οι κρατούμενοι χωρίζονταν κυρίως, αν μπορεί κανείς να το θέσει έτσι, στους καταδικασμένους να αργοσβήνουν και σε εκείνους που προορίζονταν για εκτέλεση. Αυτό εξαρτιόταν προπάντων από την αιτία φυλάκισης: Παραβίαση απαγόρευσης, ακάθαρτη κοινωνική καταγωγή, φανερή αντίθεση προς το καθεστώς, συμμετοχή σε «συνωμοσία». Στις τρεις τελευταίες περιπτώσεις, συνήθως ο κρατούμενος ανακρινόταν, είτε για να ομολογήσει ένα «ύποπτο» παλιό επάγγελμα, είτε για να υποχρεωθεί να παραδεχτεί την ενοχή του και να αποκαλύψει τους συνενόχους του. Στον παραμικρό δισταγμό χρησιμοποιούνταν τα βασανιστήρια, σε πολύ μεγαλύτερη έκταση από οποιοδήποτε άλλο κομμουνιστικό καθεστώς· οι ανακριτές ξεδίπλωναν τότε τη νοσηρή και σαδιστική τους φαντασία. Από τις πιο συνηθισμένες μεθόδους ήταν η χρήση ενός πλαστικού σάκου με τον οποίο τύλιγαν το κεφάλι του θύματος προκαλώντας του ασφυξία. Πολλοί κρατούμενοι, ήδη εξαντλημένοι, δεν επιβίωναν μετά από αυτές τις ανακρίσεις -οι γυναίκες πρώτες, που έπεφταν θύματα των πιο φρικτών αγριότητων. Οι δήμιοι δικαιολογούσαν τη δράση τους στο όνομα της υποτιθέμενης αποτελεσματικότητας των βασανιστηρίων για την ανακάλυψη της αλήθειας· έτσι,

στον απολογισμό μιας ανάκρισης σημειώνεται ότι ο κρατούμενος «**ανακρίθηκε με το μαλακό, χωρίς να χτυπηθεί. Γι' αυτό δεν είμαστε σίγουροι αν έλεγε ή όχι την αλήθεια**» (Ανρί Λοκάρ). Στις πιο σοβαρές περιπτώσεις, ή όταν οι «ομολογίες» έμοιαζαν να υπόσχονται πολλά για μελλοντικές ενοχοποιήσεις, ο κρατούμενος στέλνονταν στην ανώτερη βαθμίδα του συστήματος· έτσι. μπορούσε κάποιος να περάσει από την τοπική στην περιφερειακή φυλακή και τελικά να βρεθεί στην κεντρική φυλακή του Τουόλ Σλενγκ. Όποιο κι αν ήταν το επίπεδο της φυλακής, η κατάληξη ήταν η ίδια: Μόλις γινόταν αντιληπτό ότι ο κρατούμενος δεν είχε να δώσει άλλες «πληροφορίες», αφού είχε πειστεί όσο δεν παίρνει από τους ανακριτές του (διαδικασία που διαρκούσε εβδομάδες, ακόμη και μήνες), μπορούσε πλέον να «πεταχτεί». Οι εκτελέσεις γίνονταν συνήθως με αγγέμαχο όπλο [όπλο που σκοτώνει από κοντά], με τις ιδιαιτερότητες του κάθε τόπου, όπως π.χ. στο Τραμκάκ η σύνθλιψη του λαιμού με σιδερένια μπάρα. Τα μεγάφωνα έπαιζαν εκκωφαντική επαναστατική μουσική για να καλύπτουν τις κραυγές εκείνου που ψυχορραγούσε.

Ανάμεσα στις αιτίες φυλάκισης βρίσκουμε αναλογίες με εκείνες που ενδεχομένως να κόστιζαν «ενοχλήσεις» ή και δολοφονίες στις κοοπερατίβες, αλλά όχι στην ίδια έκταση. Πολλοί κλέφτες απαντώνται στις φυλακές, αλλά συνήθως πρόκειται για άτομα που είχαν εκτεταμένη δράση και μάλιστα με συνενόχους. Αντιθέτως, οι περιπτώσεις των σεξουαλικών σχέσεων εκτός γάμου είναι αρκετά συχνές κι ακόμη περισσότερες αυτές των «ανατρεπτικών» δηλώσεων: Πρόκειται για καταγγελίες των ανισοτήτων στον επισιτισμό, της πτώσης του επιπέδου ζωής, της υποταγής στην Κίνα, για αστεία σε βάρος του επαναστατικού ύμνου, διάδοση φημών που αφορούν το αντικομμουνιστικό αντάρτικο, αναφορές στις βουδιστικές προβλέψεις που περιγράφουν έναν κόσμο αναστάτωσης όπου κυριαρχεί ο αθεϊσμός αλλά είναι προορισμένος να εξαφανιστεί. Μια γυναίκα (αν και «70») έσπασε στο μαγειρείο ένα κουτάλι, από την οργή της που είχε χάσει κιόλας τέσσερα παιδιά εξαιτίας του υποσιτισμού και επειδή δεν της είχε επιτραπεί να μείνει πλάι στο τελευταίο που πέθαινε στο νοσοκομείο. Δίπλα σε αυτά τα «μητρώα πολιτικών αδικημάτων» ανακαλύπτουμε αρκετά «μητρώα κοινωνικών αδικημάτων»· αφορούν αυτούς που έχουν αποκρύψει το παλιό τους επάγγελμα, ή κάποια τρομερά ενοχοποιητικά γεγονότα της ζωής τους, όπως π.χ. η παρατεταμένη παραμονή στη Δύση. Η τελευταία ιδιαιτερότητα του πληθυσμού των φυλακών είναι το ότι στους κόλπους του περιλαμβάνεται μια υπολογίσιμη μάζα (αν και εντελώς μειοψηφική) Παλαιών, ακόμη και στρατιωτών ή κρατικών υπαλλήλων του καθεστώτος των Ερυθρών Χμερ: 10% του δείγματος (46 φάκελοι σε σύνολο 477) στη φυλακή του Τραμκάκ.

Συνήθως κατηγορούνται ότι «λιποτάκτησαν» για να δουν τους συγγενείς τους. Όσον αφορά τα μεσαία ή ανώτερα στελέχη, συνήθως στέλνονται κατευθείαν στο Κέντρο και στη φυλακή Τουόλ Σλενγκ.

Επιβιώνοντας από τη φρίκη

Οι Ερυθροί Χμερ με συνέλαβαν γιατί διέπραξα το έγκλημα να μιλάω αγγλικά· με το σκοινί στον λαιμό, τρεκλίζοντας και κουτσαίνοντας, με σύρανε στη φυλακή του Κας Ρότεχ, κοντά στην Μπατταμπάνγκ. Ήταν μόνον η αρχή. Με αλυσόδεσαν με τους άλλους κρατούμενους, με σιδερικά που μπήγονταν στο δέρμα μου. Οι αστράγαλοί μου έχουν ακόμη τα σημάδια τους. Με βασάνισαν επανειλημμένα, για μήνες. Μόνη μου ανακούφιση, όταν λιποθυμούσα. Κάθε νύχτα εισέβαλαν οι φρουροί και φώναζαν τα ονόματα ενός, δύο ή τριών κρατουμένων. Τους έπαιρναν και κανείς δεν τους ξανάβλεπε· δολοφονούνταν με διαταγές των Ερυθρών Χμερ. Απ' όσα ξέρω, είμαι ένας από τους ελάχιστους κρατούμενους που επέζησαν απ' αυτή τη φυλακή, ένα πραγματικό στρατόπεδο βασανιστηρίων και εξολόθρευσης. Το χρωστάω αποκλειστικά στην ικανότητά μου να διηγούμαι μύθους του Αισώπου και παραδοσιακά παραμύθια των Χμερ με ζώα, στους εφήβους και τα παιδιά που μας φρουρούσαν.

(Κάσι Νέου, διευθυντής του καμποτζιανού Ινστιτούτου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, 1996)

Η επίσκεψη σε αυτό το πρώην σχολείο, που είναι γνωστό στο οργανόγραμμα του ΚΚ Καμπούτζης με τον κωδικό S-21, δίνει το αίσθημα ότι αγγίζουμε την εσχατιά της φρίκης. Δεν πρόκειται ωστόσο για τίποτα παραπάνω από ένα κέντρο κράτησης ανάμεσα σε εκατοντάδες άλλα και, παρά τα 20.000 θύματά του, όχι αναγκαστικά του πιο φονικού. Οι συνθήκες φυλάκισης, προφανώς τρομακτικές, ήταν οι ίδιες και παντού αλλού. Πράγμα που σημαίνει ότι μονάχα το 2% των δολοφονημένων και ίσως το 5% των φυλακισθέντων είχαν περάσει από το Τουόλ Σλενγκ, γεγονός που δεν θυμίζει καθόλου την κεντρική σημασία του Άουσβιτς στο ναζιστικό σύστημα στρατοπέδων συγκέντρωσης. Δεν υπήρχε ένας ορισμένος τρόπος βασανιστηρίων, εκτός ίσως από τη συνήθη χρήση ηλεκτροσόκ. Οι δυο ιδιαιτερότητές του εντοπίζονται στο χαρακτήρα του ως «φυλακής της Κεντρικής Επιτροπής», όπου καταλήγουν προπάντων στελέχη υπό δυσμένεια και έκπτωτοι

ιθύνοντες, και της «μαύρης τρύπας», από την οποία, κατά κανόνα, δεν τίθεται θέμα να βγεις ζωντανός· μόνον έξι ή επτά κρατούμενοι διέφυγαν τον θάνατο. Η τελευταία του ιδιαιτερότητα στηρίζεται στις πληροφορίες μας: Ένα πλήρες αρχείο όσων εισήλθαν από το 1975 μέχρι τα μέσα του 1978 (14.000 ονόματα) και προπάντων πολλές χιλιάδες λεπτομερείς ομολογίες και εκθέσεις ανακρίσεων, έγγραφα εκ των οποίων ορισμένα αφορούν υψηλά ιστάμενους του καθεστώτος.

Το 80% των κρατουμένων ήταν και οι ίδιοι Ερυθροί Χμερ, εργάτες ή τεχνίτες, κυρίως κινεζικής καταγωγής, οι οποίοι είχαν σταλεί εκεί το 1978, όπως και μερικοί αλλοδαποί (ναυτικοί κατά κανόνα) που είχαν την ατυχία να πέσουν στα νύχια του καθεστώτος. Επί μονίμου βάσεως υπήρχαν 1.000 με 1.500 κρατούμενοι, όμως η αντικατάστασή τους ήταν μαζική, όπως το αποδεικνύουν οι αριθμοί των εισερχομένων (που ισοδυναμούν περίπου με τους αριθμούς των θυμάτων της εκάστοτε χρονιάς), και με αυξανόμενο ρυθμό: Μόλις 200 το 1975, 2.250 το 1976, 6.330 το 1977 και 5.765 το πρώτο τρίμηνο του 1978. Οι ανακριτές βρίσκονταν αντιμέτωποι με ένα τρομερό δίλημμα: «**Θεωρούμε τον βασανισμό απολύτως αναγκαίο**», διαβάζουμε σε ένα σημειωματάριό τους· όμως από την άλλη αυτό προκαλεί τον πρόωρο θάνατο των έγκλειστων χωρίς να έχουν προλάβει να «ομολογήσουν» αρκετά· αυτό λοιπόν συνιστά «ήττα του Κόμματος». Εξ ου και το άτοπο: Η ελάχιστη ιατρική παρουσία εκεί όπου τα πάντα προμηνύουν τον θάνατο. Μερικοί κρατούμενοι ήταν πιο εύκολες περιπτώσεις: Οι γυναίκες και τα παιδιά των φυλακισμένων (που συχνά είχαν ήδη εκτελεστεί), που τα ξεφορτώνονταν σύντομα σε συγκεκριμένες ημερομηνίες. Έτσι, την 1η Ιουλίου 1977, δολοφονήθηκαν 114 γυναίκες (εκ των οποίων 90 σύζυγοι βασανισθέντων). Την επομένη ήρθε η σειρά για 31 γιους και 43 κόρες κρατουμένων. Οι καθημερινές εκτελέσεις έφτασαν στο ζενίθ τους, λίγο μετά τη διακήρυξη της ύπαρξης του ΚΚ Καμπότζης: 418 στις 15 Οκτωβρίου 1977⁵⁸¹. Εκτιμάται ότι κάπου 1.200 παιδιά δολοφονήθηκαν στο S-21.

Τα αίτια της τρέλας

Όπως και για τα άλλα μαζικά εγκλήματα του 20ού αιώνα, η ακρότητα της τερατωδίας μάς προτρέπει να αναζητήσουμε την ultima ratio προς την κατεύθυνση της παραφροσύνης ενός ανθρώπου ή της αποσβολωμένης καθήλωσης ενός λαού. Δεν γεννάται θέμα μετριάσμου της ευθύνης του Πολ Ποτ, όμως ούτε η εθνική ιστορία της Καμπότζης, ούτε ο διεθνής Κομμουνισμός, ούτε η επιρροή ορισμένων χωρών (αρχίζοντας από την Κίνα) δεν πρέπει να τη βγάλουν έτσι εύκολα καθαρή· πεμπτουσία ό,τι χειρότερου μπορούσαν να παράγουν, η

δικτατορία των Ερυθρών Χμερ βρίσκεται στο σημείο τομής αυτών των τριών συνιστωσών, ενώ ταυτόχρονα είναι ριζωμένη σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό και χρονικό πλαίσιο.

«Η επανάσταση των Χμερ δεν έχει προηγούμενο. Αυτό που προσπαθούμε να κάνουμε δεν επιτεύχθηκε ποτέ στο παρελθόν στην Ιστορία» (Ιένγκ Σάρι). Οι ίδιοι οι Ερυθροί Χμερ, αμέσως μετά τη χειραφέτησή τους από τους Βιετναμέζους προστάτες τους, επέμεναν σταθερά στη μοναδικότητα του εγχειρήματος τους. Στους επίσημους λόγους τους δεν κάνουν σχεδόν ποτέ αναφορά σε ξένες χώρες, παρά μονάχα με αρνητικό τρόπο, και ουσιαστικά δεν παραπέμπουν στους θεμελιωτές του Μαρξισμού-Λενινισμού ή έστω στον Μάο Τσε Τουνγκ. Ο εθνικισμός τους θυμίζει παράξενα, σε μεγάλο βαθμό, τον αντίστοιχο των προκατόχων τους, του Σιχανούκ ή του Λον Νολ· ένα μείγμα ακραίας χρήσης της δυστυχίας και αμετροεπούς καυχησιολογίας... Η οίηση των Ερυθρών Χμερ δεν γνωρίζει όρια: *«Πραγματοποιούμε μια μοναδική επανάσταση. Ξέρετε έστω και μία χώρα που να τολμά, όπως εμείς, να καταργήσει τις αγορές και το χρήμα; Είμαστε πολύ μπροστά από τους Κινέζους που μας θαυμάζουν. Προσπαθούν να μας μιμηθούν αλλά ακόμη δεν τα 'χουν καταφέρει. Θα γίνουμε το πρότυπο για όλο τον κόσμο»* - αυτά είναι τα λόγια ενός στελέχους, διανοούμενου ο οποίος είχε ζήσει στο εξωτερικό (Υ Παντάρα). Ακόμη και μετά την απομάκρυνσή του από την εξουσία, ο Πολ Ποτ εξακολούθησε να πιστεύει ότι η 17η Απριλίου 1975 υπήρξε το μεγαλύτερο επαναστατικό γεγονός στην Ιστορία *«με την εξαίρεση της Παρισινής Κομμούνας του 1871»*...

Είναι πιο εύκολο για την καμποτζιανή επανάσταση να διατυπώσει αυτό που αρνείται από το να δηλώσει αυτό που προτείνει. Ανταποκρίνεται, είναι αλήθεια, σε μια ευρύτερη επιθυμία ρεβανσισμού και μέσω αυτής βρίσκει την απαραίτητη κοινωνική της βάση, η οποία αργότερα θα ζεματιστεί με τη ριζοσπαστική κολεκτιβοποίηση. Η εκδίκηση των χωρικών κατά των κατοίκων των πόλεων: Οι Παλαιοί απέσπασαν πολύ γρήγορα τα αγαθά των Νέων, είτε μέσω της μαύρης αγοράς είτε, πολύ απλά, κλέβοντας τις αποσκευές τους. Αντεκδίκηση και στα πλαίσια του χωριού, εκ μέρους των πιο φτωχών αγροτών κατά των ντόπιων «καπιταλιστών» (δηλαδή αυτών που εμπορεύονται κάποια προϊόντα ή που μισθώνουν λίγα εργατικά χέρια). Ωστόσο, η αντεκδίκηση είναι επίσης, και ίσως πάνω απ' όλα, διαπροσωπική και ανατρεπτική της παλιάς επαγγελματικής, οικογενειακής κ.λπ. ιεραρχίας. Οι μαρτυρίες επιμένουν στην απροσδόκητη προώθηση, σε θέσεις τοπικών υπευθύνων, των περιθωριακών του χωριού, των

αλκοολικών για παράδειγμα: *«Αυτοί οι άνθρωποι που το Ανγκόρ τούς αποκαθιστά κοινωνικά και τους αναθέτει διευθυντικά καθήκοντα ήταν ικανοί να σκοτώσουν τους συμπατριώτες τους χωρίς τύψεις, χωρίς ενδοιασμούς»* (Πιν Γιατάι)...

Όλες οι υπόγειες εντάσεις της καμποτζιανής κοινωνίας, εκ των οποίων μονάχα ορισμένες μπορούν να χαρακτηριστούν «κοινωνικές» υπό στενή έννοια, εκρήγνυνται με παρόμοιο τρόπο. Αναποδογύρισμα των αξιών: Δουλειές που στο παρελθόν ήταν περιφρονημένες, όπως το μαγείρεμα (ή ακόμη και το σκούπισμα του μαγειριού) ή το ψάρεμα, στο εξής είναι οι πλέον περιζήτητες, επειδή επιτρέπουν την εύκολη ιδιοποίηση τροφίμων. Από την άλλη, τα διπλώματα δεν είναι πια τίποτα παραπάνω από «άχρηστο χαρτομάνι», και αλίμονο σε εκείνους που προσπαθούν ακόμη να τα αξιοποιήσουν. Η ταπεινότητα αναγορεύεται σε υπέρτατη αρετή: Τα σπουδασμένα στελέχη που είχαν επιστρέψει στη χώρα θεωρούν περιέργως ως *«επίζηλη εργασία το καθάρισμα των τουαλετών [...] επειδή το να ξεπερνάει κανείς τη σιχασιά του ήταν μια απόδειξη ιδεολογικής μεταμόρφωσης»* (Λοράνς Πικ). Το Ανγκόρ διατεινόταν ότι μονοπωλούσε τους οικογενειακούς δεσμούς· δημοσίως του απευθυνόσουν με το συλλογικό «πατέρες-μητέρες» (πράγμα που συντηρούσε τη σύγχυση ανάμεσα στο Κόμμα-Κράτος και το σύνολο του ενήλικου πληθυσμού, χαρακτηριστικό φαινόμενο του ασιατικού Κομμουνισμού), ενώ η μετεπαναστατική περίοδος, μετά το 1975, οριζόταν με τον όρο «samay rouk-me» («εποχή πατέρες-μητέρες»)· οι στρατιωτικοί ηγέτες αποκαλούνταν «παππούδες». Ο φόβος και το μίσος για την πόλη ήταν απύθμενα: Η κοσμοπολίτικη Πνομ Πενχ, στραμμένη στην κατανάλωση και τις ηδονές, ήταν για τους Ερυθρούς Χμερ η «μεγάλη πόρνη του Μεκόνγκ». Μία από τις δικαιολογίες για την εκκένωση της πρωτεύουσας ήταν το ότι *«ένα μυστικό πολιτικό-στρατιωτικό σχέδιο της CIA και του καθεστώτος του Λον Νολ»*, προέβλεπε ειδικότερα τη *«διαφθορά των πολεμιστών μας και την άμβλυνση του μαχητικού τους πνεύματος με τα κορίτσια, το αλκοόλ και το χρήμα»* μετά την «απελευθέρωση» (Ιένγκ Σάρι).

Περισσότερο και από τους ίδιους τους Κινέζους, οι επαναστάτες της Καμπότζης έπαιρναν στα σοβαρά το περίφημο ρητό του Μάο: «Το πιο ωραίο ποίημα γράφεται σε λευκό χαρτί». Όφειλε κανείς να απαλλαγεί από καθετί που υπερέβαινε τα υπάρχοντα ενός φτωχού αγρότη: Οι Καμποτζιανοί που γυρνούσαν στη χώρα τους αναγκάζονταν να παρατήσουν σχεδόν όλες τους τις αποσκευές,

περιλαμβανομένων των βιβλίων τους. Αυτά τα κείμενα σε «ιμπεριαλιστική γραφή» —γαλλικά ή αγγλικά— καθώς και τα βιβλία σε γλώσσα χμερ, προορίζονταν για καταστροφή. Ο Χάινγκ Νγκορ άκουσε να του λένε κάτι στρατιώτες Ερυθροί Χμερ, ηλικίας δέκα ετών: «*Τέρμα τα καπιταλιστικά βιβλία! Τα ξένα βιβλία είναι όργανα του παλαιού καθεστώτος που πρόδωσε τη χώρα. Γιατί έχεις βιβλία, μήπως είσαι πράκτορας της CIA;*». Έπρεπε επίσης να καούν τα πτυχία καθώς και τα δελτία ταυτότητας, ακόμη και τα φωτογραφικά άλμπουμ· η επανάσταση σημαίνει ξεκίνημα από το μηδέν. Πολύ λογικά, αυτοί που ευνοούνται είναι τα άτομα χωρίς παρελθόν: «*Μονάχα το νεογέννητο είναι καθαρό*», βεβαίωνε ένα προπαγανδιστικό σύνθημα. Η εκπαίδευση συρρικνώθηκε στην πιο στοιχειώδη της έκφραση: Είτε καθόλου σχολείο, είτε, αρκετά συχνά, μερικά μαθήματα ανάγνωσης και γραφής και προπάντων επαναστατικά τραγούδια, μεταξύ 5 και 9 χρόνων, όχι περισσότερο από μία ώρα την ημέρα. Οι δάσκαλοι πολλές φορές μόλις που γνώριζαν γράμματα. Μόνο οι πρακτικές γνώσεις αξιολογούνταν μακριά από την άχρηστη κουλτούρα των βιβλίων: «*Τα παιδιά μας των αγροτικών ζωνών είχαν ανέκαθεν πολύ χρήσιμες γνώσεις. Ξέρουν να ξεχωρίσουν, τη νευρική από την ήρεμη αγελάδα. Ξέρουν να κρατιούνται πάνω σε ένα βουβάλι κι από τις δυο μεριές.. Είναι αφέντες του κοπαδιού τους. Έχουν, στην ουσία, γίνει κύριοι της φύσης. Γνωρίζουν τις ποικιλίες του ρυζιού όπως τις τσέπες τους. [...] Ξέρουν και καταλαβαίνουν πραγματικά. [...] Αυτού του είδους η γνώση είναι προσαρμοσμένη στην πραγματικότητα του έθνους*» (Ραδιοφωνικός σταθμός της Πνομ Πνεχ, 18 Απριλίου 1977).

Ο Πολ Ποτ, ή τα παιδιά στην εξουσία... Όλες οι μαρτυρίες επιβεβαιώνουν το υπερβολικά νεαρό της ηλικίας μεγάλου τμήματος των στρατιωτών των Ερυθρών Χμερ. Στρατολογούνταν από τα δώδεκά τους, καμιά φορά και πιο πριν -και ο Σιχανούκ είχε προέφηβους στη φρουρά του, που διασκέδαζαν βασανίζοντας γάτες. Ο Λι Χενγκ θυμάται την τελευταία καμπάνια στρατολόγησης, που είχε επεκταθεί

και στους Νέους, λίγο πριν από τον ερχομό των Βιετναμέζων: Απευθυνόταν εξίσου σε αγόρια και κορίτσια, μεταξύ 13 και 18 ετών. Μπροστά στην πενιχρή επιτυχία των εκκλήσεων για εθελοντές, μετακινούμενα τάγματα εργασίας νέων υποχρεώθηκαν να περάσουν από τα εργοτάξια στους στρατώνες. Οι επιστρατευμένοι έχαναν κάθε επαφή με την οικογένειά τους και γενικότερα με το χωριό τους. Ζώντας στα στρατόπεδα, σχετικά αποκομμένοι από τον πληθυσμό που τους φοβόταν και τους απέφευγε, κολακευμένοι από την εξουσία, ένιωθαν παντοδύναμοι και πολύ λιγότερο απειλούμενοι από τις εκκαθαρίσεις απ' όσο τα στελέχη. Πέρα από τα κούφια επαναστατικά λόγια, το κίνητρο πολλών, όπως το καταθέτουν άλλωστε οι φυγάδες, ήταν *«να μην χρειάζεται να δουλεύουν και να μπορούν να σκοτώνουν ανθρώπους»*. Οι κάτω από τα 15 ήταν συνήθως οι πιο επικίνδυνοι: *«Τους έπαιρναν από πολύ μικρούς και τους μάθαιναν μονάχα την πειθαρχία. Μόνο να υπακούουν τις διαταγές, χωρίς καμιά ανάγκη να τις δικαιολογούν. [...] Δεν πίστευαν ούτε στη θρησκεία ούτε στην παράδοση, παρά μονάχα στις διαταγές των Ερυθρών Χμερ. Γι' αυτό ήταν ικανοί να σκοτώνουν τον ίδιο τους τον λαό, ακόμη και μωρά, όπως λιώνει κανείς τα κουνούπια»* (Ντιθ Πραν).

Οι στρατιώτες, μέχρι το 1978, επιλέγονταν αποκλειστικά από τους «70». Τα παιδιά των «75» χρησιμοποιούνταν συχνά από τα οκτώ ή τα εννιά τους ως σπιούντοι. Ωστόσο, ο βαθμός προσκόλλησης στο καθεστώς ήταν τόσο αδύναμος ώστε μια μορφή σιωπηρής συνένοχης αναπτυσσόταν συχνά με τους κατασκοπευόμενους, με τους οποίους συνεννοούνταν διακριτικά για να γίνεται αντιληπτή η παρουσία τους¹¹. Μόλις μεγάλωναν λίγο, μετά τις μαζικές εκκαθαρίσεις των τοπικών στελεχών, γίνονταν καμιά φορά «παιδιά-στρατιώτες», βοηθοί των νέων επικεφαλής των μονάδων εργασίας, επιφορτισμένοι να εντοπίζουν, να συλλαμβάνουν και να δέρνουν τους ενόχους για αυτοσίτιση. Η εμπειρία της Λοράνς Πικ στο Κέντρο αποδεικνύει ότι η «παιδική δικτατορία» προοριζόταν να επεκταθεί στον τομέα της πολιτικής στελέχωσης. Περιγράφει την ταχύρρυθμη «εκπαίδευση» μιας ομάδας παιδιών της υπαίθρου:

Τους έλεγαν ότι η πρώτη γενιά στελεχών ήταν προδότες και ότι η δεύτερη δεν άξιζε παραπάνω. Έτσι θα καλούνταν πολύ σύντομα να πάρουν τη σκυτάλη...

Σε αυτή τη νέα γενιά εμφανίστηκαν τα παιδιά-γιατροί. Ήταν έξι κοριτσάκια 9-13 ετών. Μόλις που ήξεραν να διαβάζουν, όμως το Κόμμα τους είχε εμπιστευτεί

ένα κουτί με σύριγγες στο καθένα. Είχαν αναλάβει να κάνουν ενέσεις...

«Τα παιδιά-γιατροί μας», άκουγες να λένε, «προέρχονται από την αγροτιά. Είναι έτοιμα να υπηρετήσουν την τάξη τους. Είναι πολύ έξυπνα. Πείτε τους ότι το κόκκινο κουτί περιέχει βιταμίνες και δεν πρόκειται να το ξεχάσουν! Δείξτε τους πώς αποστειρώνεται μια σύριγγα και θα μάθουν να το κάνουν!».

Αυτά τα παιδιά ήταν χωρίς αμφιβολία αθώα, αλλά χωρίς να λογαριάζουμε τη μέθη που προκαλεί η γνώση του να κάνεις μια ένεση! Πολύ γρήγορα, τα παιδιά-γιατροί φέρονταν με απίστευτη ξιπασιά και αυθάδεια.

Τίποτα δεν υφίσταται που να μπορεί να παρεμποδίσει, θελημένα ή αθέλητα, τη βούληση του ΚΚ Καμπότζης. Και στην πιο ασήμαντη απόφασή του ελλοχεύει το δόγμα του αλάθητου... Σε αυτό το φτωχό σε επιτεύγματα και συμβολισμούς σύστημα, το ανίκανο να υπερβεί την πολεμική του καταγωγή, το μίσος αποτελούσε αντικείμενο πραγματικής λατρείας, η οποία εκφραζόταν από μια νοσηρή εμμονή στο αίμα.

Η πρώτη στροφή του εθνικού ύμνου, «Η λαμπρή νίκη της 17ης Απρίλη», είναι από αυτή την άποψη αντιπροσωπευτική:

Άλικο αίμα που πλημμυρίζει την πόλη και την ύπαιθρο της καμποτζιανής πατρίδας.

Αίμα των υπέροχων εργατών-χωρικών.

Αίμα των επαναστατών μαχητών, αντρών και γυναικών.

Αίμα που μεταμορφώνεται σε τρομερό θυμό, σε λυσσασμένο αγώνα.

Στις 17 του Απρίλη, κάτω απ' τα λάβαρα της Επανάστασης.

Αίμα που λευτερώνει απ' τη σκλαβιά.

Ζήτω, ζήτω η λαμπρή νίκη της 17ης Απρίλη!

Μεγαλειώδης νίκη, πιο σημαντική από την εποχή του Ανγκόρ!

Και ο Πολ Ποτ σχολίαζε: «Όπως ξέρετε, ο εθνικός μας ύμνος δεν γράφτηκε από κάποιον ποιητή. Το νόημά του είναι το αίμα ολόκληρου του λαού μας, όλων αυτών που έπεσαν μαχόμενοι στο παρελθόν. Αυτή η έκκληση στο αίμα ενσωματώθηκε στον εθνικό μας ύμνο».

Ακόμη και ένα νανούρισμα τελειώνει με το «δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάς την ταξική εκδίκηση».

Ο καινούργιος κόσμος

«Στη δημοκρατική Καμπουτσέα, υπό το δοξασμένο καθεστώς του Ανγκόρ, πρέπει να σκεφτόμαστε το μέλλον. Το παρελθόν θάφτηκε, οι "Νέοι" οφείλουν να ξεχάσουν το κονιάκ, τα ακριβά ρούχα και τις κομμώσεις της μόδας. [...] Δεν έχουμε ανάγκη την τεχνολογία των καπιταλιστών, καθόλου μάλιστα! Στο καινούργιο σύστημα δεν υπάρχει λόγος να στέλνουμε τα παιδιά στο σχολείο. Σχολείο μας είναι η ύπαιθρος. Η γη είναι το χαρτί μας, το άροτρο το στυλό μας: Θα γράφουμε οργώνοντας! Τα διπλώματα και οι εξετάσεις είναι άχρηστα· μάθετε να οργώνετε και να σκάβετε κανάλια· ιδού τα καινούργια σας πτυχία. Ούτε και τους γιατρούς δεν έχουμε ανάγκη! Αν κάποιος χρειαστεί να του αφαιρέσουν τα σπλάχνα, θα το αναλάβω προσωπικά!».

Έκανε μια χειρονομία παριστάνοντας ότι ξεκοιλιάζει κάποιον με το μαχαίρι, για την περίπτωση που δεν είχαμε πιάσει το υπονοούμενο.

«Είναι εύκολο, το βλέπετε, δεν χρειάζεται να πάει κανείς σχολείο για να το μάθει! Αλλά ούτε τα καπιταλιστικά επαγγέλματα, π.χ. μηχανικούς, δασκάλους, δεν τα 'χουμε ανάγκη! Δεν μας χρειάζονται δάσκαλοι για να μας πούνε τι να κάνουμε·

είναι όλοι τους διεφθαρμένοι. Έχουμε ανάγκη από ανθρώπους που θέλουν να δουλέψουν σκληρά στα χωράφια! Ωστόσο, σύντροφοι, είναι κάποιοι που αρνούνται τον μόχθο και τις θυσίες... Υπάρχουν ταραχοποιοί που δεν διαθέτουν τη σωστή επαναστατική νοοτροπία... Αυτοί, σύντροφοι, είναι οι εχθροί μας! Και μερικοί από δαύτους βρίσκονται εδώ, απόψε!».

Οι συγκεντρωμένοι ταραάχθηκαν από ένα δυσάρεστο αίσθημα που μεταφράστηκε σε διάφορες κινήσεις. Ο Ερυθρός Χμερ εξακολούθησε κοιτάζοντας έναν-έναν ξεχωριστά...

«Αυτοί οι άνθρωποι είναι προσκολλημένοι στον παλιό κόσμο της καπιταλιστικής σκέψης! Είναι εύκολο να τους αναγνωρίσουμε: Βλέπω ακόμη μερικούς ανάμεσά σας, που φοράνε γυαλιά! Και γιατί να φοράει κανείς γυαλιά; Δεν μπορούν άραγε να με δουν αν τους δώσω ένα χαστούκι;».

Προχώρησε απότομα προς τη μεριά μας, με το χέρι του υψωμένο: «Α χα! Κάνουν πίσω, άρα με βλέπουν, άρα δεν χρειάζονται γυαλιά! Φοράνε γυαλιά επειδή είναι καπιταλιστική μόδα και νομίζουν πως έτσι γίνονται πιο όμορφοι! Δεν τους έχουμε ανάγκη· εκείνοι που θέλουν να ναι όμορφοι είναι τεμπέληδες και βδέλλες που ρουφάνε την ενεργητικότητα του λαού!».

Ομιλίες και χοροί εναλλάσσονταν για πολλές ώρες. Στο τέλος, όλα τα στελέχη σχημάτισαν μια γραμμή ουρλιάζοντας με μια φωνή: «Το αίμα εκδικείται για το αίμα!». Προφέροντας τη λέξη «αίμα», χτυπούσαν το στήθος τους με τη γροθιά τους· κραυγάζοντας «εκδίκηση» χαιρετούσαν με το χέρι υψωμένο και τη γροθιά σφιγμένη.

Με το πρόσωπο μαρμαρωμένο σε έκφραση άγριας αποφασιστικότητας, ούρλιαζαν συνθήματα χτυπώντας ρυθμικά το στήθος τους, τελειώνοντας αυτή την τρομακτική επίδειξη με ένα παλλόμενο από συγκίνηση: «Ζήτω η καμποτζιανή επανάσταση!».

(Από ομιλία στελέχους των Ερυθρών Χμερ, Ντόνλε Μπάτι, 1975)

Το γεγονός ότι το καθεστώς των Ερυθρών Χμερ υπήρξε τρομερά φονικό μας προκαλεί να επιμείνουμε στη μοναδικότητά του. Τα άλλα κομμουνιστικά καθεστώτα και οι υπερασπιστές τους στη μεγάλη τους πλειονότητα αποφάνθηκαν αρνητικά: Η πολποτική τυραννία ήταν ή ακροαριστερή παρέκκλιση ή, μάλλον, ένας «κόκκινος Φασισμός» που είχε μεταμφιεστεί σε Κομμουνισμό. Κι όμως, με την απόσταση που υπάρχει σήμερα, γίνεται ολοφάνερο πως το ΚΚ Καμπότζης ανήκε

δικαιωματικά στη «μεγάλη οικογένεια»...

Πηγές

«Η μαύρη Βίβλος του Κομμουνισμού»

tonima.gr (Οι «κόκκινοι γάμοι» του Πολ Ποτ)

natethayer.typepad.com (Συνέντευξη του Πολ Ποτ, 1997)